సీతావనవాసము

దువ్వూరు రామిరెడ్డిచే రచియింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడినది

మద్రాసు

ండియా ప్రింటింగు ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

1921

 [వెల 1—2—0

శ్రీ

సీతావనవాసము

మఘ్ర్వారు రామరెడ్డిచే రచియింపఁబడి
ప్రకటింపఁబడినది.

మద్రాసు
ఇండియా ప్రింటింగు ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రితము.
1921

 [వెల 1—2—0

విన్నపము

ఉత్తరరామాయణకథను వస్తువుగాఁగొని మహాకవి భవభూతి ఉత్తరరామచరితమను పేర నొక యద్భుతమైన నాటకమును రచియించెను. ఆనాటకముయొక్క ప్రాశస్త్యము "ఉత్తరేరామచరితే భవభూతిర్విశిష్యతే" అను పండితవాక్యమే చాటుచున్నది. ఆనాటకమును అయిదుగురారుగురు కవులు తెలిగించిరి. మునుమున్నే మహామహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తెలిగించిరి. ఉత్తరరామచరిత్రమును స్వతంత్రముగ నాటకములు రచియించిన కవులెందరోగాని, బళ్లారి వయ్యాకరణులు కె. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు రచియించిన "లవకుశ" అను నాటకముమాత్రము ప్రచురింపఁబడినది.

మహాకవి భవభూతి మార్గాశ్రయించినకథను నేనును ఆశ్రయించి స్వతంత్రముగ నాటకమును రచియించుటకు నా సామర్థ్యమునకన్న సాహసమే మూలము. కవులయందు సిపాటిగుప మన్నింపఁదగినది. అట్లుగాకయున్న స్వతంత్రరచనకు మార్గములవడదు.

మహాకవి యొకకథను నాటకముగ రచియించిన వెనుక, మఱియొకకవి ఆకథనే గ్రహించి నాటకము రచియించుటకు గసనగతములగు విషయములు వదిలిపెట్టఁబడి యుండునాయని ప్రశ్నింపవచ్చును. ఇందుకు నేఁజెప్పవలసిన సమాధాన మొకటికలదు. ప్రతికవికిని ఇతరులచే ననుకరింపరాని ప్రత్యేకగుణము, దాయ, పరిణామ పరిపాకముల ననుసరించి కొద్దిగనో గొప్పగనో యుండును. కవులు సృజించువారు. వారి ప్రతిభానిర్మిత ప్రపంచ మెంతకొలఁది పెరుగుచుండునేగాని యింకిపోదు. రామణీయకము సృజింపఁబడుకొలఁది భావప్రపంచము విశాలమగుచుండునేగాని సంకుచితముగాదు. ప్రతిమానవుఁడును సౌందర్యపూజనమున కర్హుఁడని నానమ్మకము. ఈనాటకములోని గుణాగుణవిమర్శనము రసజ్ఞులగు సహృదయుల విశాలభావములకు వదలిపెట్టితిని.

నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకా పెమ్మారెడ్డిపాలెం వాస్తవ్యులును మాకు దగ్గరిబంధువులును యశోభిలాషులును కవితాభిజ్ఞులును అగు మ॥రా॥శ్రీ॥ కోవూరు వెంకటసుబ్బారెడ్డిగారు ఈనాటకమును భాషాభిమాన సూచకముగ ముద్రింపించినందులకు నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

20-4-1921.
మద్రాసు.

ఇట్లు, శిష్యుఁడు
ముప్పూర్వారు రామరెడ్డి.

శ్రీ

సీతావనవాసము

నాంది

శా. శ్రీవైదేహియుఁ బుత్త్రకుల్ కుశలవుల్ సేవింప, సౌమిత్త్రి భ
క్త్యావేశమ్మున ఛత్త్రమెత్త, నిరుచామర్ల్ నిల్చి వీచోపులన్
వైనంగాలవణారియున్ భరతుఁడున్, భద్రాసనాసీనుఁడై
యీవిశ్వంబును నేలు రాముఁ డిడు మీ కిష్టాయురారోగ్యముల్.

ప్రథమాంకము

(1) రంగము లంక.

శూర్పణఖ.

శూర్ప:—ఆహా! కాలవైషమ్యము! దానవేశ్వరుఁడగు పేరోలగంబుండు సభామంటపమున సాలీడులు గూళులల్లుచున్నవి. సకల సామంతమహీకాంతుల కైవారములకు మాఱు గుడ్లగూబల కర్ణకఠోరములగు రావములు వినవచ్చుచున్నవి. ఔరా! రాజధానిదుస్థితి!

సీ. సురసిద్ధసాధ్య కిన్నర యక్షగంధర్వ రాజులకును డాయ రానిలంక!
పన్నగాశనపక్ష పరిభవసంపాది యంభోధి పరిఖయై యలరులంక!
మేరుకోదండు గర్వార శౌర్యంబైనఁ గరఁగించువీరులఁ గన్నలంక!
అభ్రంకషోత్తుంగహర్మ్యగోపురవైభవమున నాకము సిగ్గుపఱచులంక!

తే-గీ. ప్రళయ రుద్రార్క చండ విభ్రాజితేజుఁ
డైన దశకంఠునకు రాజధాని లంక
నేఁటి కెట్లాయె—నక్కటా! నేలమట్ట
మాయె దుష్టదైవము మాకు దాయ యౌట.

ఓహో! రాక్షసకుల వినాశము! సురేంద్రుని పరాభవించిన మేఘనాదుండు మడసె. అవార్య శౌర్యబలసాహసుండగు కుంభకర్ణుండును కాలవశంవదుఁ డయ్యె. మాల్యవదాది రాక్షసవీరనాయకులు శరతల్పము నలంకరించిరి. చతుర్దశ భువనవిద్రావణుండగు రావణుండును పరాభూతభుజవీర్యుండై రణక్రీడ శాయి యయ్యె.

శా. కైలాసోర్వీధ్రము నెంతయుం బడలింపగాఁ జేత నూఁగించి ది
క్పాలశ్రేణికి నాజ్ఞ వెట్టి మునులం గారించి దైత్యేంద్ర క
న్యాళిం దెచ్చి నవగ్రహంబులను గారాగారమం దుంచి శ్రీ
రాజ్యాలంబంబుగ రాజ్యమేలిన సురేంద్రారాతియుం గూలెఁగా.

వీరవతంసులగు విరోధి సైన్యంబులఁ జీల్చి చెండాడి విజయలక్ష్మిని వరించుటకు నోచుకొనలేక యాత్మోచిత మరణంబునొంది స్వర్గభోగలాలసు లయిరి. రామా! ధర్మము గాని, రాక్షసయోధులకు ఇంతటి యధఃపతనము తగునా!

చ. మరణము నైజమెల్లరికి, మానవకోటి సాహసాంకులా
సురనికరంబు, లట్టికి శూరులు నేఁ డొకయెన్ని విరెస్సు, గా
ని రణమునన్ నరాధములు నల్పులయోధవరేణ్యు లత్తివా
నరులు నశల్ జయించిరి నాకుఁ దలంచినఁ దీని లజ్జ పెల్లుగన్.

దండకాటవి రాముండను నామధేయుఁ డొకఁడు గోలపెట్టగనే రావణానీకంబుల గొల్చి సీతఁ దెచ్చిపెట్టినయట్టి దినమ్ములందున రాక్షసుల వినాశం బయ్యె ననియు దైత్యాంగనలు సన్నుతింపుచుండు. ఆ యంగవైకల్య కథాసంధాన మొకవంకయు ఆసురకులవినాశ సంతాపవహ్ని వేఱొకవంకయు నాచిత్తము దహించుచున్నది. దైత్యకులక్షయకారకుఁడ నేనా? హా! గుణభూతుకాలను?— కాను; కాను; సుమహాంతటిక్రియ గాదు. సురసమూహంబులకు లంకకరఁగా ప్రతిపక్షభూతుఁడు స్వపక్షమునకు నాయకుఁడు అవిభీషణుఁడే కారకుఁడు. ఆ రాక్షసాధముఁడే నిజరాజ్యకాముఁడై పరుల కత్తెంగించి కులాధఃపతనంబునకుఁ దోడ్పడెను. ఓరి! విభీషణా, నీయొక్కని యవివేకంబున దైత్యసమూహము యమున కంపుటకు నాపునశ్చోట్టలెఁగదా. నీమాహాత్మ్యమునఁగదా లంకాపురలక్ష్మి భగ్నావశేషగోపురముఖంబునఁ జేతులు సాఁగచాఁచి రణనిహత భర్తృకావిలాపంబుల వాపోవుచున్నది. ఛీ! అదైత్యకుమారుని నామమేల స్మరించితిని. అట్టి పంద పవిత్రమగు మాకులమున జన్మించి కులశేఖరంపర్యాగత గౌరవంబు నేల నేలపా లొనరించె.

మ. అరిపాదంబులుపట్టి దాసుఁడయి దైత్యవ్రాతముం బోరిలోఁ
బరిమార్పించి సహోదరాదుల మృతిన్ భాగ్యంబుగా నెంచు ము
ష్కరుఁడై నేఁడు విభీషణాసురుఁడు లంకారాజ్య మేలంగ సి
గ్గఱియుచ్చో నివసింపఁగావలెనె యింక న్నీచపుం గూటికిన్.

వనంబునఁ గందమూలఫలాదులు లేవా యీపాడుపొట్ట నించికొనుటకు? ఆఁడుదాన నయ్యు రాక్షసకులంబున దశకంఠునకు సోదరినై జనియింపలేదా? (ఉలిక్కిపడి యాకసమువంకఁ జూచి) ఆహా! గగనమార్గమున దైతేయవీరులు నాకన్నులకుఁ బొడకట్టుచున్నారు. పోటుగంటులనుండి దొరఁగు ఒక్కొక రక్తపూరమును ఒక్కొక నాలుకకు ప్రతిహింసాపరాయణత్వము నుపదేశించుచున్నది.

మేఘనాదాది మహోత్సిపులారా! నా ప్రతిజ్ఞ వినుడు.

శా. మీరెల్ రాక్షసవీరయోధులు బలామేయ ప్రభావైక దు
ర్వారుల్ పోరుల నేనరాంగినను నైసర్గంబ భక్షించి యు
న్నారో యాంధరణి కుమారు లాసమానన్ బొందిశోకార్తయై
ఘోరారణ్యములన్ దినాథలై మిము యొగ్గింబొందఁ గల్పించెదన్.

(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిది! వారంతలో అదృశ్యులైరి. ఇదియేమి మనోభ్రాంతియా? స్వప్నమా? లేక సత్యమైయుండునా? నన్ను ప్రతిహింసకుఁ బురికొల్పుటకై పరలోకవాసులు నాకు దర్శన మిచ్చియుందురు కాఁబోలు.

రాముని మోసగించి తనచేతనే సీతను గాంతారములఁ ద్రోయించి అనృపతి గోడుగోడని దుఃఖింప నేను పకపకనగి నిలింపలోకవాసులగు మాబంధుసందోహము నహా! శూర్పణఖా! యని నన్నభినందించునప్పుడుగదా నాజన్మము కృతార్థమగుట! నేఁడే నేనయోధ్యకుఁబోయి పూర్వాలోచిత కల్పనాక్రమంబున సమయమువేచి పగతీర్చుకొనియెద! (నిష్క్రమించును).

2. రంగము వనము.

సీత యాత్ర.

సీత.—గృహారామపరిసరము లతిక్రమించి నిసర్గరమణీయమగు నీ వనోపాంత దేశమునకు వచ్చితిమి.

ఊర్మి.—అక్కా! చాల యలసితివని మొగము చెమ్మరంపిలినది.

తే-గీ. కడప దిగలేని నిర్భర గర్భవతివి
చారు సుమకోమలవు ప్రయాసమున కోర్వ
వెంత చెప్పిన వినక వనాంతరమున
కింత దవ్వేల నడువంగ నిగురుబోఁడి.

సీత.—వనాలోకన కుతూహలము నన్నింతదూరమె లయించినది.

ఊర్మి.—అత్తగారి సాహసము వినిన—

సీత.—ఏమీ

ఊర్మి.—మనల నిద్దఱను గోపింతురు.

సీత.—ఆత్మవినోదార్థము ఇందుల విహరించుచుంటిమి.

ఊర్మి.—అట్లయిన గమనాయాసము లేదా?

సీత.—ఇపుడిపుడు దోఁచుచున్నది.

ఊర్మి.—ఇఁక మరలుదమా?

సీత.—ఇంచుకసేపీ వెన్నెల తాలతిన్నెపై విశ్రమించి యంతఃపురమున కేఁగుదము. చెల్లెలా, మార్గపరిశ్రాంతము లగు నా యవయవముల కీ చందమామవలె సుఖాశ్లేష మమృత లేపనమువలె నున్నది.

చ. జిలిబిలి కమ్మఁదేనియల చిత్తడి జాఱుచుఁ బుప్పొడిక్ నని
తలముల రాల్చుచుం గుసుమతల్పములం బొరలాడుచుక్ ధునీ
సలిలతరంగ డోలికల సంతతమూఁగుచు శీతలంపుఁ గాఁ
గిలుల మదంగకంబుల సుఖింపఁగఁ జేయు మరుత్కిశోరముల్.

ఊర్మిళా! గృహారామములకన్న ఈవనాంతరములు రమణీయములుగ నున్నవి.

ఉ. చాలుగ మార్గ పార్శ్వతరుశాఖలఁ బుష్పిత వన్యవల్లులు
య్యాలల పోలికం గదలి యాడ మయూరము లెక్కి కూయుచుం
గేళిఁ జరించుచుండి తోసికింపగఁ దీవలనుండి క్రొంబువుల్
రాలిన నేలయంత నవరత్నమయంబుగఁ గాంతులీనెడిన్.

ఊర్మి.—అక్కా! పదునాలుగేఁడులు దండకారణ్యమున నివసించిన నీకు క్రొత్త మారామవాటిక లింపుగొలుపునా? అచ్చటి నిర్ఝరములు, అచ్చటి తరుగణ సంతానములు, అచ్చటి నానామృగపక్షిసందర్శనములు ఇచ్చట లభించునా?

సీత.—చెల్లెలా! దండకారణ్యమన్నంతనే నా యొడలెల్ల గగురెత్తుచున్నది

తే-గీ. దండకారణ్య వాసంబు దలఁచినంత
హర్ష శోకానుభవము పెల్లగ్గలించు
వనవిహారము తాపస జనుల మైత్రి
రాక్షస విరోధమట మాకుఁ బ్రాప్తమాట.

ఊర్మి.—అక్కా! గడచినది గదా యారణ్యవృత్తాంతము.

సీత.—అయినను అందనుభవించిన సుఖదుఃఖావస్థలు మఱపునకు వచ్చునవియా? జనస్థానమునఁ బదునాలుగువేల కించురథముల రక్కసులతో నసహాయశూరుఁడయి పోరి, వారినుక్కడంచిన ఆర్యపుత్రుని శౌర్యమూర్తి నేఁడు దర్శించినటులఁ బొడకట్టుచున్నది.

క. ఖరదూషణాది దైత్యో
త్కరముల నరుమాడి సుశరధారలు దొరఁగన్
శరజక్షతములఁ గాంతుఁడు
నలరెను కింశుకము పూతపట్టిన యటులన్.

ఊర్మి.—అక్కా,- శూర్పణఖాపరిభవానంతరము గదా ఈ సమరము జరిగినది.

సీత.—అవునవును. ఆ దానవి కడుమాయలమారి పిసాళిజంత.

క. "నిను మ్రింగెద"నని యసురాం
గన శ్రీరాముని లక్ష్యించి ఘనఘోషమునన్
ననుదరియరాఁగ సగజు
పనుపున సౌమిత్రియుఁడు దానిఁబరిభవ పఱచెన్.

ఊర్మి.—ఆ రక్కసికి మంచి శాంతి పూజయే జరిగినది.

సీత.—ఊర్మిళా! యా దైత్యాంగనయే గదా నా యపహృతికి మూలము!

ఊర్మి.—(ఆశ్చర్యవిషాదములతో) ఏమీ, దాని యకార్యమా యది యంతయు!

సీత.—చెల్లెలా! కాలము గానప్పుడు అమృతముగూడ విషమగుచుండును. ఆ బంగారుజింక యెంతపని చేసినది.

తే-గీ. కనకమయమైన హరిణంబు గఱికె బయలఁ
గేళ్లు దాఁటుచుఁ గొమ్ములు గీటకొనుచుఁ
జిక్కి చిక్కక యల్లంతఁ జేరి బెదరి
చూచు మురిపెంబు చిత్తంబు సొచ్చి విడదు.

అయ్యో! ఆర్యపుత్రా, యింతవఱకే నీసందర్శనము. సన్యాసివేషమున—హా! యిఁక నడువఁజాలను. పవిత్ర చారిత్రుఁడగు లక్ష్మణకుమారుని నిర్హేతుకముగఁ దూలనాడిన ఫలము తత్క్షణమే యనుభవించితిని.

ఊర్మి.—అక్కా యెందుకీ కర్ణకఠోరవృత్తాంతము. (స్వగతము) నేనేల దండకారణ్య వృత్తాంతము నెత్తితిని.

సీత.—సన్యాసి రక్కసుని బారితప్పించి సంరక్షింపుమని నిజప్రాణ పరిత్యాగము గావించిన మహాత్ముఁడు పక్షిరాజు జటాయువు నాఁ బ్రసిద్ధి వహించినాఁడు.

చ. సురరిపు బాణపాతముల సొక్కియు నెత్తురు గ్రక్కియుఁ దనూ
ద్భుత గిరికందరానిలపిఘాత విమానము నొచ్చ రాక్షసుం
ఖరనఖరాగ్రకుంచికలఁ గండలు దొల్చియు నెట్టకేలకుం
దురమునఁ గూలె సుప్తవిహగోద్భవుఁ డమ్మిన్ ఖగవర్యుఁ డక్కటా.

ఇదే యాశాభంగపరమావధి! ఇదే దండకారణ్యదర్శనము! ప్రాణేశ్వరా రక్షింపుము రక్షింపుము. (మూర్ఛిల్లును)

ఊర్మి.—(దుఃఖముతో) అయ్యో! యిఁక నేనేమి సేయుదును. అక్కా, అక్కా.

(రాముఁడు ప్రవేశించును).

రాము.—(స్వగతము) ఎవతెదో స్త్రీకంఠస్వనముగ నున్నదీ నాలాపము.

ఊర్మి. ఓహో! బావగారిచ్చటికే వచ్చుచున్నారు. అక్క యూరగల్లు మూర్ఛిల్లును.

రాము.—(దగ్గరి) ఇది యేమి యూర్మిళా, నీ యక్క మూర్ఛిల్లి యున్నది. భయకారణమేమి యిచ్చట గలుగదు గదా?

ఊర్మి.—అరణ్య నివాసవిషయము స్మరించి మూర్ఛిల్లినది.

రాము.—ఓసి బేలా! (కరస్పర్శ గావించి) ప్రేయసీ! యూరడిల్లుము. గడచిపోయినది లెమ్ము వనవాసవిషయము.

సీత.—(మెల్లఁగఁ గనులువిప్పి) ప్రాణవల్లభా, రక్షింపఁబడితిని.

రాము.—భ్రాంతి నుండియా!

సీత.—ఏమీ దండకగాదా యిది?

రాము.—చిత్రములహృదయము నడలును.

సీత.—(స్వగతము) స్వప్నమునందువలె నవస్థాంతరము పొందితిని. (ప్రకాశముగ) ఆర్యపుత్రుఁడా విహారమునకై యిచ్చటికి విచ్చేయుటేల ?

రాము.—(చిఱునవ్వుతో) నేనడుగఁ దలఁచిన ప్రశ్న నీవే యడిగితివా ? మఱి సముచిత్తుఁడ నీ సహచారిణను. ధర్మాసనము వీడి యంతిపురంబున కేఁగితిని ; అయ్యది ప్రియాశూన్యమగుట హృదయాహ్లాదకవస్తువు నన్వేషించుచు నింతదూరము వచ్చితిని

సీత.—ఆః దాక్ష్యహాసము చెప్పినను అభ్యాసము వాసనారూపముగ నున్నది కాఁబోలు.

రాము.—(చిఱునవ్వుతో) కావుననే గర్భాలసవయ్యు వనముల వినోదించుట.

సీత.—(సిగ్గుతో) ఆర్యపుత్రునకే ఋణపడితిని.

ఊరి.—అక్కా ! సంధ్యాపూజకు కుసుమములు కోసికొనివచ్చెదను. (పువ్వుల బుట్టతో నిష్క్రమించును.)

సీత.—(స్వగతము) నామనోభీష్టము నెఱింగింతునా ?

రాము.—ప్రేయసీ, యేమొ తలపోయుచున్నట్లున్నావు.

సీత.—ఏమియు లేదు

రాము.—జానకీ, నీవు నాబహిఃప్రాణవవుగదా, మనకిద్దఱకు నన్యోన్యమెఱుంగరాని రహస్యము లుండునా.

సీత.—రహస్యము గాదు. నాకొక యభిలాష గలదు. భాగీరథి పరిసరాటవుల నివసించు తాపసకన్యకల స్నేహానుబంధము నన్నీడ్చుచున్నది.

రాము.—ఇదుకా యింత శంకించుచుంటివి.

సీత.—ప్రాణవల్లభా, మునికన్యకలతోఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుండిన యాదినములు నేనెట్లు మఱతును.

మ. గిరిసానుస్రుతనిర్ఝరీతటములం గ్రీడింపగాఁ బోయి సాం
ధ్యరాగారంజిత పశ్చిమాశఁగల చిత్రంబుల్ విలోకించుచున్
సరసాలాపము లాడికొంచు ఋషికన్యల్ నేను సంతోష ని
ర్భరచిత్తంబులఁ బుచ్చినట్టి దినముల్ భావంబుఁ బ్రేరేచెడిన్.

రాము.—కాంతా, నిండుపున్నమనాఁటి రేయి నీవును అరణ్య బాలికలుఁగూడి యాడుచుండ.—

సీత.—చాలుచాలు ఆర్యపుత్రుని వినోదము.

రాము.— తే-గీ. గాంగపరిసరవల్లీ కుసుమములను
దాపసాంగనలీవ్వను దాఁగియుండి
నవరేఖుంగక పొదరింట నేనుసొచ్చి
సింహగర్జలమిమ్ము వంచింపలేదె.

సీత.—ముగ్ధములైన తాపసకన్యకల లేడుచూపులు ఆగస్త్యపుత్రున కామెత్తైనవి కాఁబోలు.

రాము.—సీతా, యాదినములు మఱచినను మఱపురావు.

సీత.— ప్రాణవల్లభా, ఆవనప్రదేశములు మఱొకమాఱు దర్శించి వత్తము.

రాము.—అట్లనే పోవుదము లెమ్ము.

సీత.—[స్వగతము] ధన్యను.

రాము.—ఇఁక నంతఃపురమున కేఁగుదము.

తే-గీ. పశ్చిమాద్రికి డీకొని పగులువాఱి
యర్కుఁడను నావ సాంధ్య రాగాబ్ధియందు
నల్లనల్లన మునుగంగ నాయుదంత
మవనిఁ దెలుపంగ నవఁ బక్షులఱచి పఱచు.

సీత.—ఊర్మిళా.

ఊర్మి.—ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము

---

1. రంగము సభామంటపము.

రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు వశిష్ఠనవార్షి.

వశి.— రామచంద్రా, ఋశ్యశృంగమహర్షి యజ్ఞదీక్షవహించి మనకు నాహ్వానపత్రిక నంపియున్నాఁడు.

రాము.—విషయము వినిపింపుఁడు.

వశి.—జానకి యాపన్నసత్త్వ; దూరప్రయాణాయాసమున కోర్వఁజాలదు. రామచంద్రుఁడు సీతావినోదార్థ మచ్చటనే నిలువఁగాక. కౌసల్యాదిమహాదేవులును

లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులును వశిష్ఠాది ఋషీశ్వరులును తక్కిన బంధుమిత్రులును దర్శనార్థము విచ్చేయఁ బ్రార్థితులు.

రాము.—మునీంద్రా మాతావగారి సీతాపత్నిపాతమువలన యజ్ఞసందర్భన పరితాపములనుండి తొలఁగింపఁ బడితిని. మునిపుంగవులెల్లరు యాగమంటపము నలంకరించి ఋత్విక్పుంగవమహర్షిని కృతకృత్యుని గావింపుఁడు.

వశి.—వత్సా! సవనమన్నఁ దాపసులకుఁ బండువుగదా.

రాము.—భరతా ప్రయాణసన్నాహము లొనరింపుము.

భర.—ఆజ్ఞానువర్తిని. (నిష్క్రమించును).

(మునులు ప్రవేశింతురు.)

మునులు.—త్రైలోక్యభద్రా! రామభద్రా! దీనశరణ్యా! రక్షింపుము, రక్షింపుము.

రాము.—మునీంద్రులారా! స్వాగతము.

లక్ష్మ.—ఋషిపుంగవులారా! యభివాదనములు.

శత్రు.—తాపసులారా! వందనములు.

వశి.—రామరాజ్యమునఁ గుశలమేగదా తాపసోత్తములకు?

మునులు.—ఇవిగో మాకుశలప్రత్యయములు. (వస్తువులుంతురు).

శత్రు.—(నిరూపించి) ధగ్నకుండలములే యివి.

లక్ష్మ.—ఇవి త్రుటితాక్షమాలికలు; ఇవి వల్కలాజినఖండములు- ఋషీశ్వరులారా! ఏల యీ తాపసవస్తుప్రదర్శనము?

ముని.—(కోపముతో) గతిలో దుష్కృత్య గ్లావశేష తాపస వస్తుప్రదర్శనమనిన సార్థకముగనుండును.

రాము.—ఏమి యీవిపరీతము.

వశి.—రామరాజ్యముననుగూడ రాక్షసబాధయా?

లక్ష్మ.—రాక్షసుల గర్వమింకను శేషించియున్నదా?

రాము.—మునీంద్రులారా! యీ యాసనములపైఁ గూర్చుండుఁడు.

1 ముని.—రాజా, మాకేల యీ యాసనములు?

2 ముని.—రామచంద్రా, మేమిప్పుడే గోడ కుర్చీలుగూర్చుండి దిగివచ్చితిమి.

3 ముని.—మహారాజా, మాగడ్డముల పీచుత్రాళ్ళతో గుదియఁగట్టఁబడి కేయూంబవలు కదలమెదలలేక కుంచితాంగులమయి, పుణ్యవశమున విడిపింపఁబడిన మాకు నిలుచుండుటయే సౌఖ్యము.

రాము.—అయ్యో యెంతకష్టము.

శత్రు.—ఔరా! రాక్షసాధముల దుష్కార్యములెట్లు మేర మీఱుచున్నవి!

రాము.—మునీశ్వరులారా! మిమ్ము చీకాకుపఱచిన రాక్షసాధముఁ డెవఁడు?

1 ముని.—మహారాజా, యీ రాక్షసుని పేరు దలఁచినంతనే యీదురాత్ముని భయంకరస్వరూపము మాకు ప్రత్యక్షమగుచున్నది

వశి.—పాపము! రాక్షసపీడితులీ ఋషీశ్వరులు.

2 ముని.—

మ. హిమవత్పర్వత సానుభాగమున గౌరీశుం దపోనిష్ఠ మో
దమునొందించి విరోధి వీరనికరధ్వంసోగ్ర మౌ శూల రా
జమునార్జించి తదాది తాపసుల నాశంబే వ్రతంబట్లు దు
ర్దముఁడై యీ లవణాసురుండు వనులన్ దర్పించి వర్తించెడిన్.

రాము.—ఓహో! శంకరవరప్రసాద గర్వితుఁడా లవణుఁడు.

లక్ష్మ.—శునకపుచ్ఛముఁ బట్టుకొని మహాసముద్రము నీఁదఁగడఁగుటయా?

4 ముని.—(స్వగతము) లవణుఁడు శంకర వరప్రసాద దుర్వారుఁడని వెనుదీయునా రామచంద్రుఁడు.

శత్రు.—ఆ దుష్టరాక్షసుఁడు అర్ధనారీశ్వర వరప్రసాదమాత్రముననే యింత గర్వింపవలయునా?

శా. సీతాదేవి స్వయంవరోత్సవమునన్ శ్రీరామచంద్రుండు దా
చేతంబట్టిన శైవకార్ముకము విచ్ఛిన్నంబుగాఁ గూలదే!
భీతిం జెందకుమే త్రిశూలమనిన్ వేయేల భూతేశ్వరున్
మాతోఁ బోరుకుఁ దెచ్చినన్ వడతుమే మాంసాశన వ్రాతమున్.

1 ము.—రాజకుమారా, ఆత్మోచితశూరాలాపము లాడితివి.

2 ము.—మేము రక్షింపఁబడితిమి.

3 ము.—చిరంజీవీ వర్ధిల్లుము.

రాము.—మునులారా! భయపడవలదు.

4 ముని.—(మునులవంకఁ దిరిగి) తాపసులారా! మహారాజు అభయప్రదానముచేసెను. ఇఁక భయపడకుఁడు.

వశి.—ధర్మము గౌరవింపఁబడినది.

2 ముని.—మహాప్రభో! రామభద్రా! యాదుష్టరాక్షసుడుఁ బ్రతికియుండువఱకు మా నిత్యనైమిత్తికకృత్యములు కొనసాగవు.

1 ముని.—దీనశరణ్యా! మా యాపదలేమని విన్నవింతుము.

సీ. సవనయూప స్తంభ నివహంబు రోకళ్లకని పెల్లగింప మాటాడరాదు
యాగభాగంబుల నర్పింపుఁ డనకోరసికున్న యమపురి కేఁగవలయు
పీచుగడ్డంబులు పెఱికి త్రాళులుపేనవలెనన్న నెదిరింప వలనుపడదు
తపసి కన్నెలఁబట్టి దయామాలి చెఱఁబెట్టఁగనులుకాయలు గాయఁ
గాంచవలయు

తే-గీ. రాక్షసుల గుండగంబులు రాజసభలఁ
దెలుపునట్టివె యటఁజూడ నలయుఁగాని;
రామభద్రుండు త్రైలోక్య రాజ్యమేలఁ
దాపసులకిట్టి దుర్గతి దాపరించె.

వశి.— రామరామ! యెంతటి మాటవినవలసె.

రాము.—పాపము శాంతించుగాక!

2 ముని.—మహారాజా, ఆలవణాసురుని విజృంభణమటుండనిచ్చి మానవమాంసాభిలాషులగు అదానవ సైనికుల యాపలాపప్రలాపంబులు వినివిని మా చెవులు కాయలు గాచినవి.

మ. లవణుండే భువనత్రయీశ్వరుఁ, డఁ కేలాపల్కు, లింకొక్క మా
నవనాథుం బతియంచు వాకొనిన మీనాల్కల్ దెగంగోసి నె
త్తు వెదల్ చల్లెద మూరికాకులకు, నేరోమిమ్ము రక్షించు ధ
ర్మవిదుల్ దెండన నాశ్రయించితిమి రామా మానికల్పద్రుమా.

వశి.— దానవసంహారమునకై యవతరించిన ధర్మస్వరూపునకు విధిగదా తాపసరక్షణము.

లక్ష్మ.—మునీంద్రా, యూరపిచ్చుకపై బ్రహ్మాస్త్రము ప్రయోగింపవలయునా? ఆ యల్పరాక్షసుని వధియించుటకు దశకంఠసంహారకుఁ డేగవలయునా?

సుగంధి. ఒక్కరుండఁ జాలనే మహోగ్రవహ్ని కీలలం
గ్రక్కుబాణ సంచయంబు గాడ నేసివాని పే
రక్కఁ జీల్చి నెత్తుకండ లంతటన్ విదిర్పఁగన్
దక్కువారలేల యొక్క దానవున్ వధింపఁగన్.

ముని.— లక్ష్మణకుమారా, భళి! భళి! ఇంద్రజిత్సంహారకునకుఁ దగినవే యీవీరవాక్యములు.

శత్రు.— అన్నా నిజప్రతాపము నేల యుజ్జగించుకొందువు. కుక్కనుగొట్ట బచ్చెనకోల గావలయునా?

శా. కాయల్గడ్డలు మెక్కు బక్కరుసులం గారించు దైతేయులన్
మాయింపన్ యశమా నె, నీవలుగఁగా మాయావియౌ యింద్రజి
త్తో, యుద్ధంబునఁ గుంభకర్ణ ముఖదైత్యోత్తంసులో వారతే
లా యీపూనికి లక్ష్మణా యసురఁ గూల్పన్ నన్నుఁ బుత్తెంచుమా.

రాము.— వత్సా! శత్రుఘ్నా నీపలుకులు ముద్దులొలుకుచున్నవి. నీవె యాలవణాసురుని వధియింపఁ బోయెదవు.

శత్రు.— ప్రసాదము.

మునులు.— మహాప్రభో! మాగుండెలు కుదుటఁ బడినవి.

రాము.— తాపసులారా, యిఁక మీ మునిపల్లెకుఁ బొండు.

1ముని.— క. శ్రీరామచంద్ర నివే
యీరాజ్యము నేలవయ్య యీతి రహితమై
ధారాళ సౌఖ్యములు చే
కూరఁగ జనులెల్ల సతముఁ గుతుకము నొందన్.

(అవనిక జారును).

———

తృతీయాంకము

1. రంగము. పాజారపుముంగిలి.

భద్రుఁడు.

భద్రు.—గూఢచర్య మెంతనిష్ఠురమైన యుద్యోగము! అప్రియమైనను సత్యమే పలుకవలయు. భూపతులు చారనేత్రులుగదా! ఏమి సేయుదును. ఎంతకాలము తెలుపక యూరకుందును. విశ్వసనీయుఁడ ననిగదా మహారాజు న న్నీకార్యమున నియోగించె. ఎన్నిమాఱులో పలుకయత్నించియు నాలుక యాడమి నూరకుంటిని. నేఁ జెప్పక దాఁచినను మఱి యేచారుఁడైనఁ దెలుపవచ్చును. కుండమూయ మూఁకుడు గలదుగాని లోకమును మూయ మూఁకుడు గలదా?

కటకటా! యిట్టి యుద్యోగమునకా యింతకాలము జీవించియుంటిని. ఆత్మహత్యగావించుకొని యీ రహస్యము దాఁచియుంతునా? (ఆలోచించి) ఎంత వెఱ్ఱివాఁడను. నే హత్యగావించుకొనిన మహారాజు విశ్వసనీయుఁడగు వృద్ధచారుని గోల్పోవుటగాక మఱి యేమి లభించును. కోమలస్వభావయగు జనకరాజకుమారి యీ యపవాదమువిన్న బ్రతికి యుండగలదా.

అహో! లోకమెంత యవివేకపూరితము!

తే-గీ. అగ్నికీలలఁ బరిశుద్ధ మైనతల్లి
పంక్తిరథునకుఁ గోడలు పరమసాధ్వి
రాఘవునిపత్ని సద్గుణ రత్నఖనిని
దూఱిరి లోకులు కళంక దూషితనుగ.

(మందారిక ప్రవేశించును.)

మందా.—(స్వగతము) అంతఃపురమున నమ్మకమైన గాసిగానుండుటకన్న బావిలో పడి చచ్చుటమేలు. ఏ పనికైనను మందారికయేపోయి చావవలయును. ఆ పురోహితుఁడు ఎక్కడ బ్రాహ్మణార్థము చేయుచున్నాడో యెట్లు కనుగొందును. వాఁడుగో భద్రుఁడు దివాణముదిక్కునకే వచ్చుచున్నాఁడు, అతని నడిగినఁ దెలియును ఈ ముసలిభద్రుఁడు అంతఃపురమున తా నొక్కఁడే

విశ్వాసపాత్రుఁడని గర్వపడుచుండును. అతని కొంత శివమెక్కించిపోయెదను. (మందారిక తొంగి తొంగి పోవుచుండును.)

భద్రుఁడు.—ఎవ రక్కడ ?

మందా.—(పలుకదు).

భద్రు.—ఎవ రది ? మందారికా! ఏమిపలుకవు.

మందా.—ఏమి యాపదగలిగినది. ప్రాణముపోయేట ట్లరుస్తున్నావు.

భద్రు.—ఓసి తొత్తుకుంతురా, ఏమి తొంగితొంగి పోవుచున్నావు.

మందా.—నీవంటి నవకోటి మన్మథాకారుని రాచుకొని పోవలయునా ?

(పోవుచుండును.)

భద్రు.—మాటలలోనే దాఁటిపోవుచున్నావె. ఇటురమ్ము. నీయొడిలో నేమొ దాఁచుకొనిపోవుచున్నావు. ఏమైన దొంగిలించవు గదా.

మందా.—నీపనికి నీవు పొమ్ము. తక్కినపనితో నీకేమిసంబంధము. దివాణమంతయు నీమొగముపై నడచుచున్నదా ?

భద్రు.—ఒసే శానిసకూతురా, మహారాజంతవాఁడు నన్ను పల్లెత్తు మాటయనఁడు. నీవా నన్ను తిరస్కరించుదానవు. రామభద్రుని శైశవమునుండి నేను సేవకుఁడను సుమా.

మందా.—అబ్బా ! అయోధ్యారాజ్యమును రక్షించితివి. ఇఁక నీవుచచ్చిన రాజకుటుంబము పుట్టిమునుగును. (పోవ ప్రయత్నించును.)

భద్రు.—ఓసీ, మాయలాఁడీ. ఎక్కడికి కదలుచున్నావు. (చేయిపట్టుకొని యొడి తడవును)

మందా.—(చిఱునవ్వుతో) భద్రా మన కిరువురికి పాణిగ్రహణమా!

భద్రు.—ఛీ ! ఛీ ! గయ్యాళి. (చేయి వదలును)

మందా.—నీరసికత్వము తెలిసిందిగాని, పురోహితుని యెక్కడనైన చూచినావా ?

భద్రు.—ఎందుకు ?

మందా.—నిన్నటిరాత్రి నాలుగోజామున దేవిగారు దుస్స్వప్నము గన్నారట. అందుకై శాంతిపూజ చేయించవలసిందని ఆజ్ఞ అయింది.

భద్రు.—(ఆశ్చర్యముతో) దుస్స్వప్నమా, [illegible]రా ! దుర్భిక్షమునకు ముందు ధూమకేతువు.

మందా.—(స్వగతము) ఈ ముసలిభద్రునకు ప్రతిదియు అమితముఖ్యముగ దోఁచుచుండును.

భద్రు.—మందారికా, పురోహితుఁ డెక్కడనున్నాడో నాకుఁ దెలియదు.

మందా.—ఈవానకొ అన్ని ధమధమలు. (నిష్క్రమించును.)

భద్రు.—ఇఁక నాలసింపఁదగదు సేవకు లస్వతంత్రులుగదా.

2. రంగము విశ్రాంతిభవనము.

(రాముఁడు).

రాము.—ఓరి, యెవఁడురా అక్కడ?

ద్వారపాలకుఁడు.—మహాప్రభో; దాసుఁడను.

రాము.—ఓరీ, రాజ్యకార్యవిముక్తులమైన మా కించుకసేపు లోకవ్యవహారవినోదము గావింపవలయునని భద్రునకు మామాటగఁ దెలియఁజేయుము.

ద్వార.—ఏలినవారియాజ్ఞ.— (నిష్క్రమించును.)

భద్రు.—రామభద్రా జయము జయము!

రాము.—భద్రా, విశేషము లేవియైనఁ గలవా?

భద్రు.—(నవ్వుచు) ఒక గొప్ప విశేషముగలదు. పాపదేవత మాత్రము మిమ్మెప్పుడు వేయినోళ్ల దూషించుచుండును.

ఆ-వె. సకలభోగభాగ్య సౌఖ్యములకుఁ బుణ్య
కార్యములకు నునికి గలుగు రామ
రాజ్యమందు, నాకు రవయేనిఁ దలదాఁప
నీడలేదటంచు నిత్యమగలు.

రాము.—(చిఱునవ్వుతో) ఓయీ, నీ ప్రియోక్తులు చాలింపుము. లోకు లేమనుకొనుచున్నారు?

భద్రు.—దేవర పవిత్రచారిత్రము లోకమున కాదర్శప్రాయమైనది.

ఉ. రాముఁడు లోకరక్షకుఁ డరాతిభయంకరుఁ డా[illegible]దో
ష్ణ్యమహారుండు, దుష్టజన శిక్షకుఁ డార్యజనావనుండు స
త్యామలనీతికోవిదుఁ డహంకృతిదూరుడటంచు సజ్జన
స్తోత్రములాడుకోఁగఁ బరితోషముతో వినుచుందు నెప్పుడున్.

రాము.—భద్రా, యివి కేవలము స్తుతివాక్యములు. లోపములేవి వాకొనరా లోకులు.

భద్రు.—(స్వగతము) హా! మందభాగ్యుఁడను ఏమి తెల్పుదును.

రాము.—ఓయీ, యేల పలుకక యూరకున్నావు?

భద్రు.—(స్వగతము) ఇఁకఁ జెప్పకతప్పదు. (చెప్పఁబోయి యూరకుండును.)

రాము.—భద్రా, యేల సంశయించెదవు! (స్వగతము) ఈతనికేలనో దుఃఖావేశము గల్గినది. పలుకఁజాలక స్తంభితుఁడై యున్నాఁడు.

క. తనువుద్గత ఘర్మంబుగఁ
గనుఁగొనలను బాష్పవారి కణములు జాలన్
ముని పెదవులు చలియింపఁగ
మనమునఁ గలవంతఁ దెలుపు మాదిరి దోఁచున్ ;

(ప్రకాశముగ) ఓయీ, లోకుల కేమియవాంతరము వాటిల్లదు గదా?

భద్రు.—(నిట్టూర్పుతో) అట్టిలోకుల కేల యవాంతరము గలుగును.

రాము.—(ఆతురతతో) ఎట్టి లోకులకు?

భద్రు.—ఆ. వె. బుద్ధిహీనులైన పురజనులాడెడు 1
పలుకు లెప్పుడు నమ్మ వలనుపడదు 2

రాము.—(ఆతురతతో) పౌరు లేమనుకొనుచున్నారు?

భద్రు.— అగ్నిశుద్ధయైన యతులచిత్రకుఁ దప్పు 3
లంటగట్ట జంక రళుకువడరు. 4

రాము.—(ఉద్వేగముతో) హా! యేమి వినుచుంటిని. భద్రా యేమంటివి. జానకిని నిందించిరా లోకులు?

భద్రు.—జానపదులు నీరుదెచ్చుకొను బావికడ నొకపల్లెత యేమేమొ యపవాదములు పలుకుచుండెను. నే నెట్లు చెప్పఁగలను.

రాము.—భద్రా, యళుకుపడవలదు.

భద్రు.—రావణుఁ డెత్తుకొనిపోయి తనయింట నుంచుకొనిన సీతను మరల రాముఁడు పరిగ్రహించెను; కౌసల్యాదేవి యింటఁ బెట్టికొనుటకు సందేహింపలేదు. కౌసల్యయే నేనైన కోడలి నిప్పుడే యిల్లు వెడలించి యుందునని యేమేమొ యసంబద్ధము లాడుచుండెను.

రాము.—హారా! మందభాగ్యుఁడనగు నన్ను గుఱించి సాధ్వియగు తల్లియగు కౌసల్యాదేవినిఁ గూడ నిందాపాదనమా?

అకటా! వంచింపఁబడితిని. శైత్యమునకై శ్రీఖండతరువు నాశ్లేషించితిఁగాని కోటరనిలీనయగు విషభుజంగిని గాంచనైతి. ఛీ! దుష్టహృదయమా! వహ్నిపరిశుద్ధయైన సీతనుసైతము సంశయించుచున్నావా?

భద్రు.—రామభద్రా, యవివేకులయాడికోలు పాటింపఁదగదు.

రాము.—ఓయీ సత్యము పల్కితివి.

ఉ. ఏ లలితాంగి సచ్చరిత మెల్లజగంబులఁ బాపవల్లికా
మూలఖనిత్రమై భువనపూజ్యమునై నుతికెక్కె నట్టి నా
పాలిటిభాగ్యలక్ష్మి యపవాదభరంబునఁ గ్రుంగునట్లు కాం
తాళముతోడ లోకులనఁ దాలిమిఁ గొందునె చిత్త మిత్తఱిన్?

ఓ నిర్విచారప్రపంచమా, నీకుఁ గాలావధి యున్నెఁ గాఁబోలు.

తే-గీ. అనల పరిశుద్ధయైన పూతాత్మ సీతఁ
దూలనాడిరిలోకులు దురితమతులు
అగ్నిశిఖతోడ సయ్యాట లాడఁబోవు
శలభము లెటులుంగునే ప్రాణ సంకటంబు.

భద్రు.—(స్వగతము) ఆశ్చర్య! యేమియుత్పాతము లుప్పతిల్లనున్నవో— (ప్రకాశముగ) మహాప్రభో శాంతిల్లుము. దేవరయేకోపించిన నిఁకఁ బ్రపంచమున కెవ్వనిపాదతలము శరణ్యము! ఆకాశమే కూలిపడిన నెత్తిపట్టువార లెవ్వరు?

రాము.—(స్వగతము) కోపావేశమున సర్వ మతిక్రమింపనుంటిని. (ప్రకాశముగ) భద్రా, సీత రావణాపహృతయైనదనుట సత్యము. లంకలో నివసించుటయు యథార్థమె. ఇఁక లోకులేమి యన్యాయమాడిరి?

భద్రు.—ఇంతవఱకు నిజమాడిరి.

రాము.—అవును. లోకము పాపాంకి.

భద్రు.—ఇక్ష్వాకువంశము అపవాదాతీతము గదా.

రాము.—(స్వగతము) హృదయమా, నీకార్య మెట్లు నిర్వర్తించెదవు? ప్రియాంగనాశ్లేష సౌఖ్యము నపేక్షించి చిరకాలాగతమగు రఘువంశకీర్తి కళంకితము సేయుదువా? సద్యశమును రక్షించుటకయి యర్ధాంగినైనఁ బరిత్యజించెదవా? కఠినచిత్తమా యేమి యుపదేశించుచున్నావు.

తే-గీ. పెండ్లి వేళఁ గాలిబొటనవ్రేలి నొక్కి
కంకణమనోజ్ఞమగు సీత కరముఁగొన్న
ప్రియము విడనాడి నేఁడు గర్భిణిని సాధ్విఁ
గీర్తికొఱకు వనంబున గెంట మనెదె.

(ప్రకాశముగ) భద్రా, నీవుపోయి లక్ష్మణుని నిటకు రమ్మనుము.

భద్రు.—ఏలినవారిచిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

రాము.— ఈ యపవాదమును లక్ష్మణునకెట్లెఱింగింతును.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ.—(స్వగతము) అన్నగారేమొ దీనవదనులై విచారించుచున్నారు. (ప్రకాశముగ) అన్నా, లక్ష్మణుఁడు మ్రొక్కుచున్నాఁడు.

రాము.—వత్సా, లక్ష్మణా, రాముని జీవితము శూన్యమైనది. ఇఁక నీ వసుంధరాభారమును నీవ వహియింపుము. అందుకై నాకొక ప్రత్యుపకారము సేయుము.

లక్ష్మ.—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి యీ వింత.

రాము.—లక్ష్మణా,

క. ఈ కరవాలము గైకొని, నాకంఠముఁ ద్రుంచుమీ—

లక్ష్మ.—అమంగళము శాంతించుఁగాక!

రాము.— క్షీణంబును రాముం
డీకష్ట లోకజీవన, శోకము సహియింపలేఁడు క్షుభితాత్ముండై.

లక్ష్మ.—అన్నా! యాకాండమునఁ నీ మనమేల యింత భ్రాంతిల్లినది. ఏమి యాపద సంభవింపదు కదా! నీ కఠోరవాక్యములు నా హృదయపుటము భేదించుచున్నవి. కాంతావియోగమునంజైన నింతటి నిర్వేదముఁ బొందియుండఁగవు.

రాము.—లక్ష్మణా, సీతావిరహము రామునదిమాత్రమె. కీర్తివియోగము ఇక్ష్వాకువంశమంతటిది.

మ. చిరకాలార్జితమైన గౌరవయశశ్శ్రీ నేఁడు లోకాపవా
దరజఃపంకకళంకితంబయి చెడెం దమ్ముండ యింకేల యీ
ధరణీరాజ్యము; పూజ్యవంశగరిమన్ దైన్యాంబుధిన్ ముంచితిన్
నరనాథుల్ ననుగాంచి నవ్వరె? యిసీ! నాకేల యీ ప్రాణముల్.

లక్ష్మ.—అన్నా! నీపలుకులు ఎంతఁగొలుపుచున్నవి. ఇక్ష్వాకువంశమా అపవాద పంకిల మగుట! ఆశ్చర్యము!

క. నిప్పునకుఁ జెదలుపట్టునె
కప్పూర సిరమొులయునే వికారపుఁ దావిం
దప్పులు గలుగునె రఘుకుల
మొప్పను దేజంబు దొఱఁగ నో రఘువీరా.

నీ మనం బిటులశోకసంతప్తమగునటుల నపరాధమెవరించిన వా రన్నయ్య?

రాము.—రావణాపహృతయయి పునర్గృహీతయగు సీత.

లక్ష్మ.—(నిర్విణ్ణుడయి) కటకటా! యేల యిట్టిసంశయోక్తు లాడెదరు?

రాము.—సంశయోక్తులు లోకులవి.

లక్ష్మ.—(కోపముతో) ఏమీ—లోకులు దూషించిరా పతివ్రతా శిరోమణిని?

చ. తెలియరొ ధారుణీ తనయ తెంపరిమూకల యాడికోలుకుఁ
వెలుపటి సత్యతేజమని, వీరలవారల పోల్కిఁగండ క్రొ
వ్వోలయఁ బవిత్రవర్తనను నొప్పసికారులు ప్రేలినట్టి లో
కులను నుపేక్షసేత మనకు న్నరపాలురకైన ధర్మమే?

అన్నా, లోకులు మందబుద్ధులు; గతానుగతికులు; సత్యాసత్య వివేక శూన్యులు.

రాము.—అవును; అగుదురు.

లక్ష్మ.—అట్లయిన వారి యపలాపప్రలాపములా మనకుఁ బ్రమాణములు.

చ. జనులపవాదముల్ పలుకఁ జాలుదురంచుఁ దలంచి లంకలో
ననలవిశుద్ధయౌటకు నిలాత్మజ నీవడుగంగ నెమ్మనం
బున నళుకింతలేక నగుమోమునఁ జొచ్చె హుతాశ నార్చులన్
జనకజ నిష్కళంకయని సన్నుతిగొంప నిలింపసంతతుల్.

రాము.—వత్సా! నాకన్నులను నేనే విశ్వసింపక పోవుదునా?

ఉ. నమ్మెడివాఁడఁగాను లలనామణి జానకి సంశయింప న్యా
యమ్మని, యైన లోకులు నయమ్మెడఁ బాసి వివేకశూన్యులై
యిమ్మహితాపవాద ముదయింపఁగఁ జేసిరి; దూఱువాప నిం
ద్యమ్ము యధర్మమో విధియొ తమ్ముఁడ నీవెతలంపు మీయెడన్.

లక్ష్మ.—ఇఁక మూఢాత్ములే ధర్మసాక్షులా?

రామ.—లక్ష్మణా.

ఆ-వె. మూఢచిత్తులైన బుద్ధిమంతులె యైనఁ
ప్రజలరంజనంబు పాలనంబు
సత్యబాహ్యమైన సమ్మతిగాకున్న
వారినను సరింప వలయు నృపతి.

లోకులభినందింపని రాజ్యపాలనము నిరర్థకము.

క. నన్నైన సీతనైనను, నిన్నైనను రాజ్యమైన నేవిడతును లో
కోన్నతకులకీర్తికి నాపన్నత వాటిల్లెనేనిఁ బలుకులిఁకేలా ?

వత్సా! యేలవితర్కము? కార్యము నిశ్చయింపఁబడినది.

లక్ష్మ.—(ఆతురతో) ఎటులు?

రామ.—ఇటురమ్ము. (మెల్లగా) సీతను ఋష్యాశ్రమమున వదలిరావలయు.

లక్ష్మ.—(చకితుఁడై) అకటా! యేమివింటిని; కానలకుఁ బంపుటయా? అన్నా చిత్తచాంచల్యమునఁ బలుకవుగదా?

రామ.—తే-గీ. నిండుచూలాలి జానకి నెనరులేక
కాననంబుల కంపింపఁ గడగువీని
కెక్కడిది చిత్తచాంచల్య మేటికరుణ?
యేన క్రూరుండఁ బల్కితి నిట్టిమాట.

లక్ష్మ.—అన్నా! అతికఠోరశాసనము.

రామ.—లోకమును సంతోషపెట్టవలయు.

లక్ష్మ.—లోకమున సజ్జనులులేరా?

రామ.—తమ్ముఁడా! సజ్జనుల కత్తిపోటులకన్నను దుర్జనుల నాలుకపోటు లతి క్రూరములు.

లక్ష్మ.—అన్నా! అపూర్వమీ ఘోరశిక్ష.

రామ.—ఇక్ష్వాకువంశకీర్తి నిరంతరవిశ్రాంతము. ఈయపవాదము తూలరాశింబడిన యగ్నికణమువలె సకలదిక్కులకు వ్యాపించును.

లక్ష్మ.—నీకు ధర్మము నుపదేశించునంతటి కోవిదుఁడనా.

రామ.—ఉపదేశించియు నిరుపయోగము.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) అయ్యో! యిఁక నే నేమి సేయుదును. (ప్రకాశముగ) అన్నా! దేవి యాపన్నసత్వ.

రాము.—ఈ క్రూరాత్మునిచిత్తము పాషాణసదృశము.

లక్ష్మ.—వెనుక చింతించియు—(అర్ధోక్తియందె).

రాము.—లక్ష్మణా! కర్మఫలానుభవ మెవ్వరికిం దప్పదు. కార్యము నిశ్చితము. ఆజ్ఞను పాలింపుము.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) వినయమునుచే నిరుత్తరుఁడ నైతి (ప్రకాశము) మీ యిష్టానుసారము ప్రవర్తించెదను.

రాము.—దండకారణ్యనివాసినులగు తాపసబాలికల దర్శింప సీత యభిలషించినది. నేఁడే ప్రయాణము సాగింపవలయు.

లక్ష్మ.—(దుఃఖముతో) అన్నా! పటియొక్క మాట.—

రాము.—లక్ష్మణా! యిఁక మాటాడిన నా యానగలదు. అగ్రజుని పనుపు సేయుము. పొమ్ము.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఎటేఁగి యెటేఁగి నేనీ ఘోరకృత్య మెట్లాచరింతును. హా! పాపపుదైవమా నీకెంత యెనములేక పోయె. (నిష్క్రమించును.)

రాము.—(దుఃఖముతో) ఔరా! యెంతటి కాఠిన్యమాశ్రయించుకొన్నను శోకభారమున నాచిత్తము క్రుంగుచునే యున్నది. పత్నీవిరక్తుఁడ నగుటయేగాక యనుజతిరస్కారియుం గావలసె.

జానకి లేక రామునికి మనికిగలదా? కఠినహృదయమా! నీకార్యము నిర్వర్తించితివి. ఇఁక రాముని సంసారము సారమైనది.

హా! వనవాసప్రియసఖీ! జానకీ! నిన్నుఁ గానలకంపి నే నెట్లు బ్రతికి యుందును. పదునాలుగేండ్లు ఘోరకాంతారముల నివసించియు నీవు నన్నుఁ గూడియుండుట గదా యాపదలెల్ల సౌఖ్యములుగను, అరణ్యమే యయోధ్యగను జూపట్టినది. నీవు దైత్యాపహృతవైనప్పుడు గదా నాకు యథార్థమైన యరణ్యనివాసము.

ప్రాణప్రియా! యీ క్రూరాత్ముని యుపభోగ్య హారవల్లికయని గ్రహించితివి; విషవ్యాళమై కఱచినవాఁడు.

తే-గీ. దేహమునుండి హృదయమ్ముఁ దీసినైన
హృదయ దేహమ్ము లెడమాట బ్రదుకఁ గలవె?
నాదు నర్ధాంగి సీత ననాదరమునఁ
గానకంప మాయిద్దఱి గతు లిఁ కేమొ.

జానకియందు లోకమే గాదు అపరాధి; ఈ కారుణ్య రహితుఁడు రాముఁడు కూడ !

తే.గీ. ప్రియుఁ డటంచును సౌందర్య మయుఁడటంచు
ధీరుఁడనుచును త్రైలోక్య వీరుఁడనుచు
నెవనినమ్మి కరాంబుజ మిచ్చినావొ
ఆకులాంతకుఁడే కానకంపునిన్ను.

సీతా ! మమైకజీవితా ! నేను జీవించియు ననాథవైతివా (దుఃఖించును) (అవనికి జాఱును).

III. రంగము సీతపడకటిల్లు.

(సీత నిద్రించుచుండును. రాముఁడు ప్రవేశించును.)

రాము.— అకటా ! కఠోరచిత్తమా. నీవేల మెత్తనివనమూనితివి' నన్నేల యర్ధరాత్రమున నీయంతఃపురమునకుఁ గొనితెచ్చితివి? నీయందనురాగ మిసుమంతయైనఁ గలదా ? అట్లయిన లక్ష్మణుని ప్రసన్న మనోగములగు అనునయాలాపములు నీవజ్రసదృశమగు కవచము నేల భేదింపలేక పోవును.

మ. జననంబాది నిశాతశస్త్ర విదళచ్ఛత్రోత్త మాంగస్రవ
ద్ఘన రక్త హ్రదమందుఁ జేతులను సంక్షాలించు శ్రీరామభ
ద్రుని చిత్తంబవు ! నీకు నెక్కడిది కారుణ్యంబు ? గాకున్నఁ గా
నన కంపింపగ నియ్యకొందువె సతీ నారీశిరో రత్నమున్.

ఇదే జానకీ శయనాగారము. ఈ మందిర మనుదినపరిచితమయ్యు మనోశాల్యము వలన నూతన నివేశమువలె నగపడుచున్నది.

అంతఃపురమంతయుఁ బ్రశాంతమై నిద్రానిబద్ధమై నిశ్చలమై యలరారుచున్నది. అచ్చటచ్చట మధుపానమత్తలై నిదురించు పరిచారికల యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసముల యలుకుడుదప్ప నొక్కచిన్నయైనను నిశాప్రశాంతమునకు భంగము గావింపదు. లోకమంతయును నిద్రానందపరవశమై యున్నను రాముఁడు మాత్రము శోకాకులుఁడై దొంగవలె ప్రసుప్తయగు సీతాలతాంగి శయనాగారము సొచ్చుచున్నాఁడు.

(పరిచారిక కలవరించును)

ఏమది.— పరిచారిక లెవ్వరైన మేల్కొనిరా ? కాదు. ఎవరోగాని కలవరించినది. నా జీవితేశ్వరి యెక్కడ నిద్రించుచున్నది. ఆ— అదిగో హంసతూలికా తల్పమున.—

ఉ. కన్నుల సత్తపఃఫలము కాయము నొందెను! యంబుదంబులం
జెన్నలికించు మించిటకుఁ జేరెను! కల్పలతాకుసుమంగ మం
దు న్నెలపూలపాన్పుపయిఁ దూఁగునిలింప లతాంగి యేమొ!
కాదిన్ననబోణి నాదుహృదయేశ్వరి జానకియే నిజంబుగన్.

ఆహా? ఏమి యీయమ్మాయిక వదనబింబమునఁ దాండవించు లావణ్యము!

మ. అలకాక్రాంత లలాటసీమను గవాక్షాయాత చంద్రాంశు మా
లలు కర్పూరపు నిగ్గులంజిలుకఁ దల్పంబందు నిద్రించు నీ
లలనారత్నము సీతయై యొదవ శిలా లావణ్య సారంబు ప్రో
జ్జ్వల కాంతాకృతి నొందెనో యనఁగ నాభావంబు రంజించెడిన్.

కరచరణాద్యవయవ శోభితమగు నాహృదయమే యిది. (ముద్దిడఁబోయి వారించుకొని) ఛీ! నే నెవ్వఁడ నీ నారీమణి నంటుటకు?

తే-గీ. రాముఁడనుగానొ? నిద్రించు రామ సీత — 1
గాదొ? నేనేల ముద్దిడరాదొ? — 2

నన్ను నేనే శూన్యుఁడనుగఁ దలంచుకొనుచున్నాను. ఏమి యిది స్వప్నమా?
కంటి — 2

సకట! దారుణసత్యంబు; నవనిజాత — 3
రామ హృదయంబుగాదింక, రమణి యెవతొ! — 4

మమైకజీవితా, సీతా, గృహేందిరా, హృదయేశ్వరీ, అని మధురముగ సంబోధించు నా నాలుక నేఁటి కిట్టి కఠినాలాపము లాడవలసెఁ గదా!

సీ. ఏకన్య పాణినందీయ శతానందుఁ
డంగంబు పులకింప నందికొంటి
ఏవనబోణి నేనేఁగుదెంచగఁ దాన
ఘోరాటవులకుఁ న న్గాచివచ్చె
ఏసాధ్వి దనుజాపహృతయయ్యు నేకవే
ణీవ్రతంబున సతీనియతిఁ గడపె
ఏమోహనాంగిని నెడఁబాయ నాకు లో
కము శూన్యమగు నట్టి విమలహృదయ

తే.గీ. అంబుజేక్షుగా రాకా శశాంకవదన
యజనభూజాత పూతవిఖ్యాత సీత
పాపకర్ముని కీర్తినాఁ బాసిపోవు
రామభద్రున కింక దుర్భరము బ్రతుకు.

జానకీ నాహృదయమును దొంగిలించుకొని పోవుదువా? ఈ రామునకు హృదయ మొకటి కలదా? కలిగిన ఈ బంగారుబొమ్మను, ఈ ముద్దులమూటను వన్య మృగములకు బలియీయ నెంచునా? కాంతామణీ ఈలోకమున నిన్నుఁ గాంచుట కిదియే కడసారియా? ఆశాకుసుమంబునకీ సంకర్షణమే వృంతచ్యుతియా!

లలనామణీ, నిరపరాధిని వగు నిన్నుఁ గాన పాలుసేయుచున్న ఈ కఠినాత్ముని మీయిలువేల్పులైనఁ గోపింపరేల? పితృలోకవాసులగు నో రఘుకులేశ్వరులారా! నన్నేల మీరు శపింపరు? నిలింపులారా, మీ సమక్షమునఁ గదా సీత యగ్ని పరిశుద్ధ యైనది, అట్టి మిమ్ములనైన గౌరవింపక కులకాంతను అడవులకు వెడలించు ఈ నిర్దయుని నేల సహించుచున్నారు. ప్రకృతీ ఏవేల తామసించితివి.

సీ. నిర్భరప్రళయాబ్ద గర్భసంభూతమై
కులిశోత్కరంబు నన్నూల్పదేమొ!
ఝంఝూనిలోద్వేల సాగర కల్లోల
ములు పొంగిపొరలి నన్ముంప వేమొ!
పెటపెటార్భటితోడఁ బెటిలి యీకుతలంబు
అతలంబునకు నన్ను నడపదేమొ!
క్షణకాలభగ్నమై స్తంభావలంబంబు
సౌధంబు గూలి నం జంపదమొ!
తే.గీ. రాముఁడే లేకయున్న సీ రాజవదన
యఖిల సౌఖ్యాభిరామయై యలరకున్నె
శోకఘూర్ణితమయ్యెను సౌఖ్యగాని
యెంత కఠినంబొ పగులదీ హృదయమకట!

సీత.—(నిదురలో) ఆర్యపుత్రా నన్ను మఱచితివా.

రాము.—సీత మేల్కనెనదా? (చూచి) కాదు కాదు. కలవరించుచున్నది. ఆహా! ప్రణయోత్కర్షము. ఈలతాంగి నిద్రయందైనను నన్నే దలపోయుచున్నది.

హృదయేశ్వరీ, క్రూరసర్పము అమృతమయఫలంబు నంటునీతి ఈనిర్దయుఁడు కడసారి ముద్దుగొనుచున్నాఁడు.

సీత.—(మేల్కాంచఁబోవును.)

రాము.—జానకి మేల్కాంచుచున్నది. ఇఁక నిటనుండఁదగదు. వీడిపోవఁ గాళ్లురాకయున్నవి. ప్రేయసీ! యిదే కడసారి సందర్శనము. (నిష్క్రమించును.)

సీత.—(మేల్కాంచి) ఆర్యపుత్రుని కంఠస్వనమువలె నెద్దియో అవ్యక్తగంభీరధ్వని నాకు వినఁబడినట్లు తోఁచినది. (కలయఁజూచి) ఇచ్చట ఎవ్వరును లేరు. కలగని మేల్కాంటినిగాఁబోలు. కనురెప్పలు నిద్రమాంద్యమునఁ గూరికొని పోవుచున్నవి. (నిద్రించును.) (అవనిక జాఱును.)

చతుర్థాంకము

విష్కంభము.

(మధురికా మందారికలు.)

మధురిక.—ఇదిగో అంతఃపురపరిచారిక వస్తూవున్నది. దీని నడిగిన సమాచారమంతా తెలియును. ఓసే మందారికా, తలవంచుకొని యెక్కడికే బిరబిర పోతున్నావు.

మందా.—ఓహో! మధురికా.

మధు.—నీవు రాణిగారితో గూడా మునికన్నెల చూడడానికి పోలేదా?

మందా.—ఆ— నాపని పోయినట్లే యున్నది.

మధు.—ఏమే గొంతుకు వురివేసుకోబొయ్యేదానివలె మాట్లాడుతున్నావు. అంతఃపురంలో నీకేమైనా చీవాట్లు తగిలినవా?

మందా.—కాదే పిచ్చిదానా! మహారాజుగారివొళ్లు జబ్బుసంగతి నీకు తెలియలేదా?

మధు.—ఏమో చూచాయగా విన్నాను. ఇప్పుడేమైన నెమ్మదిగా వున్నదా?

మందా.—మధురికా, యేలినవారికి జ్వరప్రారంభము గలిగిందని రాజవైద్యులు చెప్పు
కొనుచుండగా నేను రహస్యముగ వింటిని. దేవిగారినిగురించి యేమేమొ
కలవరిస్తున్నారుట మహారాజు! రాజసౌధములన్నీ హల్లకల్లోలముగా వున్నది.

మధు.—అయ్యో పాపము! యీసంగతి రాణిగారికి తెలిస్తేవుంటే మునికన్నెల
చూడడానికి పొయ్యేవుండదు.

మందా.—దేవిగారు బయలుదేరినవెనుకనే ప్రభువుగారికి జబ్బుపట్టినదట.

మధు.—అయ్యో! నీవొకసారైనా దరిశింపలేదా యేలినవారిని.

మందా.—వైద్యుల వుత్తరువులేనిదే రాజబంధువులు గూడ అక్కడికి పోగూడ
దని భద్రుడు చెప్పినాడు.

(నేపథ్యమున)

ఒసే మందారికా, నీవింకా యిక్కడనే నెత్తినము చేయుచున్నావా?

మందా.—వాడుగో భద్రుడు, పిలుస్తున్నాడు. తొందరగా పోవలెను. ఆ మునిలి
కట్టెతో నా కత్తెకోటరికి మైనది. (పోబోవును)

మధు.—మందారికా, యిప్పుడెక్కడికి పోతున్నావు?

మందా.—నవగ్రహదానాలియ్యడానికి కొట్టడనుండి నవధాన్యాలు తెమ్మని పురో
హితుడు పంపించితే పోతున్నాను.

మధు.—సరే పొమ్ము సాయంత్రం అక్కడికి వస్తాను.

(యిరువురు నిష్క్రమింతురు)

1. రంగము అడవి.

{ సీత చెట్టుమొదట నిద్రించుచుండును—
లక్ష్మణుడు ప్రక్కన నిలుచుండి యుండును. }

లక్ష్మ.—అదుగో శుక్రభగవానుడు నుదయించుచున్నాడు. సూర్యోదయ మగుట
కింకను గొంత తడవున్నది. (అలకించి) ఆహా! శకుంతసంతానముల కలకల
నినాదములు సమీరసమ్మిళితములై వీనులకు విందొనరించుచున్నవి.

మ. అనిలోచ్చాలిత పర్ణమర్మర రవవ్యాప్తిన్ సుఖస్వప్న బం
ధనము ల్వాయగ నుల్కిలేచి ఖగసంతానంబు నీడంబులన్
ఘనరావంబొనరింప యామవతి యాజ్ఞం గాలముం దెల్పెఁ గో
యనిచాటించెడు కాలమాపకుని కంఠ రావమో నాఁదగున్,

(సీతంగని) ఔరా! మానవుల కెంతటికష్టము లైనను అనుభవించుకొలంది సాధారణమగుచుండును. లేకయున్న నంతఃపురనివాసయోగ్యయగు ఈ సుకుమారి యెక్కడ—ఘోరమృగభయంకరమయి కఠినశిలాకంటక భూయిష్ఠమగు ఈ కాంతారతలమున నిదురించుట యెక్కడ—

మ. కదలీపల్లవ కోమలంబులగు నీలావణ్యవత్యంగముల్
దర్లలం గానలనిం గఠోరధరణిం దల్పంబునన్ రామ భా
మలుప్రదిండై సునిద్ర నొందెడఁగ, యోషిల్లలామంబు దా
రుప్రఖండంబు పధానముం జరిపి యూర్కుం బూర్ణ మండ్లంబులెన్.

మానవజీవితము సుఖదుఃఖ పరిపూరితమయ్యెను గర్మఫలానుభవమందు వ్యత్యాసము గనుపట్టుచుండును. అకటా! మా కుటుంబమునంతయు నెడతెగని శోకదావానలంబున ముంచుటకే జన్మించెనా? ఒక్కరు నొకటనైనను మంచి బ్రాతివాయఁడా ఆవిధాత!

మ. వనవాసంబుగతించె దానిపిల మర్యాదాపారముల్ దాసె భా
మిని చేకూఱె ధరాధిరాజ్యవిభవా మేయానుభావంబునన్
మనమింపార సుఖంబులొందు చెటులో మాకాలముం బుచ్చెనో
నని యోజింపనిటాయెః; జిత్రము లహో! యాదైవ నిర్దేశముల్!

తల్లీ విదేహరాజనందినీ, ఘోరాటవీవాసలబ్ధాలలు లెక్కకొట్టుమున కిటుకొను చుండ నేమియుం దెలియక సుఖనిద్రాపరవశయై యున్న శరీర సుకుమారివలె శయనించి యున్నావా?

రామచంద్రా, యిట్టి ముగ్ధహృదయను నిట్టి లోకపావనచరిత్రను నీవిట్లు విడనాడసాహసించితివి. ఎంత వేడికొన్నను వినవైతివే. అకటా! యీపాపకౌర్య మొనరింప నగ్రజుఁడు నన్నే నియోగింపవలయు నా.

క. పదునాలుగేండ్లు వనముల
నొదవిన కష్టముల కోర్చి యున్నాఁడు డయా
ప్యదచిత్తుఁడు గాఁడని యా
సదయుఁడు నన్నీ యఘంబు సలుపఁజేసెనో!

కాకున్న నిట్టి నింద్యోద్యోగమున నన్నేల నియమించును. కటా! ఘాతప్రాయమగు రాజసందేశము నీ కుసుమకోమలకు నెట్లెటింగింతును? ఎట్లెఱింగింపక యూరక

కారణము! ఒకవంక నలంఘ్యమగు నగ్రజునియాజ్ఞ — వేఱొకవంక మృదులమగు మానుషస్వభావము నా యంతరాత్మను బీడించుచున్నవి.

సీత.—(మేల్కాంచి) మందాకినీ—(కలయంజూచి) ఓహో! అరణ్యపుర మును గాంచితిని. వత్సా, యరుణోదయమయినట్లున్నది.

మ. వనవృక్షచ్ఛదసంచయాంతరములన్ వ్యాపించి సూర్యాంశు కాం
చనకాంతుల్ పరికీర్ణ నిష్కముల యోజన్ నేల బింబింప భా
నునిభీతిం దిమిరంబు తారకల సందోహంబుతో వచ్చి కా
ననపాదంబుల నాశ్రయించెనన నానందంబు సంధించెడిన్.

లక్ష్మణా—

లక్ష్మ.—(ఆలోచించుచుం బలుకఁడు.)

సీత.—(స్వగతము) నిన్న సాయంకాలమున నేఁ బిలిచినను దెలిసికొనక లక్ష్మణుఁ డేదియో యాలోచించుచుండెను. ఇప్పుడు నతఁడు అన్యాయత్తచిత్తుఁడై చింతించుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగ) అన్నా, లక్ష్మణా.

లక్ష్మ.—అమ్మా, యేమంటివి?

సీత.—నిన్నటినుండియు నీవేలనో పర్యాలోచింతాసమగ్నుఁడవై యున్నాఁడవు. నీమోము మీఁద దైన్య మొలుకుచున్నది.

లక్ష్మ.—విశేష మేమియులేదు. ఈ వనమనోహారత్వమును దలపోయుచుంటిని.

సీత.—(స్వగతము) అదియేమొ నామనమున నూహింపరానిసంశయము వొడమచు న్నది. (ప్రకాశముగ) లక్ష్మణా నిన్నటిదినమున మనము గంగానదిని తరియించితిమి గదా, ఇఁక ఋష్యాశ్రమముల కెంతదూర మేగవలయును? వత్సా చూచితివా లేటికొదమను.

లక్ష్మ.—ఎక్కడ?

సీత.—(నిరూపించి)

తే-గీ. ఆశ్రమకురంగమల్ల దే యఱుతఁబూల
మాల వ్రేలాడ సెలయేళ్ల కూలములను
గప్పురము లట్లు నురుగులు గారుచుండ
మిసిమి పచ్చిక జొంపంబు మేయుఁగనుము.

లక్ష్మ.—అమ్మా, ఈవనసౌభాగ్యము దిలకించుచుండఁగ యీప్రాంతములు తాపసనిలయములుగఁ దోఁచుచున్నవి.

మ. నవహోమోద్గత ధూమధూమ్రములు పర్ణంబుల్ ధరాజంబులన్
బుష్పగుత్తుల్ మునిబాలికాపచితముల్ పూజార్థ, మిక్కానలో
సవనాజ్యామల సౌరభంబు లోలుకున్ సర్వంబు వేయేల మా
నినరుల్ గాఁపురముండు చిహ్నములు రాజించున్ విశేషంబుగన్.

సీత.—వత్సా! మనము పోవలసినతపోవన మెంతదూరమున నున్నది.
లక్ష్మ.—ఈభాగీరథీ పరిసరారణ్యమున నే కొంత దవ్వేగవలయు.
సీత.—అట్లైన నేనిఁక నడవఁజాలను. ప్రొద్దుటినుండియు నేదో మనోవికారము నన్నుఁ గలఁచుచున్నది. రాత్రియంతయు నిదుర పట్టియుఁబట్టకయుండుట వలన అవయవముల బడలిక యింకను దీఱదు. అదియునుగాక సూర్యతాపము హెచ్చుచున్నది. కొంతసేపు శీతలతరుచ్ఛాయల సేదదీర్చికొని మెల్లగఁ బోవుదము.
లక్ష్మ.—అటులనే విశ్రమింపుము. దప్పిగొనియున్న—(అర్ధోక్తియందె.)
సీత.—లక్ష్మణా, నాకేమియుం బనిలేదు ఈమనోహరారణ్యవాటికఁ గాంచినంతనే నాతనువానందపులకితమైనది. ఆహా! నాజీవితకాలమంతయు నిచ్చోటనే గడపఁగలిగిన.—
లక్ష్మ.—(స్వగతము) హాతవిధీ, ముందుగనే పలికించుచున్నావా?
సీత.—

చ. సరసఫలావనమ్ర తరుజాలము తియ్యని పండ్లనిచ్చు; ని
ర్ఝరములు నిర్మలాంబులిడుఁ; జల్లని నీడలొసంగుఁ బూఁబొదల్;
మరుతము పుష్పసౌరభ సమంచితమై గమనప్రయాస ని
ష్ఠురతఁదోలంచు; మృత్యువిటుఁ జొప్పడునం బ్రియమౌను లక్ష్మణా!

ఆహా! ముందటిజన్మమున నేనేమేమినోములునోఁచి ఆర్యపుత్రునివంటి యనుకూలపతిని గాంచితినో గదా. అనఘుఁడు నామనోభీష్టమును అనుసరింపకున్న నాకీ ప్రకృతి రామణీయకము దర్శించుభాగ్య మబ్బియుండునా.
లక్ష్మ.—(స్వగతము) అయ్యో! అనాయికా! (కన్నీరునించును.)
సీత.—(చకితయై) అన్నా, లక్ష్మణా, నీవేల కన్నీరునించుచున్నావు? నిన్నటి నుండియు నీ చర్యలన్నియు శంకాస్పదములుగ నున్నవి. ఊరక నిట్టూ

చుండుదువు. ఆలోచించుచుండుదువు. దీనవదనుఁడవై నేలచూచుచు నీలోన నీవే మాటాడికొందువు. హృదయము నొగిలించు శోకభారము నీమోమునఁ దోఁకాడుచున్నట్లున్నది. వత్సా! అందఱకు సేమమేగదా. నీవేల పలుకవు.

ఉ. రాముఁడు మన్మనోహరుఁడు రాజకులాభరణుండు సద్గుణ
స్తోముఁడు శౌర్యధాముఁడు యశోధవళీకృత దిక్తలుండు స
త్యాసలవర్తనుండు కరుణామృత సాగరుఁడా యయోధ్యలో
నేమియు నాపదం బొదవకే సుఖియించుచు నున్నవాఁడొకో?

లక్ష్మ.—అన్నగారు సుఖముగనే యున్నారు.

సీత.—లక్ష్మణా, నామనమునఁ దెలుపనలవిగాని యనుమాన ముప్పతిల్లుచున్నది. నేను వనములకు వెడలునప్పుడు రాజకార్యలంపటుఁడయి హృదయేశ్వరుఁడు నన్ను వీడ్కొలుపఁడాయెను. అన్న శత్రుఘ్నుని సమరయాత్రలో నేమియు అమంగళము వినవుగదా. నవనదర్శనాకాంక్ష మేగిన ధర్మరాముఁడును గురుజనులు కుశలముగ నున్నారా?

లక్ష్మ.—పూజ్యురాలా, అందఱకుం గుశలమే.

సీత.—లక్ష్మణా, మాయన్న జనరంజకముగఁ బాలించుటలేదా?

లక్ష్మ.—అమ్మా లోకులసంతోషపెట్టఁ దన యర్ధాంగినైనఁ గానల పాలుసేయ సాహసించు కీర్తికాముఁడు భూతలమెల్ల శాసింపనిఁక జనరంజకము వేఱె చెప్పవలయునా!

సీత.—అట్లైన నీ హృదయాందోళనమున కేమికారణము.

ఆ.వె. పరమసౌఖ్యములకు భార్యను విడనాడి
యన్న ననుసరించి యడవికేగు
నప్పుడైన నిట్టి యార్తితోఁ గుందవు
చింతఁబొందనేల చెప్పుమన్న.

లక్ష్మ.—(కన్నీటితో) తల్లీ లోకపావని.

ఉ. ఏమని చెల్పువాఁడ రఘుకులేశ్వరునాజ్ఞ— (నిట్టూర్పు)

సీత.—(చకితయై) ఆజ్ఞయేమి— ఏల విలంబించెదవు?

లక్ష్మ.— శతారపాతమై

నీ మనమునం గలంచవె! అనింద్యచరిత్రఁ బతివ్రతామణిన్
గోముల పట్టి నిన్నుఁ గాని ఘోరమృగాకుల భీకరాటవిన్
రాముఁడె పీడఁబాపెనట, ప్రాణము లింకెటు చిక్కఁబట్టెదో.

సీత.—(దిగాలుపడి) వత్సా, వత్సా, లక్ష్మణా, ఏమంటివి. ఆర్యపుత్రుడే నన్నుఁ గానలో విసర్జించెననియా నిజముగనా — ఆ — ఆ — (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ.—అకటా! యెంతకష్ట మెంత కష్టము! గారవము మా జీవిత మూర్ఛిల్లినది.— తల్లీ యూరడిల్లుము.

సీత.—(సగము లేచి) లక్ష్మణా, ఆర్యపుత్రుని యెడ నేనేమి యపరాధ మొనరించితిని.

క. తడిగుడ్డఁ జుట్టి చల్లగ
మెడఁగోసెను కఠినహృదయు మేలనిపించెన్
నడుకాన నన్ను గెంటఁగ
దాపించిన కౌసల్యాసుతుఁడు; దుర్భర మకటా!

అయ్యో! నేనెంత పాపాత్మురాలను. నా మనోనాయకుని నిష్కారణముగ నిందించుచున్నాను. అన్నా నేనేమి పలుకుచుంటినో గాని క్షణకాలమైన నన్ను విడనాడి జీవింపనేరని ప్రణయసముద్రుఁడు రామభద్రుఁడు ఇట్టి ఘోరకార్యమున కియ్యకొనునా?

సీ. నను గాంచి నిమిషమైనను నొక్కయుగమని
పలుమాఱుఁ దిలకించు ప్రణయమహిమ
ప్రణయకోపమున నవ్వాలి మొగం బయ్యును
మునుదానె మాటాడు మోహగరిమ
నా మనం బెఱిఁగి మున్నుగ లాలించు సౌ
జన్యఫలంబను జాణతనము
అగ్నిసాక్షిగఁ బెండ్లియాడిన ననుఁ బ్రేమఁ
దలఁపున కెలయించు ధర్మసక్తి
తే-గీ. నవ్వులాటలకై నను నన్నుఁ జేరి
మేలమాడంగనోపని మెత్తఁదనము
నేఁడు వమ్మయెనో విడనాడినాఁడె
మన్మనోహరుఁ, డిది యేటి మాటవత్స.

లక్ష్మణా, ఆర్యపుత్రుఁ డేమనెనో ఆపలుకులనే వినిపింపుము.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) అమ్మో! యీసాధ్వీమణి యెంతముగ్ధురాలు! (ప్రకాశముగ) తల్లీ! చెప్పెదను.

ఉ. జానకి నన్యసంపదము సాధుజన స్తవనీయశీలము 1

ద్ధానన— 2

సీత.—(స్వగతము) హృదయమా యింతకే సంతపింపకుము.

లక్ష్మ.— ఏలకో కుజనులాడిరి నిందలు మన్మదాంధులై 2

సీత.—ఏమీ? లోకాపవాద మాశ్రితనా!

లక్ష్మ.—మానిని నింక నేలికొన మానితమా రఘువంశకీర్తికిన్ 3
న్యూనతగల్గుఁగాన వెసలొండక కానన విడుమీసతిన్. 4

సీత.—ఆహా! మేఘాడంబరములేని వజ్రపాతము! లక్ష్మణా అయోధ్యలో సజ్జనులు లేరా? ఇది తగదనిబోధించుటకు. నీతికోవిదులగు తాపసోత్తములు కఱవయిరా? రామునిమనము సత్యాసత్యవివేకశూన్యమైనదా? మున్నటిప్రేమ యంతయుఁ గపటనాటకమా?

తే-గీ. హృదయకూలంకషంబుగఁ బొడలి పొంగి
పొరలు ప్రణయప్రవాహంపుఁ దరఁగలైన
సరసవీక్షలసేకంబు సలుపుప్రియుఁడె
యటవులకు నన్నుఁబంపుట యద్భుతంబు!

లక్ష్మ.—కరుణాసముద్రుఁడు కఠినచిత్తుఁడగుట దైవదుర్విపాకముగాక మఱి యేమన వచ్చును.

సీత.—కుమారా, ఆర్యపుత్రుఁడు తనకన్నులనే విశ్వసింపఁడా? తనమనమునే సంశయించునా? నా పాతివ్రత్యము ననుమానించెనా?

మ. జనముల్ నోటికివచ్చినట్లు పలుకన్ శంకింప రెవ్వారలన్
మనుజాధీశ్వరుఁ డట్టి వాక్యముల సమ్మానించి చూలాలి కాం
తను నిశ్చింతగఁ గానకంపఁదగవే ధర్మంబె యీన్యాయముల్
మనకై పుట్టెనె లక్ష్మణా యిదియు సన్మార్గంబె మీబోంట్లకున్!

లక్ష్మ.—తల్లీ, లోకపావనీ, నీపాతివ్రత్యమును రామచంద్రుఁడు శంకింపలేదు. ఇఁక శంకింపఁబోఁడు. అవివేకు లాడుకొను నపవాదములవలన రఘువంశకీర్తి కళంకితమగునోయని తలఁచి తనహృదయమును బెట్టికివైచినట్టుల నిన్ను విడనాడెను.

సీత.—(దుఃఖముతో) లక్ష్మణా, నన్నుఁ గారాగృహమునందుంచినను ఎప్పుడైన నా ప్రాణవల్లభుని దర్శించునవసర మబ్బునుగదా.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఈతల్లిని ఇట్టియవస్థలో విడి నేనెట్లు పోఁగలను.

సీత.—జీవితేశ్వరా, ఇఁకనైన దిగంత కీర్తివిస్తారుఁడవుగమ్ము. నాకిఁక మరణమే శరణ్యము.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) అయ్యో, ఆత్మహత్యగావించుకొనునా? (ప్రకాశముగ) అమ్మా, నిలుకడమీదనైనఁ బ్రజలకు నిజము దెలియకుండునా?

సీత.—మందభాగ్యనగు నాకుఁగూడ నిట్టి యాశావలంబనమా.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) కాఠిన్యమా, నామనము నావేశింపుము. (ప్రకాశముగ)

క. దురితుఁడ బంధువిరక్తుఁడఁ
గరుణారహితుండఁ గ్రూరకర్ముఁడను ము
మ్మరత వనంబున నిన్విడి
పఱతెంచగ నున్న కటికవాఁడను దల్లీ.

సీత.—వత్సా, ఆత్మనిందవలదు. సార్వభౌముని శాసనము ఎల్లరకు నలంఘనీయము. నీకు మార్గము మంగళకరమగుఁగాక!

లక్ష్మ.—(స్వగతము)

తే.గీ. ప్రణయపాశంబులెట్టివో బలిమిబట్టి
లాగినను ద్రెవ్విపోవక సాగుచుండు
లలితబిసనాళఖండంబులను దెమల్ప
నడుమసాఁగెడు సూత్రకాండములు వ్రాలె.

(ప్రకాశముగ) అమ్మా, యేమి సెలవిచ్చిపంపెదవు?

సీత.—లక్ష్మణా, నేఁ జెప్పిపంపునదేమున్నది.

సీ. అపవాదదూషిత యైన కాంతను బాసి
పతికీర్తిఁ బొందుట భావ్యమనుము ;
కౌసల్యయాదిగాఁ గలుగు నత్తలకేను
గడుభక్తితో మ్రొక్కు లిడితి ననుము ;
తోడికోడండ్ర నాప్యాయ కౌగిలించి
కడసారి సేమంబు నడిగితననుము ;
చెలికత్తియలునన్నుఁ బలుమాఱుఁ దలపోసి
యమ్మలింప నిరుపయోగ మనుము ;

తే.గీ. ప్రజలనికమీఁద మోదంబుఁ బడయుఁడనుము
పతిని నెడఁబాసి యిఁకసీత బ్రతుకదనుముఁ
జన్మజన్మంబులకు రాము సార్వభౌముఁ
బరమపావను భర్తగాఁ బడతుననుము.

లక్ష్మ.—అమ్మా, యీ ప్రాణఘాతుకుని మన్నింపుము. (నమస్కరించును)

సీత.—అన్నా విచారింపక పయనముగమ్ము.

లక్ష్మ.—తల్లీ, వనదేవతలు నీకుఁ బ్రసన్నలగుదురుగాక!

క. వనదేవతలారా రా
మునిపత్నిని నొంటివిడి పోయెడివాఁడన్
వనమృగ బాధలఁ బొందక
జనకజ రక్షింపుఁడమ్మ సౌఖ్యములిడుచున్.

(కొన్నియడుగులిడి) (స్వగతము) పాదములసమ్మతముగ ముందడుగిడు చున్నను మనసేమొ వెనుకకేమఱలు చున్నది. (నిష్క్రమించును)

సీత.—(లక్ష్మణుఁడేగు దెసఁజూచుచు) నాజీవితశేషమువలె లక్ష్మణుఁడేఁగు చున్నాఁడు. నాకు లోకమంతయు నంధకారమలీమసమై తోఁచుచున్నది. అయ్యో! ఈనిర్జరాఁగణ్యమున దిక్కులేనిదాననైతిని. ఇంతటి తిరస్కారము సంభవించునని కలలోనైనఁదలఁచి యెఱుఁగను. హృదయేశ్వరా కుసుమ కోమలమైన నీచిత్తమేల వజ్రసదృశమైనది. కాని కాలమునకుఁ దారహారము విషవ్యాళమై కఱచెనన్నసామెత నేఁడు యథార్థమైనది. నవకోటిమన్మథా

తారా, దీనమందారా, హృదయేశ్వరా, యెన్ని కష్టము లనుభవించుచున్నను నీత్రిజగన్మోహనస్వరూపము క్షణమైన మఱచియుండగలనే ?

సీ. మఱవంగవచ్చునే శరదిందు బింబంబుఁ
బురణించు చిన్నారి మోముతీరు ;
మఱవంగవచ్చునే మాణిక్యకుండలో
జ్జ్వలకోమలకపోల విలసనంబు ;
మఱవంగవచ్చునే యరవిందదళసుంద
రంబై చెలంగు నేత్రద్వయంబు ;
మఱవంగవచ్చునే మకరంద రసబిందు
తుందిలంబైన ముద్దుల యెలుంగు ;

తే-గీ. నయనపర్వముసేయు నానాథుమూర్తి
నింకనీజన్మమునఁగాంచ నెట్టులబ్బు ?
ప్రణయవృంతంబువిడిపోవ వాడకున్న
జీవ నవపుష్పమూర్పులతావి దోలఁగి.

ప్రాణవల్లభా, త్వమేకాలంబను నన్నిటులఁ గానపాలొనరింప నీకు న్యాయమా! మనోహరా! రామచంద్రా యిఁక నాగతియేమి—(చెట్టుకొమ్మపట్టుకొని దుఃఖించును)

(అవనిక జాఱును.)

II. రంగము అడవి.

(వాల్మీకి - మాండవ్యుఁడు.)

వాల్మీ.—మాండవ్యా, నీవు జూచితినని చెప్పిన సాధ్వి యెచ్చట నున్నది.

మాండ.—ఇచ్చోటనే మూర్ఛిల్లి పడి యుండినది. ఇపు డెచ్చటికో పోయి యుండును.

వాల్మీ.—ఈవనమం దెయ్యెడనో వృక్షచ్ఛాయల విశ్రమించియుండునేమొ చూతము రమ్ము. (నిష్క్రమింతురు - తెరయెత్తబడును.)

(సీత తరుమూలమునఁ గూర్చుండియుండును.)

సీత.—చిత్తమా, యూరక యేల యంతరాళసౌధములు నిర్మించెదవు. మున్ను లంకలో నశోకవనమున నివసించుచున్నప్పుడు నా మనోనాయకుఁడు దాశ

పతిని వధియించి నన్ను మరలఁ గొంపోవునను పేరాసతో నెంత నగువులు ధరియించితిగాని, యట్టి యాశావలంబము నేఁడు లేదుగదా.

[వాల్మీకి మాండవ్యుఁడు ప్రవేశింతురు.)

వాల్మీ.—(స్వగతము) ఈకుమారియా! (ముక్కుపై వ్రేలిడికొని) అహా! అంతయుం దెలిసె. (ప్రకాశముగ) రామపత్నీ.

సీత.—(ఉలిక్కిపడి లేచి—స్వగతము) ఎవరో మునీశ్వరులు; నన్నెట్లు గుర్తించిరి. (ప్రకాశముగ) మహాత్ములారా, వందనములు.

వాల్మీ.—దీర్ఘ సుమంగలీభవ!

సీత.—(స్వగతము) శీఘ్రమే మరణించునట్లు దీవింపరుగదా.

వాల్మీ.—బిడ్డా, యోగదృష్టిప్రభావమువలన నంతయుం దెలిసికొంటిని. కర్మవశంబున సత్యవంతులకైన నిక్కట్టులు గలుగుచుండును. సంసారసాగరమున మునిగినవారలు సుఖదుఃఖతరంగ తాడితులు గాకుందురా?

సీత.—మునీంద్రా, నిరపరాధులును శిక్షార్హు లగుదురా?

వాల్మీ.—అమ్మా, నీ వమాయికవు. నిరపాయకరజీవనము సల్పుచు అరణ్యమున నివ్వరిల నేరికొనితిని బ్రతుకు శకుంతసంతానములు సైతము వ్యాధునియంప కోలకు గురియగుట లేదా?

సీత.—మహాత్మా, లోకు లవివేకులైనను ఆర్యపుత్రుఁడుగూడ వారినే యనుసరింపవలయునా?

వాల్మీ.—అమ్మా, ఇది రాజకీయరహస్యము. రాజునకుఁ బ్రజ ప్రాణాధారము. ప్రజలు విద్వేషించి తిరుగఁబడిన సామ్రాజ్యమైనను బునాదిలోనికిఁ గూలిపోవును. కుమారీ! కాలదుర్విపాకమునకు లోఁబడనివా రెవ్వరు?

మ. అనిలాలోల జలప్రవాహచలితంబై శుష్కపర్ణావళుల్
వెనుకన్ముందుకుఁ బోవురీతి జనులున్ విశ్వంబునం గాలవా
హిని నోలాడుచు నస్వతంత్రులయి యేయేవేళ నేదేది గాం
చనగున్ దానిఁ బరిగ్రహించి తుదకుం జాలింత్రు సంసారముల్.

సాధ్వీ, ఆరణ్యకుల్యాపరిసరమున మా యాశ్రమమున్నది. అచ్చట మునిబాలికలు నీకు సహచారిణులై యుపచరింతురు.—మాండవ్యా.

మాండ.—స్వామీ.

వాల్మీ.— నీవు శీఘ్రముగఁ బోయి పరిపక్వఫలములుగోసికొని యాశ్రమమునకు రమ్ము.

మాండ.— చిత్తము — (నిష్క్రమించును.)

వాల్మీ.— బిడ్డా, శంకింపవలదు. మీతండ్రి జనకరాజేంద్రుఁడు మా కత్యంతప్రియమిత్రుఁడుగ నుండెను. మా యాశ్రమము నీ పుట్టినిల్లుగఁ దలఁచుకొనుము. శీఘ్రకాలమున నీవు వీరమాతవయ్యెదవు.

సీత.— (కన్నీటితో) మునీంద్రా నాపరిభవమును మాజనకుఁ డెఱుంగకమున్నె తపోవనవాసి యయ్యెను. లేకుండిన నాకొఱ కెట్లుపరితపించి యుండునో!

వాల్మీ.— కుమారీ, విచారింపకుము. నీవాపన్నసత్త్వవు. మార్గాయాసమున బడలియున్నదానవు. ఆరణ్యసహజమగు నాతిథ్యముంగొని విశ్రమించుదువు రమ్ము.

సీత.— (స్వగతము) తాపసులు నిర్హేతుకవాత్సల్యవంతులు! (ప్రకాశముగ) మహాత్మా, నే నేమహర్షిచేఁ గరుణింపఁ బడితిని.

వాల్మీ.— వత్సా, నన్ను వాల్మీకి యందురు.

సీత.— (స్వగతము) ఈపవిత్రనామమును మున్నే వినియుంటిని (ప్రకాశముగ) తాపసోత్తమా, యీ దిక్కులేనిదానిని రక్షించితిరి.

వాల్మీ.— బిడ్డా, అందఱను రక్షించుటకు సకలాంతర్యామి భగవంతుఁడొకఁడు గలఁడు. పోదము రమ్ము. కాలవిలంబనంబునఁ దపోంతరాయము గలుగును.

సీత.— మీచరణముల ననుసరించుచున్నాను.

(స్వగతము) ఆ-వె. దరియుదాపులేక తరఁగలుల్లోలించు
జలధిమధ్యనావ సడలిక్రుంక
మునుగనున్ననావికునికిఁ జెక్కవిధానఁ
బ్రాప్తమయ్యెఁ దాప సాశ్రయంబు.

(నిష్క్రమింతురు.)

పంచమాంకము

---

1 రంగము అయోధ్య.

(శూర్పణఖ)

శూర్ప.— తే-గీ. మాన్యులొనరింప నేరని మహితకార్య
మొక్కరియల్పుఁడై యొడగూర్చు నొక్కవేళ
రావణేంద్రజిదాది వీరప్రముఖులు
సలుపఁజాలని పనినాకు శక్యమయ్యె.

నేనాటిన యుక్తికల్పలతాబీజ మంకురించి, తీవలల్లుకొని, పూలుపూచి ఫలించి నది. నా కల్పనాచాతుర్యము పరమావధి నొందినది. పల్లెతవేసముఁదాల్చి భద్రుఁడు వినునట్లు సీతను అపనిందలాడితిని. అముదుసలిగొల్లు గంభీరముగఁ దలయూపుచుం బోయెను. ఒక్కగడియలో సీతాపవాదము వాడవాడల మాఱుమ్రోగునటుల అమ్మ లక్కలు నీటికివచ్చు బావులకడను పణ్యవీథులందును రచ్చకొట్టములదగ్గరను వివాద ములు పెంచుచుంటిని. రామరాజ్యముపై ప్రజలకును మునీశ్వరులకును ద్వేషబుద్ధిజని యించునటుల లవణాసురుని ప్రేరేఁచి తపోవనములు ధ్వంసముగావించితిని.

అహా! నేఁటికి నా కపటనాటకము ముగిసినది. రామచంద్రుఁడు సీత నడ వులకు వెడలించి, తాను నేఁడు విరహవిహ్వలుఁడై శోకసాగరమునఁ బారముగానక ప్రాణసంశయావస్థలో నున్నాఁడు. గర్భ మంథరయగుసీతను ఒక్కపెట్టునఁ జంపిన నేమిలాభముగలదు. అడవులలోఁ బడరాని యిడుములు గుడిపించి క్రమక్రమముగ శోకానలంబున మాడ్చినఁగదా నా కసిదీఱును. (వికటహాసమొనరించి) అహా! నేఁడు గదా నేను రాక్షసకులమున జన్మించుట! నేఁడుగదా నేను దశకంఠునకు సహోదరి నిగ వన్నెకెక్కుట! నేఁడుగదా పితృలోకవాసులగు మా బంధుమిత్రులు పరితృప్తు లగుట! (ఆకాశమువంకఁ గాంచి) దశకంఠా, మేఘనాదా, కుంభకర్ణాదిరాక్షస వీర నాయకులారా,

శా. సీతారామవిషాదబాష్పసలిలాసేకంబుగావించి మీ
చేతంబుల్ రగిలించు శోకదహనార్చిన్నేఁడు చల్లార్చితిం;
బ్రీతిన్ రాక్షసవిక్రమోచిత సుఖశ్రేయంబులం బొంది చిం
తా తాపంబెడలించి శాంతిగొనుఁడీ నాకంబు నన్నిచ్చలున్.

నేటికి నా గుండె బరువు తీఱినది. ఇదిగో నా దీక్షాకంకణము విప్పుచున్నాను. సంతోషరసపూరము నాహృదయతటముల నొరసికొని ప్రవహించుచున్నది. వేగమపోయి యీయుదంతము యుద్ధనిహతభర్తృకలగు దైత్యాంగనల కెఱింగించి వారిచిత్తము లింకను చల్లఁబఱిచెదను. (నిష్క్రమించును)

II. రంగము, అంతర్భవనము.

(రామ భరత వశిష్ఠులు.)

రాము.—తమ్ముఁడా, నే నెంత కఠినాత్ముఁడను.

తే-గీ. చేతులారంగఁ బెంచి చేఁజేతఁ బూవ
నున్న మల్లికఁ బెకలించు తెన్ను గాఁగఁ
బ్రాణములకన్న మిన్నయై పరగు ప్రియను
ఘోరకాంతారములఁ ద్రోసి క్రూరి నైతి.

భర.—అన్నా నీవే యిటులఁ జింతించుచున్న మాబోంట్లగతియేమి?

వశి.—వత్సా! రామచంద్రా! సర్వమెఱింగిన నీవే యిటుల నడుకానఁ బడుచున్నావు.

రాము.—అంతపుణ్యము నా కలవడునా?

వశి.—గంధసింధురము పంకనిమగ్నమైన దాని నుద్ధరించు వారలెవ్వరు? నీశోకమును దిగమ్రింగి తమ్ములను బుజ్జగింపవలసినవాఁడవుగదా.

రాము.—మునీంద్రా! జానకిని దిగమ్రింగినవాఁడను, శోకమును దిగమ్రింగలేనా? కొండలు మ్రింగువానికి గండశిల లొకలెక్కయా?

భర.—అన్నా, నీపరితాపమునకు మేరయే దొరకకున్నది. మాయల్పధైర్యముగూడ ప్రవాహసంఘర్షణమున సైకతబంధమువలె కరఁగిపోవుచున్నది.

వశి —భరతా యుమ్మలింపకుము. మీయన్న నూరడింపుము. చింతింప నేమి లాభము గలదు?

తే-గీ. శోకదహనార్చు లుజ్జ్వలించుటయె తప్ప
బాష్పబిందువు లెడలేక పడుట దప్ప
గాంచువారల మనములఁ గలఁత దప్ప
నేలశోకింప నుపయోగ మేమిగలదు,

రాము.—తమ్ముఁడా లక్ష్మణుఁడు వచ్చెనో లేదో కనుగొనిరమ్ము.

భర.—వచ్చిన మీదర్శనము చేయకుండునా ?

రాము.—ఏమో, అయినను చూచిరమ్ము.

భర.—(స్వగతము) ధీరహృదయుఁడగు రామచంద్రుఁడే ప్రియా విరహాచంచలుఁడయి యిట్లుగుండుచున్నాఁడట ! ఇఁక సామాన్యమానవుల విషయము చెప్పవలయునా ? (నిష్క్రమించును)

రాము.—తాపసోత్తమా ఉంఛవృత్తితో జీవించు నీవునిన్ఁ వ్యాధ్యక్షకుఁగూడ సేనను కూర్చుపడవలసినవాఁడనైతిని.

వశి.—వత్సా యట్లనవలదు. ఉన్నతవృక్షములకుగాక ఝంఝూమారుత సంఘర్షణ మల్పకుటజంబులకుఁ గల్గునా ? పౌరుషాత్మ వహింపుము పురుషపుంగవుల కెల్లరకు స్తుతినిందలు సుఖదుఃఖములు అనివార్యములు.

రాము. (విననియట్లు) అయ్యో ! ఆ మోహనస్వరూపము నే నెట్లు మఱవఁగలను !

చ. కలగనినిద్ర లేవ నటఁ గాంచినదెల్ల మనంబులోఁ పలెఁ
గలకగ ఖండఖండములుగా వలఁగాంచిన దృశ్యమట్లుఅం
దొలఁగి తొలంగకే వెనుకఁ దోఁచెడిరీతి ధరాకుమారి యు
జ్జ్వలమగు సుస్వరూప మెదఁ బాయక పాసియుఁ బాయకుండెడుఁ.

(భరతుఁడు ప్రవేశించును)

భర.—అన్నా లక్ష్మణుఁ డింకను రాలేదు.

రాము.—ఏల రాఁడు; ఇంతలో వచ్చియుండును. మరలఁబోయి కనుగొనిరమ్ము.

భర.—(స్వగతము) అకటా ! నిశ్చలమైన రామునిచిత్తమెంత చాల్యము వహించినది. (నిష్క్రమించును)

రాము.—వశిష్ఠమునీంద్రా, మీరు దివ్యదృష్టివంతులుగదా మా జానకి యేమైనదో చెప్పగలరా ?

ఎంత వెఱ్ఱివాఁడను.—ఏమయ్యెడుదును !

తే-గీ. అకట ! కంటకభూయిష్ఠ మైనకాన
గర్భభరమునఁ బార్శ్వభాగములు క్రుంగ
నడుగు నామడగా నల్ల నడుగులిడుచు
నడవిమృగముల కాహార మయ్యెయుండు,

మాతల్లికౌసల్య వత్సా నాముద్దులకోడ లెక్కడయని యడిగిన వన్యమృగ
ములకు బలిపెట్టితి నమ్మా యని చెప్పుదునా ? (దుఃఖించును)

వశి.—రామచంద్రా ! మిన్నులువడ్డచోటు పోవుకొలంది నిరంతరముగఁ బోవు
చుండును. దుఃఖసాగర మీఁదుకొలఁది నిరవధికమై దోఁచుచుండును. ఏ ప్రజల
రంజనమునకై ప్రియాంగనను విడనాడితివో, రాజ్యకార్యముల నారయుమి,
ఆలోకులకే కష్టము వాటిల్లును. వత్సా, నీవు విజ్ఞుఁడవు. శోకింపక ధీరుఁ
డవుగమ్ము.

రాము.—తాపసోత్తమా, దుఃఖ మెంత యడచికొన్నను నీటిబుగ్గవలె నిరంతరముగఁ
బెల్లుబుకుచున్నది.

తే-గీ. విరహ సంతాపమెట్టిదో నిరయగహ్వ
రంబు వెడలెడి ధూమపరంపరలటు
లేచి హృదయాంతరాళ మలీమసముగఁ
గడలుకొను బుద్ధిసూర్యుండు కప్పువడగ.

(భరతుఁడు లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశింతురు.)

రాము—(ఆతురతతో లేచి) అన్నా, లక్ష్మణా, నాజానకి నేమి చేసితివి.
(కౌఁగిలించుకొనును)

లక్ష్మ.—కఠినాత్ముఁడను మీయాజ్ఞ నిర్వర్తించి వచ్చితిని.
రాము.—హా ! మదేకజీవితా, సీతా, (క్రుంగిపోవును) (అవనిక జారును)

———

షష్ఠాంకము

---

1 రంగము అడవి.

(వాల్మీకి)

వాల్మీ.—సర్వకాల సర్వావస్థలయందుఁ దపోనందనిలీనమైన నాచిత్తము కుటుంబ వాగురుల దవులొక్కనినది. ఆహా! సంసర్గదోషము! కుశలవుల నెత్తి పెంచుకతమునఁ, దపోదగ్ధరసమగు నాహృదయముగూడ సాంసారిక ప్రేమకుఁ దావలమైనది. ఇఁక సామాన్యుల విషయము చెప్పవలయునా ?

లోకేశ్వరా, నిదాఘసంతాపమున శుష్కించిన వనలతలువోలె యెన్నఁడో శీర్ణించిన సంసారవాసనలఁ బునరుజ్జీవింపనెంచి యిట్టి చిత్రమగు లీలనొకటి గల్పించితివా! అఘటనాఘటనచాతురీసమంచితా, కుశలవుల నా పోషణమునను౦చి యొక బాధ్యతను గలిగించితివి. నన్నెప్పుడు బాధ్యతావిముక్తుని గావించెదవు? కుశలవులకు యథావిధిగ నుపనయనము గావించితిని. క్షత్రియోచితవిద్యలయందు నిపుణులఁ గావించితిని. వీరకుమారులిఁకఁ బర్ణశాలలఁ గష్టములకుఁ బాల్పడఁదగరు. నవఖండసామ్రాజ్యధురంధరతముండగు రామభద్రుని పుత్రులెక్కడ—ఆకలములుదిని అడవులఁ దపోనిష్ఠలఁ గాలముగడపు మాబోంట్ల కుటీరములెక్కడ!

ఆ జనకరాజకుమారి, పుత్రకులమూలమున నింతకాలము బ్రతికియున్నది. లేకున్న నెప్పుడో ప్రాణపరిత్యాగము గావించియుండును.

(నేపథ్యమున.)

వాల్మీకిమునీంద్రా, మృత్యుంజయ తీర్థసేవాతురులగు ఋషీశ్వరులు వేచియున్నారు.

వాల్మీ.—ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. (నిష్క్రమించును)

II. రంగము - అడవి.

(కుశలవులు, మునిబాలురు.)

మాండవ్యుఁడు.—కుశలవు లింతలో నెట్లుపోయిరి?

సానందుఁడు.—అయ్యయ్యో.—

మాండ.—సానందా, యేమేమి ?

సానం.—వారుగో కుశలవులు. కోదమములాగివైచి తల్లిసింగమును పాలు పితుకుచున్నారు.

మాండ.—అబ్బబ్బో, చచ్చిరి,చచ్చిరి. సింహము తిరిగిచూచి పండ్లికిలించుచున్నది.—అబ్బా, బిడ్డలుగారురా వీళ్లు పిట్టపిడుగులు.

సానం.—వీరుచచ్చిన మనమైకివచ్చును. మాండవ్యా, మనము ఆశ్రమమునకు వెళ్లుదము రమ్ము.

(కుశలవులు ప్రవేశింతురు)

లవు.—(సింగపుఁగోదమను ముద్దుపెట్టుకొనుచు) బుజ్జమ్మా, మన మాడుకొందాము. నీకు తియ్యనిపండ్లు కోసిపెట్టెదను.

కుశ.—(పెద్ద సింగపుజూలుపట్టుకొని) సింహమా, పరుగెత్తుము. నీపై స్వారిచేసి చూచెదను.

మునిబాలురు.—(భయపడుదురు.)

లవు.—సానందా, యీబుజ్జమ్మనుతీసికొని మేముగూడ ఆశ్రమానికి వచ్చెదము.

సానం.—మీరు చచ్చుటదిగాక మమ్ములనుగూడ చంపుటకా.

మాండ.—సానందా, నాకు భయమెత్తుచున్నది. మనము వీరికన్నముందుగ పరుగెత్తుదము.

కుశ.—మాండవ్యా, భయపడకండి. ఇవి పసిపాపలవంటివి. మనల నేమిచేయవు.

లవు.—(నవ్వుచు సింగపుఁగోదమను మునిబాలురపై విసరును) ఇదిగో సింగపుకూన, వదలిపెట్టిన మిమ్ము కఱచిచంపును.

మునిబాలురు.—అయ్యో! చచ్చితిమి—చచ్చితిమి.

లవు.—అబ్బా, యెంతమహిమావంతులురా వీళ్లు! చచ్చి మరల బ్రతికినారు.

సానం.—లవా మీదుండగములు తల్లితోచెప్పి మిమ్ములఁ గొట్టించెదము.

లవు.—ఏమీ కొట్టించెదరా—(సింగపుగోదమను చంకఁబెట్టుకొని సానందునిదగ్గరకుఁ బోవును.)

సానం.—(వెనుకకుతగ్గుచు) అయ్యో, అక్కడనే యుండుము. మమ్ము సింగపుఁగోదమచేఁ గఱపింపకుము. బ్రాహ్మణహత్యాపాతకము చుట్టుకొనును,

కుశ.—(స్వగతము) మునిబాలకు లెంతపిరికివారు!

మాండ.—లవా, యొకసింహముండినట్లు మఱియొకసింహ ముండదుసుమా, నీమురి పెము గిరిపెము వెళ్లివచ్చును.

లవు.—(చిఱునవ్వుతో) అవునవును ; ఉండవు ; కొన్ని ఆడవి. కొన్ని మొగవి ; కొన్ని చిన్నవి ; కొన్ని పెద్దవి.

మాండ —మేము మాట్లాడిన మీకు ఎగతాళిగనున్నది.

కుశు.—తమ్ముడా, వీరు దైన్యవంతులు. వీరితో చర్లాటములాడఁబోకుము.

లవు.—(ఒదుగుచు) సానందా, యీసింగము బారినుండి మమ్ము రక్షింపుము.

సానం.—ఏమీ మ మ్మెత్తిపొడిచెదరా ? మేము పిరికివార మనుకొంటిరా ? మాతల్లి దండ్రులు నిగ్రహానుగ్రహ శక్తివంతులు—శాపప్రయోగదక్షులు !

కుశు.—ఊ—ఊ! మాకు భయమెత్తుచున్నది. చీమలపుట్టమూడు దాగుకొంటాము.

లవు.—(నవ్వుచు) మాతాతముత్తాతలుగూడ రాజ్యమేలిన ప్రజ్ఞావంతులే !

మాండ.—సానందా, నీవిఁక మాటాడకరమ్ము. ఆడనిమేకలపాలుద్రావ వీరికి పొగరు పట్టియున్నది. వాల్మీకిపాదులవారి యాశ్రమమునకుఁబోయి మనపయి సొద్దు లేకుండ వీరితల్లితోఁ జెప్పుదము.

సానం.—అవును. పోదము పద. (నిష్క్రమింతురు.)

లవు.—అన్నా, తల్లిలేంగమును తరుమగొట్టుము. ఈ చిన్నికూనను ఆశ్రమమునకుఁ దీసికొనిపోయి నివ్వరియన్నము పెట్టి సాకుదము.

కుశు.—పాపము ! ఆకోదమను విడిచిపెట్టుము. దానితల్లి యూరకే నీతట్టు చూచు చున్నది. మనతల్లిదగ్గరనుండి మనలను బలవంతముగ వేఱుపఱిచిన మనకును అమ్మకును ఎంతకష్టముగ నుండును.

లవు.—అన్నా, మృగాలకు గూడా అంతేనా ?

కుశు.—అవునవును.

లవు.—అట్లయిన వదలిపెట్టెదను. (కూనను ముద్దుపెట్టుకొనుచు) నాబుజ్జికూనా, నీవుపోయి నీతల్లి పాలుత్రాగుము. (వదలి పెట్టును.)

కుశు.—మునిబాలకులు మనలను వదలిపెట్టి పరుగెత్తిరి చూచితివా.

లవు.—అన్నా వారుతల్లితో యేమేమొ చాడీలు చెప్పుదురు. మనముకూడ వెళ్లుదము రమ్ము.

కుశు.—అవును. కదలుము. (నిష్క్రమింతురు)

III. రంగము వాల్మీకి ఆశ్రమము.

(సీత ఱాతిబండపైఁ గూర్చుండియుండును.)

సీత.—అకటా! బిడ్డలారా, యీమందభాగ్యురాలి కడుపున నేలపుట్టితిరి. రఘుకులాలంకారుని యంకపీఠమునఁ గూర్చుండి ముద్దులొలుకు భాగ్యమునకుఁ దొలంగి యీనట్టడవులఁ దాపసబాలురతోఁ గ్రుమ్మరునట్లు విధి మీనొసట వ్రాసెనా?

చ. జలధిపరీతభూవలయశాసనకర్తకుఁ బుత్రులయ్యు ము
ద్దులసుతులెట్టి సౌఖ్యపరితోషములొందక మౌనియాశ్రమం
బుల ఫలమూలముల్గుడిచి భూషణముల్ కయిసేతలేక ప
ట్టలజినముల్ ధరించి యకటా! సమిధల్ గొని తెచ్చుటాయెనే?

అంధకారమయమైన యాకాశమున నక్షత్రద్వయమువలె బాలుర సుందరవదనారవిందములు నాకుఁ గొంతయానందము గలిగించుచున్నవి. మొలబంటిదుఃఖమున మోకాలిబంటి సంతోషమనునది యిట్టిదియే కాఁబోలు.

(మాండవ్యుఁడు సానందుఁడు ప్రవేశింతురు)

సానం.—అమ్మా.

సీత.—నాయనా యేమి?

సానం.—మీ కుశలవులను గట్టుదిట్టము సేయకున్నఁ బ్రాణాపాయము గలుగును.

సీత.—సానందా, యేల యిట్లు పలుకుచున్నావు. వారేమి చేసిరి.

సాన.—కొదమను లాగివైచి తల్లి సింగమును పాలు పితుకుచుండిరి. మేము అది యేమిపనియన్న మాపైకి సింహకిశోరమును విసరి భయపెట్టిరి. నేనబద్ధమాడిన ఈ మాండవ్యుని యడుగుము.

మాండ.—ఇందేమి యబద్ధమున్నది.

సీత.—అయ్యో! వారికిఁ గ్రూరమృగములతో నేమి చెల్లాటము? వాల్మీకి నాయనగారితోఁ జెప్పి కుశలవులకుఁ దగు శిక్ష చేయించెదను. మీరుపొండు.

మాండ.—అమ్మా, యడవిమృగములన్న లవునకుఁ గొంచెముగూడ భయములేదు. మాబోఁటివాండ్లమే భయపడుచుందుము.

(నేపథ్యమున.)

అన్నా, నావిల్లుగూడ కొమ్మకుఁ దగిలించుము.

సానం.—అమ్మా, మేమిఁక వెళ్లెదము; లవుని కంఠస్వనమువలె నున్నది. మమ్ముఁ జూచిన వారు సింగపుకూనను నుసిగొల్పుదురు. (నిష్క్రమింతురు)

సీత.—కురంగములతోడఁ బంచాననకిశోరములఁ బెంచినను వాని స్వభావ మేల మానును.

తే-గీ. మొగిలిపుట్టంగ ముండ్లును బుట్టినటులఁ
గుశలవులతోడఁ శౌర్యంబు గూడఁబుట్టె ;
నార్యతాపస సాహచర్యమునైన
క్షాత్రగుణముల కలకల సమసిపోదు.

(లవుఁడు ప్రవేశించును.)

లవు.—అమ్మా నేను సింగపుబుజ్జమ్మను ఆశ్రమానికి తెచ్చెదనంటే అన్నయ్య వద్దన్నాఁడు.

సీత.—(కౌఁగిలించుకొని) అయ్యో ! నా ముద్దుకూనా ? క్రూరమృగములతోడ మీకేమి చెలగాటము? అవియొకప్పుడు మిమ్ముఁ గఱచినను గఱవవచ్చును.

లవు.—(నవ్వుచు) మాచేతిలో లేవా కఱకు బాణాలు ?

సీత.—నాయనా! యింకమీఁద మీ రట్టిసాహసకార్యము లొనరింపకుఁడు. మందభాగ్యులను నమృతముగూడ విషమగుచుండును.

లవు.—అమ్మా, వాల్మీకితాతగారు చెప్పే రామాయణము నీవు వినలేదా ? అందు కథానాయకుఁ డగు రాముఁడు చిన్ననాఁడే తాటకను మారీచసుబాహులను చంపినాఁడఁట! ఆయన క్షత్రియుఁడఁట! అమ్మా క్షత్రియులందరు చిన్నతనమందే యుద్ధము నేర్చుకొంటారా ?

సీత.—నాయనా, మునిబాలురకు మీకేల యీ విచారము.

లవు.—అమ్మా, వాల్మీకితాతగారు మాకు చిన్నప్పుడే బాణప్రయోగము శిక్షించినారుగదా! నేను క్షత్రియుఁడ నయ్యెదను. అమ్మా అన్నయ్యకూడా అవుతాఁడుగదా.

సీత.—(లవుని జవిరియెత్తుకొని) నా కన్నతండ్రీ, అట్లే అగుదురు లెమ్ము.

(నేపథ్యమున.) తమ్ముఁడా, రమ్ము రమ్ము.

లవు.—(కౌఁగిలి విడిపించుకొని) అన్నయ్య, యెందుకో పిలుచుచున్నాఁడు.

(నిష్క్రమించును.)

సీత.—అకటా ! నా ముద్దుకొమరులు ఈ యజ్ఞాతవాసకష్టము లెన్నిదినము లనుభవింతురు? ఈబిడ్డల ముద్దుమాటలువినిన ఆర్యపుత్రుఁ డెట్లు సంతసించియుండునోగదా !

క. జనకుఁడు గని మోదింపని
తనయుల మృదుభాషణములు ధైర్యోద్ధతులున్
దనరియు వ్యర్థంబులు ని
ర్జనవనమునఁ బూచియున్న ప్రసవములటులన్.

(అవనిక జాఱును.)

IV రంగము అడవి.

(యజ్ఞదత్తుఁడు ప్రవేశించును)

యజ్ఞ.—సవనమన్న సంబరమునఁ గష్టముల గుర్తెఱుంగక యీయుద్యోగమున కొప్పుకొంటిని. నడచినడచి నా పాదములు పుండ్లయినవి. ఏపుట్టలోనో యేపొదలోనో గుక్కిరిమిక్కిరిమనకుండ ముక్కుపట్టుకొని యున్నడో ప్రాణము పోయిన పీనుఁగులవలె బిఱ్ఱబిగిసికొని కూర్చుండియున్న వగ్గుతాపసులయిక్కలు నేనెట్లు కనుగొందును. ఆ జడదాయులురాకున్న అశ్వమేధము చక్కఁగ నెరవేరదట! మేము లేమా అయిదారువేదములు చదువుకొన్న మహా బ్రాహ్మణులము. అయిననేమి? ఇంకనుండి జాతినన్నీళ్లే తీర్థమగును.

ఇచ్చట నలుదెసలకుఁ బలుమార్గములు పోవుచున్నవి. ఏదారిని పోయిన నే యరణ్యము సొచ్చి యేక్రూరమృగములవాత బడుదునో అను భయమున నాగుండెలు దేవతార్చనగంటవలె గడగడ కొట్టుకొనుచున్నవి. అయ్యో, నేనుతిరిగి దారపుత్రులఁ గాంచు భాగ్యముండునా? ఎట్లయిననగుగాక! ఇట్టితఱి స్థైర్యసాహసము లవలంబించి రెండవ పరశురాముఁడ నయ్యెదను. (నలుదెసలుపరికించి) ఈమార్గము వెడల్పుగను చక్కఁగనున్నది. అపాయము జరుగునెడల నిరాటంకముగఁ బరుగెత్తుటకుఁ దగియున్నది. (కొంతనడచి) అయ్యో సింహము! సింహము! చచ్చితిని చచ్చితిని. వేదాధ్యయనపరుఁడను. బ్రాహ్మణుఁడను. రక్షింపుడు రక్షింపుడు!

(లవుఁడు విల్లు భుజమునఁదగిలించుకొని పూలబుట్టతో వచ్చును)

లవు.—ఎక్కడ ఎక్కడ సింహము? (విల్లుచేతికందుకొనును)

యజ్ఞ.—(గద్గదస్వనముతో) నాయనా, అదిగో సింహము. నిన్ను దైవము సమయమునకే పంపినాఁడు.

లవు.—(విల్లెక్కుపెట్టి) ఓయి ఛాందసుఁడా! నాచేత మునిహత్య గావింపనెంచితివా!

యజ్ఞ.—అయ్యొయ్యో, కాదు కాదు. అదిగో సింహము పొదమాటున; గాలికి జూలె
గురుచున్నది చూడుము.

లవు.—చూచి చెప్పెదను.

యజ్ఞ.—నేనిక్కడ నుందును.

లవు.—(చూడఁబోవును)

యజ్ఞ.—మునికుమారా జాగ్రత, జాగ్రత.

లవు.—చూచితివా, యీయన సునందుల తాత!

యజ్ఞ.—అబ్బో! నిజము తెలియక యెంతభయపడినాను. వీరు ప్రతిఅమావాస్యకు క్షౌరము చేయించుకొనుచున్న నా కంతభీతిగలిగియుండదుగదా. (స్వగతము) ఈ మునిపేరు పట్టీలోనున్నదా? (చూచి) ఉన్నది. (ప్రకాశముగ) ఆర్యా, సునందమునీంద్రా.

లవు.—బ్రాహ్మణుఁడా, సమయము తెలుసుకొనక హెచ్చరింపకుము. సునందుల తాతగారు సమాధిలో నున్నారు.

యజ్ఞ.—అబ్బో, మునిశాపము తప్పించుకొంటిని. నాయనా వాల్మీకి మునీంద్రుల యాశ్రమము చూపించెదవా?

లవు.—మీరెవ్వరు? ఎందుకు మా తాతగారి ఆశ్రమానికి వచ్చినారు?

యజ్ఞ.—మునికుమారా, నేను సద్బ్రాహ్మణుఁడను. ఈమకరకుండలములు నా శాస్త్ర విత్త్వమును నాకన్న ముందుగు హెచ్చరింపలేదా? చతుర్దశవేదసారమును ఈ డబ్బాలోవైచి పీల్చుచుందును. (ముక్కుపొడిడబ్బా తీసి చిటిక పొడిపీల్చి) అనగా వేదములెల్ల నాకు కరతలామలకములు.

లవు.—అయ్యా, మీరు వాల్మీకితాతగారికి గురువులుగా నుండదగినవారు. మా తాత గారికి నాలుగు వేదములు మాత్రమే తెలియును.

యజ్ఞ.—అటులనా—(నవ్వును)

లవు.—అవుగాని, మీ పేరేమి.

యజ్ఞ.—నా పేరా; యజ్ఞదత్తుఁడు.

లవు.—మీరిచ్చటి కేల వచ్చినారు?

యజ్ఞ.—సకలసామంతమహీకాంతమణికిరీటప్రభారంజితపాదపద్ముండగు ఇక్ష్వాకు వంశప్రదీపకుఁడు రామచంద్రనరేంద్రుఁడు అశ్వమేధము నొనరింపనున్నాఁడు. ఆ యజ్ఞదర్శనార్థము మునీశ్వరుల నాహ్వానింప నేను నియోగింపఁబడితిని.

లవు.—రామచంద్రనరేంద్రుఁడా! (ఆలోచించి) ఏమీ రామాయణకథానాయకుఁడా?

యజ్ఞ.—(ఆశ్చర్యముతో) రామాయణమేమిటి?

లవు.—మీకు తెలియదా?

యజ్ఞ.—అయ్యో - తెలియదే.

లవు.—నిజముగనా?

యజ్ఞ.—ఏమీ మీబోఁటిమహాబ్రాహ్మణు లబద్ధములాడుదురా.

లవు.—వాల్మీకితాతగారు రఘువంశీయుఁడైన రామునిచరిత్రమును ఛందోబద్ధము గావించిరి. ఆరాముఁడేనా మీ రామచంద్రనరేంద్రుఁడు?

యజ్ఞ.—అట్లేయున్నది. ఏమిచిత్రము! వేదములందుఁ గాక ఛందస్సు మఱియొకచోటఁబుట్టెనా?

లవు.—అవును; మాతాతగారి అమృతవాక్కునందు.

యజ్ఞ.—ఎట్లు?

లవు.—ఒకనాఁడు ప్రొద్దువోడుపున వాల్మీకితాతగారు శిష్యులతోఁగూడ గంగానదికి స్నానమునకుఁబోవుచుండ దారిలో నొకచెట్టుకొమ్మపై నొక క్రౌంచమిథునము ముద్దులాడుకొనుచుండెనట. అంతలో నొకబోయ యొకపిట్టను కఱకుటమ్మున నేలగూల్చెను. పాపము! రెండవపిట్ట దానినిగాంచి కరుణముగ వాపోవుచుండుట తాతగారు వీక్షించి ఆబోయవానిని శపించిరి.

యజ్ఞ.—తర్వాత.

లవు.—ఆశాపము అనుష్టుప్పు శ్లోకరూపమున వెలువడినది. ఈచిత్రమునకు శిష్యులును తాతగారును ఆశ్చర్యపడుచుండుసమయమున బ్రహ్మదేవుఁడు ప్రత్యక్షమయి రఘురాముని చరిత్రమును శ్లోకరూపమున రచియింపుమని ఆదేశించెను.

యజ్ఞ.—(స్వగతము) ఆహా! యీకథను వినుకొలఁది వింత వోషముచున్నది. (ప్రకాశముగ) నాయనా నీ వెవ్వరిబిడ్డవు.

యజ్ఞ.—మీ తండ్రిపేరేమి?

లవు.—ఏమో నాకుఁదెలియదు.

యజ్ఞ.—(స్వగతము) ఆహా! ఈకుమారుఁడు రాజకుటుంబమునఁ బుట్టఁదగినవాఁడు. (ప్రకాశముగ) నాయనా? వాల్మీకిమునీంద్రులయాశ్రమము చూపించెదవా?

లవు.—వాల్మీకితాతగారు కుటీరమునలేరు. మృత్యుంజయతీర్థమునకు శిష్యులతోఁగూడ పోయియున్నారు.

యజ్ఞ.—ఏమి నే బయలుదేరిన లగ్నమహాత్మ్యము! అగస్త్యమహర్షి యాశ్రమమునకు ఏతట్టుపోవలయును.

లవు.—రమ్ము. దారి చూపించిపోయెదను.

యజ్ఞ.—నాయనా, దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుగమ్ము. (నిష్క్రమింతురు)

V. రంగము.

(అడవి, కుశలవులు సమిధలకట్టలతో ప్రవేశింతురు)

కుశు.—తమ్ముఁడా, నీవేరిన సమిధలివేనా ?

లవు.—అన్నా, నేను పుల్లలుఏరునప్పుడు కాలిలో ముల్లువిరిగి నొప్పిచేసినది. అందు వలన కొద్దిగ నేఱితిని.

కుశు.—ముల్లు తీసుకొంటివా ?

లవు.—తీసితిని ; ఇంకను కొంచెమునొప్పిగానున్నది.

కుశు.—కుటీరమునకు పోదము రమ్ము ; గారనూనె పూసిన నొప్పితగ్గును.

లవు.—ఇప్పుడే ఆశ్రమమునకు నడువలేను. కొంతసేపీచెట్లనీడ కూర్చుండి పోవుదము.

కుశు.—అట్లే కూర్చుండెదము. (ఇరువురు కూర్చుండుదురు)

కుశు.—(ఆలోచనోన్ముఖుఁడై) (స్వగతము) మాతల్లియేలనో యడపరానిశోకముచే నెల్లప్పుడుఁ గ్రాగుచుండినటులఁ గన్పట్టును. ఇతర మునికన్యలవలె పువ్వులు ముడువదు ; గారనూనెచరుమట లేక తలవెండ్రుకలు జడగట్టికొనపోయెను. నీరింకిన వాడిపోవు మృణాళనాళమువలె మాయమ్మ యేలనో క్రమక్రమముగ దిగఁ గరఁగుచున్నది.

లవు.—అన్నా యేమి తలపోయుచున్నావు ?

కుశు.—తమ్ముఁడా, అమ్మ యుమ్మలికము నీవెప్పుడైన కనిపట్టితివా ?

లవు.—ఉమ్మలికమెందుకు ?

కుశు.—మనయమ్మ యెప్పుడెప్పుడు శోకమునఁ గుములుచుండును. నిన్న సాయంకాలమున నే నాశ్రమమునకుఁ బోవుసరికి నొంటిగఁగూర్చుండి కన్నీరు నించు

చుండెను. నేను వచ్చుటఁగాంచి రహస్యముగఁ గన్నీరద్దుకొని నన్ను ముద్దిడికొనియెను. శోకకారణ మడిగిన ముద్దులు గురిపించి నామాట పురిమిపుచ్చెను.

లవు.—అన్నా, మునికన్యలేమైన అమ్మను కష్టపెట్టినారు కాఁబోలు.

కుశు.—అట్లుగాదు; వారు మనతల్లిని ఎంతో యాదరమున నుపచరించుచుండెదరు.

లవు.—అన్నా మన మాశ్రమమునకరిగి అమ్మను నిజమడుగుదము.

కుశు.—లవా, నాకొకసందేహము కలుగుచున్నది. మన మెవ్వరము? మనమేల యీ యరణ్యమున నున్నాము?

లవు.—అన్నా, అంతమాత్రము తెలియదా? వాల్మీకి తాతను అమ్మ, నాయనా యని పిలుచుచుండును. మనతల్లి తాతకూఁతురుగదా?

కుశు.—అట్లయిన మన తండ్రియెవరు? ఒక్కనాఁడైన మనము ఆయనను చూచి యెఱుఁగము.

లవు.—(దీనముగ) అన్నా, మనకుఁ దెలియని పిన్ననాఁటనే మరణించెఁ గాఁబోలు.

కుశు.—కాదు, కాదు; మనతల్లి మంగళసూత్రము ధరించి యున్నది.

లవు.—(కొంతసేపూరకుండి) అన్నా తెలిసినది, తెలిసినది. మనతండ్రి యెచ్చటనో తపస్సు చేయుచుండవలయును.

కుశు.—నాకేమియుఁ దోఁపకున్నది. మనకును ఇచ్చటి మునిబాలురకును చాలభేదము గనుపట్టుచున్నది. వాల్మీకితాతగారు తక్కిన తాపసకుమారులకు శిక్షింపని బాణప్రయోగము మనకుమాత్రమె యేల నేర్పించిరి.

లవు.—మనలను క్షత్రియులను జేయుటకు.

కుశు.—లవా, నీసమాధానము నాకు నచ్చలేదు. ఇందేదో కొంత దాపరికమున్నది. ఎట్లయిన పట్టుపట్టి ఈరహస్యము నెఱుఁగవలయును.

లవు.—అవునవును; మనమిద్దఱమేడ్చి అన్నము దినకుండిన అమ్మ యీరహస్యము చెప్పకమానదు.

(నేపథ్యమున)

తే_గీ. ప్రళయకాలాబ్ధి కల్లోలపటలిఁ గేఁగి
పృథివిఁ గబళింపవచ్చెనాఁ బృథులసైన్య
మటవిఁగాల్మెట్ట భీతిల్లి యాశ్రమముల
కొక్కపెట్టునఁబర్వె శిష్యగోత్కరంబు.

(కుశలవులు లేచి)

లవు.—ఏమీ సైన్యమా?

కుశు.—ఆహా! తాతగారు చెప్పినట్లే అయినది. "నేనాశ్రమమున లేనిసమయమున రాక్షసులువచ్చి యజ్ఞవేదికలు పెళ్లగింతురు. మునిపల్లె కొల్లగొట్టుదురు. జాగరూకులై యుండుఁడ"ని హెచ్చరించిపోయిరి. లవా, ప్రమాదము వాటిల్లినది. (ఇరువురు విల్లెక్కుపెట్టుదురు.)

(నేపథ్యమున.)

ఆహా? వింతమృగము! వింతమృగము!

(మాండవ్యుడు ప్రవేశించును.)

మాండ.—ఆహా! వింతమృగము! వింతమృగము!

లవు.—మాండవ్యా, ఏమి మృగము?

కుశు.—ఆశ్రమముపట్టునకు రక్కసిబలగములు వచ్చినవా?

మాండ.—(భయముతో) అయ్యో! కుశా నన్నుఁ గాపాడుము.

కుశు.—భీతిల్లకుము; రాక్షసులు నీకెదురుపడిరా?

మాండ.—లేదు.

కుశు.—అట్లయిన సైన్యములేమి?

మాండ.—(స్వగతము) దిగులుతీఱినది. (ప్రకాశముగ) అరణ్యమార్గమున ధూళీపటలము ఆకాశమున కెగయుచున్నది. ఒకవింతమృగము బంగారు మొగము పట్ట తళతళమనునట్లు పరుగెత్తుచున్నది.

లవు.—మాండవ్యా, అదేమిమృగము?

మాండ.—వృద్ధతాపసులు దానిని యజ్ఞాశ్వమని చెప్పుచున్నారు.

కుశు.—అశ్వములు వాహనములని రామాయణకథయందు వింటిమి.

లవు.—అవునవును.

మాండ.—

మత్తకోకిల. కాంచమింతకు నట్టివింతమృగంబు నెప్పుడు నీవఱిన్
మించుపోలిక సంచలించును మేదినిన్ నడయాడెడుం;
పొంచిపట్టఁగఁ బోవఁ దారును బోదపచ్చికమేసెడిం;
గుంచెతోఁకయుఁ గుచ్చుజూలును గొప్పడెక్కలు చెన్నగున్.

లవు.—అన్నా, మనము పోయి చూతము.

కుశు.—మాండవ్యా, ఆగుఱ్ఱ మెచ్చటనున్నది.

మాండ.—కళ్యాణ సరోవరప్రాంతమునఁ బచ్చిక బయల మేయుచున్నది.

లవు.—పోదమురండు. (అందరు నిష్క్రమింతురు.)

(తెరయెత్తఁబడును. గుఱ్ఱము కనఁబడును.)

కుశు.—ఆహా! ఈవాజి యెంత తీరుగానున్నది.

మాండ.—(దూరముననుండి) కుశా, యొంటిగ దగ్గఱకుఁబోకుము. అది కఱచునేమో.

లవు.—ఈ గుఱ్ఱముపై స్వారిచేసిన నెట్లుండునో? (దగ్గరి) అన్నా అదిగో బంగారు పట్టి మోమున వ్రేలాడుచున్నది.

కుశు.—(మొగముపట్టి తీసికొనిచూచి) దీనిపై రత్నాక్షరములుగూడ మెఱయుచున్నవి.

మాండ.—(స్వగతము) గుఱ్ఱమునకు కఱచుస్వభావము లేదు కాఁబోలు. (మెల్లగ దగ్గఱును)

కుశు.—(ముఖపట్టను పఠించి)

క. పదితలల రావణాసురు
మెదిపిన శ్రీరాముఁ డశ్వమేధము సేయన్
వదలెను హయమును; వీరుల్
పొదలినఁ గట్టుండు; లేక, మ్రొక్కుఁడు కరముల్.

ఏమేమీ, శ్రీరాముఁ డశ్వమేధ మొనరింపనున్నాఁడఁట! అతనికన్న వీరు లున్న వారువమును బట్టవలయునఁట!

లవు.—లేదన్నా—

కుశు.—చేతులు జోడింపవలయునఁట! ఏమి యీకండకావరము. దశకంఠు నంతటి వీరుని సంహారించితినను గర్వము కాఁబోలు. లోకములోని వీరమాతలు గొడ్డువోయిరా?

లవు.—అన్నా, రాముఁ డసహాయశూరుఁడై దశకంఠుని వధియించెనా? భ్రాతృద్రోహియగు విభీషణుఁడు, క్రోఁతులు, కొండముచ్చులు, ఎలుగుబంట్లు లేకున్న రామచంద్రుఁ డేమయ్యెడివాఁడో యెవ్వరెఱుఁగుదురు. ఆ శూరత్వమునకా యీయశ్వమేధము!

కుశు.—మనమీ నవనాశ్వమును కట్టివైచెదము.

లవు.—అవునవును; వాల్మీకితాతగారు పక్షపాతముతో వర్ణించిన శ్రీరాముని శూరత్వ మేపాటిదో కనుఁగొందము.

మాండ.—అబ్బో! మీరు మునిపల్లెకంతటికి అగ్ని రగిలింపనున్నారా? మునిబాలు రెక్కడ? సార్వభౌము నెదుర్కొను టెక్కడ?

కుశు.—తమ్ముఁడా, నాసమిధలుగూడ నీవు పట్టుకొనిపొమ్ము. ఈయశ్వమును నేను దీసికొనివచ్చెదను! (తీసికొనును)

లవు.—అన్నా, యీ గుఱ్ఱముపై నే నెక్కెదనా?

కుశు.—లవా, యజాశ్వము పవిత్రమయినది.

లవు.—అట్లయిన వలదు లెమ్ము.

మాండ.—(స్వగతము) మునిపల్లెకేదో మహా ప్రళయము సంభవింపనున్నది.

(అవనిక జాఱును)

సప్తమాంకము

I రంగము అడవి.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ.—దుఃఖగర్భితములగు పండ్రెండుసంవత్సరములు గడచినప్పటికిని రామపత్నిని విడనాడిన యీ కాంతారస్థలములదర్శింప, సీతాపరిత్యాగసంతాపము నేఁటిదివలె నాహృదయతటము లొరసికొనుచుఁ బ్రవృద్ధ మగుచున్నది.

తే-గీ. ధరణిజాపదన్యాస పూతంబులైన
యటవులింపుక మార్పుతో నైనఁగాంచ
నయ్యెఁగాని సీతాకార మాత్మఁ దక్క
దృశ్యలోకంబు నను నెందుఁ దేజరిలదు.

సీతావిరహితమైన యశ్వమేధము దుఃఖకరమైనను దన్మూలమున ఆర్యాపున ర్దర్శనము లభించునేమోయను కొండంత యాసతో వచ్చితిని. నాయాస నిద్రమేల్కొన్న వానిస్వప్నమువలె అదృశ్యమయ్యెను. (కొంతసడచి) అకటా! నేనెంతప్రాణఘాతుకుఁడను. అగ్రజుని యాజ్ఞగావించి మరణపర్యంతము వేధించు హృదయశల్యము తెచ్చికొంటిని.

తే-గీ. రామసందేశ మేఁ దెల్పఁ గోమలాంగి
జానకీదేవి ప్రాణవిహీన యగుచు
వజ్రసంఘర్ష మునఁ గూలు వల్లి వ్రాలె
మూర్ఛనొందిన తరుకాండ మూలమిదిగో!

ఈప్రదేశము నేఁటికిని గుర్తింప సాధ్య మగుచున్నది.

తే-గీ. జనకరాజేంద్ర పుత్రి కోష్ణలవిషాద
బాష్పవారి ప్రవాహంబు పాఱిపాఱి
పచ్చపూరియు నిచ్చోటఁ బట్టదకట!
పృథ్విశోకాగ్ని పరితప్త హృదయ మటుల.

(నేపథ్యమున కలకలము.)

(ఆలకించి) ఏమి యీ కలకలము!

(సేనానాయకుఁడు ప్రవేశించును.)

సేనా.—జయము జయము యువరాజునకు! యజ్ఞాశ్వము బంధింపఁబడినది.

లక్ష్మ.—(ఆశ్చర్యముతో) ఎవరు బంధించిరి?

సేనా.—ఎవఁడో ఋషికుమారుఁడు.

లక్ష్మ.—(ఆశ్చర్యముతో) ఋషికుమారుఁడా?—తెలియక కట్టియుండును. సవనాశ్వమనిచెప్పి విడిపించుఁడు.

సేనా.—మహాప్రభూ, సర్వవిధముల బోధించితిమి. నయభయములఁ జెప్పితిమి. ఎంత బ్రతిమాలినను వినక ఆతాపసవటువు మున్ముందుకు బట్టు పట్టియున్నాఁడు.

మేము బెదరించిన సరసునేయక యెల్లిదమాడుచు శింజినీటంకారము గావించు చున్నాఁడు.

లక్ష్మ.—ఏమిదివింత !

తే.గీ. కార్ముకం బేడ యడవులఁ గాయగసుబు
పండ్లు గుడిచెడి జడవారి వటువు లేడ ?
బ్రహ్మకులమున రెండవ పరశురాముఁ
డవతరించెనొ కేసరి హరిణి కటుల.

సేనా.—యువరాజా, యాతఁడు సామాన్యతాపసబాలకుఁడు గాఁడు.

సీ. సౌందర్యశౌర్యముల్ సమభాగములుగాఁగఁ
బంచికొన్నవొ దేహభావములను !
మునిబాలకత్వంబు భుజబలవిక్రమం
బైకమత్యముఁ బొంద నలరునవియొ !
అంగుళీకిసలంబు లతులశరాసనం
బవిరతస్నేహంబు నాసఁగొనెనొ !
శైశవంబును ధైర్యసాహసోద్ధతు లన్న
దమ్ములయట్లుండఁ దలఁచెనొక్కొ !
తే.గీ. కాకయన్యోన్యదూరత్వకలన మెలఁగు
గుణము లెల్లను నొకచోటఁ గూడి తాప
సార్భకాకారము సమాశ్రయంబుగొనెనొ ?
యిట్టిచిత్రంబు సృష్టిలో నెందుఁ గనము.

లక్ష్మ.—సేనానీ, ఆతాపసవటువును చూచుటకు నామనసు ఉవ్విళ్లూరుచున్నది.
అచ్చోటికి దారి తీయుము.

సేనా.—ఇదిగో యిటు. (నిష్క్రమింతురు.)

II రంగము - వనము.

కుశుఁడు.

(గుఱ్ఱము కట్టఁబడియుండును.)

కుశు.— ఈ ఋషీశ్వరు లెంత భీరులు ! తాపసులు సవనాశ్వమును బట్టఁగూడదఁట !

తే-గీ. బలము శౌర్యంబుగల్గిన భార్గవుండు
మునివరుఁడు గాక తక్కునే ? జనకతర్ప
ణంబునకు రాజకులశోణితంబు జీవ
నదిగఁ బాఱింపలేదె యనంతధాత్రి.

చతురంభోధిఁ పరీతభూవలయమున నయోధ్యాధీశుని యజ్ఞాశ్వమునుబట్టు వీర పుంగవుఁ డొక్కఁడైన లేఁడఁట !

(లక్ష్మణుఁడు సేనాని ప్రవేశింతురు.)

సేనా.— అదిగో సవనాశ్వము. అతఁడే తాపసబాలకుఁడు.

లక్ష్మ.— (స్వగతము) ఆహా ! సేనాని వర్ణించినంతకన్న ఈయర్భకుఁడు వేయిమడుంగు లెక్కుడుగఁ బ్రకాశించుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగ) సేనానీ, సైన్యములమువలన మునీశ్వరులతపస్సులకు భంగము గలుగకుండునట్లు లరసికొనుము. సేనలసిద్ధపఱచి ప్రతిక్షణము నాయాజ్ఞకు వేచి యుండుము.

సేనా.— దేవర యాజ్ఞాపించినట్లే— (నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ.— (దగ్గరి) బాలకా, ఆశ్రమలతలను గొఱికివైచెనని యశ్వమును గట్టి యుంచితివా ?

కుశు.— (చిఱునవ్వుతో) కాదుకాదు ; ముఖపట్టమును దీసి వైచుటకు.

లక్ష్మ.— ఇది సవనాశ్వము సుమా !

కుశు.— కాదని యెవరనిరి.

లక్ష్మ.— అట్లయిన నీవేల కట్టితివి ? ఆటలాడుటకుందగిన లక్కబొమ్మ యనుకొంటివా దీనిని ?

కుశు.— కట్టినది లక్కబొమ్మయని కాదు. పదితలల రక్కసుని దునుమాడిన రాముని కన్ని తలలుగలవో కనుఁగొనుటకు.

లక్ష్మ.— (కోపముతో) ఏమీ పరిహాస మాడుచున్నావా ?

కుశు.— పరిహాసమో చంద్రహాసమో మీకే తెలియఁగలదు.

లక్ష్మ.—మునికుమారా, తెలియక నిప్పుతో చెర్లాటమాడుచున్నావు.

కుశ.—నీటితో నిప్పునకేమి చెర్లాటము ?

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఈసౌందర్యరాశియగు ముద్దుకుమారుఁ డెవ్వని బిడ్డయో ! మునితనయునికిట్టి వాక్పటుత్వము, ఇట్టి సాహస మలవడి యుండునా? (ప్రకాశముగ) బాలకా, యీవారువమును గట్టినవారు మాతోఁ బోవలయును. నీవెవ్వరి కుమారుఁడవు?

కుశ.—యుద్ధమునకుఁ బూర్వము సంబంధబాంధవ్యము నెఱపుట మీయాచారము కాఁబోలు!

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఈముద్దుకుమారునిఁ గాంచినంతనే నిర్హేతుకముగ నా యంతరంగము వాత్సల్యతరంగితమగుచున్నది.

ఉ. పల్లజసల్ మృగాజినము బాహువులంగురివెంద పేరులు
త్ఫుల్లముఖారవిందమును బాల్యగఁదాపస బాలకత్వముం
వెల్లడిసేయు; దోర్బలము పీవరవక్షము నిర్భయత్వముం
సల్లలితాంగ సౌష్ఠవము క్షత్రియబాలున కట్టుఁగాఁ జెప్పెడున్.

(ప్రకాశము) కుమారా, చండశాసనుఁడగు రామచంద్రునిప్రతిజ్ఞ అన్యథా పరిణమింపదు. నిన్నుఁ గాంచినంతఁ జిదిమినఁ బాలుచిందు నీబుగ్గలను ముద్దిడికొన మనసు పుట్టుచున్నదిగాని నిశాతశరపరంపరల నీ సుకుమారశరీరము నొగిలించుటకు నాహృదయ మియ్యకొనకున్నది.

కుశ.—రాజా, చక్కని రాజనీతిజ్ఞుఁడవుగాని, నీయాకస్మికవాత్సల్యము మమ్ము మోసగింపఁజాలదు.

లక్ష్మ.—ఓయీ, వటుఁడా, నీ శ్రేయస్సునకుఁగా నుడివినదంతయు మామోటమిగఁ దలంచితివా ?—కుమారా, నీజననీజనకు లెవ్వరు ?

కుశ.—ఎదిరి తలిదండ్రుల నెఱుఁగకయున్న శరములు పాఱవు కాఁబోలు.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఏమి యీబాలుని పట్టుదల. ఈతని మోముగాంచినంతనే జానకీదేవి పోలికలు గుప్పున మనమున కెగదట్టుచున్నవి. ఆస యెంత చెడ్డది ! అసాధ్యమునుగూడ సాధ్యమటుల నూహింపఁ జేయును. (ప్రకాశముగ) బాలకా, నీవు సంగర మొనరింప నిచ్చగలదా ? నామాటవినుము. నీ వక్రపుఁ బట్టుదల నీముప్పునకే కారణమగును. ఇట్టి ముద్దుకుమారుని గోల్పోయిన తల్లి

చంద్రుల శోకమునకుఁ బారముండునా? నీకుఁ దల్లిదండ్రు లున్న వారికి నీవి పాలిశోద్యమమును దెలిపిరమ్ము. నా యీకడసారి సదుపదేశమును గమ నింపుము.

కుశు.—రాజా, క్షత్రియవీరులు ఉపదేశవాక్యముల ప్రయోగించియా విజయము నొందుట!

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఇసవిన నీబాలకుని చతురోక్తు లసహ్యము లగుచున్నవి. (ప్రకాశముగ) ఓయీ, నీవెన్వనిసవనాశ్వమును బంధించితివో యా లోకైక వీరుని క్రోధాగ్ని శిఖలయందేల శలభమువలె ప్రవగ్గదవు. ఆరామచంద్ర నరేంద్రుని యతిలోకశూరత్వము నీకుఁ దెలియక యింతటి సాహసకార్య మొనరించితివి కాఁబోలు.

సీ. కౌశికయజ్ఞంబుఁ గావంగ నేఁగుచోఁ
మార్కొన్న తాటక మదమడంచె;

కుశు.— ఆఁడుదానినిబట్టి యడచికూయఁగఁ జంప
నదియెశూరత్వ మంచనగవలెనె?

లక్ష్మ.— క్రతువాటి శోణితక్రవ్యముల్ చల్లు మా
రీచసుబాహుల పీచమడచె;

కుశు.— పండ్లు గడ్డలుమెక్కు బక్కతపసులనేచు
పిరికి దైత్యులఁగూల్ప పేరుఁజగునె?

లక్ష్మ.— ధరణీసుతాస్వయంవరమున గిరిజేసు
బలువిల్లుడాకేలఁ బట్టివిఱిచె;

కుశు.— చిరకాలముంటఁ బుచ్చినవిల్లు విఱిచిన
దానికే చంకలు దట్టవలెనె?

లక్ష్మ.— అతులవిక్రమశాలి నమరేశు సుతువాలి
నొక్కబాణంబున నుక్కడంచె;

కుశు.— ఇరువురు పోరాడునెడఁ బొంచి యొక్కని
మఱుగుగాఁ దెగటార్పమానుషంబె?

లక్ష్మ.—(స్వగతము) రామునిచరిత్ర మీబాలున కెట్లు దెలియును.

కుశు.—ఓయీ, రాజా, యేలయిట్లు వందివలెఁ బొగడుచున్నావు. రామునిశూర త్వము మాకు శ్రోత్రయా?

తే-గీ. కోతికొండముచ్చు లెలుగుగొడ్ల చేత
జలధి గట్టించినార లాశ్చర్యముగను!
వన్యమృగములఁ బాలించు వారుమీరు
మీదు శౌర్యోద్ధతుల కిలమేరగలదె?

లక్ష్మ.—ఓయీ!

కుశు.—రాజకుమారా స్తుతిపాఠమునఁ గొంతమఱచితివి. మీ రాముఁడు కాకిపైఁ గూడ నస్త్రప్రయోగము గావింపలేదా?

లక్ష్మ.—(కోపములో) ఓరి జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధా! యెంత తాళుకొన్నను నీ యవినీతిని వీడకున్నావు. రామచంద్రనరేంద్రునిఁ దూలనాడిన నీగర్వమిపుడే యడంచెదను. రమ్ము—నీశరాసనముసజ్యము గావింపుము.

కుశు.—రాజా, యిప్పుడు క్షత్రియుఁడవైతివి. తపోవనశాంతికి భంగముగావింప వలదు. ఆ మరుప్రదేశమునకు నడువుము. (నిష్క్రమింతురు)

III రంగము.

(వాల్మీకికుటీరము, సీత.)

సీత.—సూర్యభగవానుఁడు నభోమధ్యగతుఁడై వేడిసెకల నుమియుచున్నాఁడు. నా ముద్దుకొమరు లేలొకో యింతవఱకుఁ గుటీరమునకు రారు. అయ్యో! యేమి నా కుడికన్నదరుచున్నది.

(మాండవ్యుఁడు ప్రవేశించును.)

మాండ.—అమ్మా, అమ్మా. అరణ్యకో—(దుఃఖించును)

సీత.—నాయనా. మాండవ్యా యెందుకు దుఃఖించుచున్నావు? కుశలవు లెక్కడ నున్నారు?

మాండ.—అమ్మ యేమిచెప్పుదును. ఇంకను కుశలవులా (దుఃఖించును.)

సీత.—(తత్తరముతో) ఏమీ కుశలవులేమైరి? వారిపు డెక్కడనున్నారు? వచ్చుచున్నారా? ఒక్కమాటచెప్పుము.

మాండ.—ఆర్యా! నానాలుక యాడకున్నది.

సీత.—నాముద్దుబిడ్డలకేమైన నాపద సంభవించెనా? మాండవ్యా, యేల విలంబించెదవు.

మాండ.—ఎక్కడివో పాపిసైన్యములు కళ్యాణసరస్సుప్రాంతముల విడిసినవి. వారి సవనాశ్వమును కుశుఁడు కట్టివైచెను. సేనాధిపతి వచ్చుననుభీతితో నేను దూరమున దాఁగియుంటిని. అంతలో సేనాని వచ్చెను.

సీత.—మాండవ్యా, తర్వాత!

మాండ.—తర్వాత కుశుఁడును సేనానాయకుఁడును ఏమేమొ వివాదములు సలుపుచుండిరి. ఆమాటలు నాకు స్పష్టముగ వినఁబడలేదు.

సీత.—మాండవ్యా, కుశలవుల కేమియాపద గలుగదుగదా? ఒక్కక్షణముసేపు విలంబన మొక్కయుగముగఁ దోచుచున్నది.

మాండ.—అమ్మా, వా రిరువురి వాదములనూహింప, సేనాధిపతి యశ్వమునువిడువుమనియుఁ గుశుఁడు విడువననియు అన్యోన్యము తర్కించుకొనుచుండినట్లు కనుపట్టినది.

సీత.—(నిట్టూర్పుతో) ఆర్యా! బాలుఁడెక్కడ, యజ్ఞాశ్వమును బట్టుటెక్కడ? ఇంత నేరమిదగునా? మాండవ్యా కుశుఁడు అశ్వమును విడువలేదా?

మాండ.—ప్రాణములైన వదలి పెట్టునేమొగాని వారువమునుమాత్రము విడువఁడు.

సీత.—ఆర్యా! నీవైన బుద్ధిసెప్పవా?

మాండ.—నే సమీపమున నుండినఁగదా —

సీత.—తరువాత.

మాండ.—సేనానియును గుశుఁడును మరుప్రదేశమున కరిగిరి

సీత.—వా రచ్చటఁ బోరుసల్పిరా?

మాండ.—వేఱు చెప్పవలయునా!

సీత.—అకటా! యెంతప్రమాద మెంతప్రమాదము!

తే-గీ. పోరులను నాటితేటిన పేరులేడ?
బాణవిన్యాస మెఱుఁగని బాలురేడ?
శౌర్యసాహస సాధ్యంబు సమరమేడ?
యిన్ని తలపోసి శంకించు హృదయ మకట!

మాండ.—అమ్మా శంకింపవలదు. కుశుని సంగరకళాకౌశలము వీక్షించి సేనాధిపతి విస్మితచిత్తుఁడై ప్రతీకారసంధానజడుఁడై యూరకుండెను.

సీత.—మాండవ్యా, లవకుమారుఁడు దగ్గరలేఁడా ?

మాండ.—అమ్మా, అతఁడు సమిధలను మోసికొని కుటీరమునకు వచ్చుచుండెను.

సీత.—అట్లయినఁ గుశుఁ డొంటరిగ యుద్ధము చేయుచున్నాఁడా ?

మాండ.—అయిననేమి ? అగ్నికణ మొక్కటి చాలదా కొండంత తూలరాశిని బుగ్గి సేయుటకు !

తే-గీ. తేనెతెట్టెను జెలరేఁపఁ దేనెటీఁగ
గములు వెడలెడిచందానఁ గాండపటలి
కుశశరాసన ముక్తమై గుమురుకొనుచు
దిక్కులీనిన యట్టులఁ దేజరిల్లె.

సీత.—బళీ ! కుశకుమారా, జనకున కనురూపుఁడవైన పుత్రుఁడవైతివి. మాండవ్యా తరువాత యేమైనది ?

మాండ.—

శా. రూపంబెత్తిన శౌర్యమట్టుల మహారుద్రాకృతిన్ సంగర
వ్యాపారోన్ముఖుఁడై కుశుండు ప్రదరవ్రాతంబుసంధింపగం
జాపంబుర్వికి జాఱ సైన్యపతి మూర్ఛావీతచేతస్కుఁడై
భూపర్యంకశయానుఁడయ్యె వనభూముల్ పట్ల స్వాసీకినుల్.

సీత.—ఆహా ! వీరమాతనైతినను నానందంబున నా యొడలెల్లఁ బులకరించుచున్నది. ముద్దుకుమారా, మొన్నటిదనుక నాయొడిలో నాడుకొనుచుంటివే యింతటి సమరకళాకౌశల మెప్పుడలవరచుకొంటివోయి !

చ. జనకుఁడు నీపరాక్రమము శౌర్యము బాహుబలంబు సంగరం
బునఁ జరియించునేర్పు శరముల్ పఱపించెడి తీరుగాంచినన్
గనులఁ బ్రమోదబాష్పములు కాల్వలుగట్టఁగఁ గౌఁగిలింపఁడే
తనయుఁడ రమ్మటంచని సుతా సుకృతంబటు లుండఁబోలదే !

మాండ.—అమ్మా అంతటఁ గుశుఁడు విజయకుతూహలియై సవనాశ్వము ముఖమున మెఱయుచున్న బంగారు పట్టను లాగికొని కుటీరమునకుఁ దరలుట కుద్యుక్తుఁ డయ్యెను.

సీత —(స్వగతము) నాయనా, ముఖపట్టమును విజయాంకముగఁ గైకొంటివా! (ప్రకాశముగ) అంతట.

మాండ.—అంతట సింహనాదములొనరించుచుఁ జెల్లాచెదరైన సైన్యములు నొక్క మొనఁదలపడి కుశుని చుట్టుముట్టినవి. ఇంతలో మూర్ఛితుఁడగు సేనాని తెప్పిఱిలి లేచి సేనలఁ బురికొల్పుచుండెను.

సీత.—(నిట్టూర్పుతో) అయ్యో! నాయనా యింకెక్కడి కుశుఁడు. ఒక్క బాలుని ఇంతసైన్యము పొదువుట వీరనీతియా?

మాండ.—అమ్మా అంతట కుశునియవస్థ చలిచీమలకుఁ జిక్కిన యురగ కిశోరము వలె నైనది. (దుఃఖించును)

సీత.—(దుఃఖముతో) నన్ను వంచించితివి. వంచించితివి. ఇంతదనుక కుమారుని శౌర్యవినోదమున మైమఱపించి యతర్కితముగ సత్యమును బ్రత్యక్షము గావించితివి. నాముద్దుకుమారా, రఘువంశకరీరమా, నాభాగ్యసర్వస్వమా అసహాయుఁడవై రణరంగమునఁ గూలితివా.

చ. శరములపోటుగంటుల నజస్రము నెత్తురు లూటకాల్వలై
తొరఁగి శరీరముం దడుప దుర్భరవేదన కోర్వలేక యు
త్తలఁగునఁ బల్లటిల్లి రణదేశమునన్ శయనించితో మనం
బెరియగ నన్నుఁ దమ్ముని నిఁ కెంతగలోఁ దలపోసికుందితో.

అయ్యో! కుశకుమారా, నాకన్నులవెన్నెలా, నన్నును నీముద్దుతమ్ముని విడనాడి పోయితివా! వాల్మీకినాయన వచ్చి కుశుఁడేడియన్న నేనేమి చెప్పుదును తండ్రీ! ప్రియతనూజా నన్నుఁగూడ నీతోడఁ గొనిపొమ్ము. (మూర్ఛిల్లును)

మాండ.—అమ్మా యూరడిల్లుము. నేఁబోయి లవుని దీసికొనివచ్చెదను. (నిష్క్రమించును)

సీత.—(తెప్పిఱిలి) నాయనా కుశకుమారా, ఒక్క నిమిషంబున లోకమెల్ల వెలిగించి మఱునిమిషంబున నస్తమించుసూర్యునివలె నయినదా నీబ్రతుకు. వాల్మీకినాయనగారుండిన సత్తపఃప్రభావమునఁ బునర్జీవిని గావించియుండునేమో గదా! అకటా! నాబోఁటి దురదృష్టవతికి సంతతి భాగ్యమబ్బునా. నాముద్దుకూనా పంచ్రెండువత్సరములకే నీకు శతాయుష్యము సంపూర్ణమైనదా.

సీ. పూర్ణిమా చంద్రుని బురణించు నీమోము
కళలెల్లఁదఱిగినే కన్నతండ్రి ;
కల్హారకులువోలు కన్నులు జిగిమాసి
మూతలు వడియెనే ముద్దుకూన ;
సువిశాలఫలకంబు సొంపుమీఱునురంబు
శోణితంబాలికెనే సుందరాంగ ;
ఆజానులంబమై యలరుదోర్యుగళంబు
బలము దొలంగెనే కలికి పట్టి ;

తే-గీ. ఆశలకునెల్ల నాలంబమైన నీవు
సంగర క్రోడశాయివై సమసినావె!
యిట్టి ప్రత్యక్షసత్యంబు నెఱిఁగియుండి
పగులదేమొ నాహృదయమ్ము బ్రద్దలగుచు.

అయ్యో! నాముద్దుబిడ్డా, నన్ను నట్టడవుల పాలుచేసి పోయితివా.

(లవుఁడును మాండవ్యుఁడును ప్రవేశింతురు.)

నాయనా నీముద్దులయన్నను గోల్పోయితిమి.

(లవుని కౌఁగిలించుకొని దుఃఖించును.)

లవు.—అమ్మా, యేమి వకచెప్పుము. గట్టివాఁడైన అన్నను కఱచెనా ?

సీత.—అయ్యో! నాయనా యది యజ్ఞాశ్వమఁట గదా.

లవు.—అయిన నేమి ?

మాండ.—అయిన నేమియా? అదియే ప్రాణాంతకమైనది.

సీత.—అశ్వరక్షకులు కుశునితోఁ బోరాడిరఁట.

లవు. ఏమీ అన్నను నొప్పించిరా ?

మాండ.—నొప్పించుటయా, కంఠగతప్రాణునిఁ జేసిరనుము. ఎవరికైన నంతపొగరు తగదు. అందులో తాపసార్భకు లెట్లుండవలయును?

సీత.—మాండవ్యా, ఇది నీతిబోధలకుఁ దరుణమా.

లవు.—ఏమంటివి ?—కంఠగతప్రాణునిఁ జేసిరనియా ?

శా. ఉన్నారా కుశునోంచువీరులు నృపవ్యూహంబునం దెచ్చటన్
విన్నామే పులిపిల్ల ముట్టి వృకముల్ పీడించి చెండాడుటల్ ?
గన్నామే యిటువంటివింత ? యయినం గానిండు ; నేఁబోయి మా
యన్నం దెత్తు రిపుప్రభేదనచణ వ్యాపారపారీణతన్.

మాండవ్యా నన్నాకదనరంగమునకుఁ గొనిపొమ్ము.

మాండ.—(స్వగతము) అయ్యో ! నాకే రావలయునా యీమహావిపత్తు. ముందుగఁ బోయి మొసలికిఁ జిక్కితిని. ఒక్క శిలీముఖము తప్పిదారి నాపైఁబడినఁ బ్రాణముల నూటికొనకమానదు. (ప్రకాశముగ) లవా యిట్టికార్యముల బాల్య చాపలము ఆపదలకు మూలమగును.

సీత.—నాముద్దుకూనా నీకేల యీదుర్బుద్ధి ? తారతమ్యమెఱుంగక పోరిన కుశకుమారుని గతి యేమైనది.

తే.గీ. చంద్రబింబమ్ము జలద సంఛన్నమయ్యెఁ ;
గాఱుచీఁకటి నల్లడఁ గ్రమ్ముకొనియెఁ ;
దారకలు మాసి యొక్కటే తార నిలిచె ;
నదియు మఱగిన గతియేమి యయ్యెనాకు.

లవు.—అమ్మా రోషాగ్నిజ్వాలల నానెత్తురు తుకతుక యుడుకుచున్నది. ప్రతిహింసావేశము నన్నుఁ బెరరేఁపుచున్నది. నన్ను వదలుము.

సీత.—నాయనా, నీముష్కరత చాలింపుము. కడసారి నాముద్దుకొమరుని మృతికళేబరమునైనఁ గాంచుటకు నన్నుఁ గొనిపొమ్ము.

లవు.—తల్లీ నీవు విచారింపవలదు. అన్న సర్వతోముఖబాణప్రయోగదక్షుఁడు. అతఁడు మరణించియుండుట కల్ల. అన్న మూర్ఛిల్లియుండిన భీతిల్లి కామాండవ్యుఁడు పరుగెత్తియుండును.

మాండ.—నీవుమాత్రము భీతిల్లకుందువా ? అప్పటికిని ధైర్యవంతుఁడను గావున దూరముననుండియైన నంతయుఁ దెలిసికొనివచ్చితిని.

లవు.—అమ్మా కాలవిలంబనమగుచున్నది. నన్నుఁ బోనిమ్ము.

(కౌఁగిలి విడిపించుకొనును)

సీత.—నాయనా, నామాటవినరా.

ఆ-వె. నాదుముద్దుకూన నాకన్నువెన్నెలా
నాదు భాగ్యరాశి నాకుమార
పుత్రశోకవహ్నిఁ బొగిలింపనెంచితే
రార కన్నతండ్రి రణమువలదు.

లవు.—అమ్మా యాకూశలకు అన్నయ్యను నప్పగించి నన్ను సుఖముండు మని యెదవా.

ఉ. అన్ననునొంచినట్టి యభియాతిబలంబులు చెట్టుపుట్టలన్
వెన్నడిమున్నడింబజవ భీషణసంగరమందు మబ్బులోఁ
జెన్నగు మించునామెఱసి చిందఱవందఱచేసి శౌర్యము
భ్యున్నతి నొందఁదెచ్చెద సహోదరు నీవు ముదంబుఁబొందగన్.

సీత.—మాండవ్యా, యిఁక నేనేమి సేయుదును. ఈలవుఁడు నామాట సరకు సేయకున్నాఁడు.

మాండ.—అమ్మా నీవు బ్రతిమాలినను విననివానికి నాసదుపదేశము చెవినిదూరునా?

లవు.— తే-గీ. తల్లి నీవైన వాల్మీకి తాతయైనఁ
దాపసేశ్వరులైన విధాతయైన
అన్న యవమానమునకు రోషాగ్నిరగులు
నన్ను నిలుపంగలేరని నమ్మువమ్మ.

అమ్మా యిఁకఁ బోయివచ్చెదను. మాండవ్యా రమ్ము.

మాండ —పోదము పద. (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

సీత.—(చేతులుజోడించి) అయ్యో! జగదీశ్వరా, యీముద్దుకుమారునైన రక్షింపవా.

ఆ-వె. సూర్యచంద్రులార! సురలార మునులార!
కన్నతండ్రులార గావరయ్య
యిలను నెల్లనేలు నిక్ష్వాకుభూపాలు
ముద్దుపట్టి నాదు ముద్దుపట్టి

(అవనిక జారును.)

IV రంగము అడవి.

(కుశుఁడు మూర్ఛిల్లి యుండును.)

లక్ష్మణుఁడు.—కటకటా! నేనెంత యకార్యమొనరించితిని. క్రోధావేశమున నీఋషి కుమారుని ఈ శూరబాలకుని ఈసౌందర్యరాశిని నా శరఘటమ్ములకెఱ గావించితిని.

తే-గీ. సగముపూచిన యెఱ్ఱ లొద్దుగపురెమ్మ
గాలితాఁకున నేలను గూలినటులఁ
దూపుగంటుల నెత్తురు దొరఁగుచుండ
ధరణి నొడిలోనఁబవళించెఁ దపసి సుతుఁడు.

ఆహా! నాయవివేకమునకు నాకే లజ్జ వొడముచున్నది. ఋషికుమారుని దునుమాడినందుకు అన్న కోపింపకమానఁడు. ఈ కుమారుని దురవస్థఁగాంచినఁ దాపస దంపతులు నన్ను శపింపక మన్నింతురా?

ఉత్సాహ. చిగురుటాకు జొంపమందుఁ జిచ్చువెట్టి యవ్వలన్
వగలఁబొగులు మూఢునటుల బాలకున్ మనోహరున్
విగతజీవిగానొనర్చి వీరలోక మందునే
నగుడుగుడుతునంచుఁజిత్త మారటంబు నొందెడిన్.

ఆహా! యీతాపసబాలకునిపై నకారణవాత్సల్యము నాకేల గలుగుచున్నది. ఇది తపోవనమహత్వమా యేమి?

క. అరిదెగటారిన యందుకుఁ
బరగదు మోదంబునాదు భావమునందున్
బరమ సుహృన్మరణంబునఁ
గరముమ్మలికంబు నన్నుఁ గళవళపెట్టున్.

ఆహా! బాలకుని యవయవములు మెల్లమెల్లగఁ గదలుచున్నవి. శరాఘాతముల నీకుమారుఁడు మైమఱచి పడియుండెనేగాని దైవవశమున మరణింపఁడాయె. ఈ వీరకిశోరమును మాశిబిరమునకుఁ గొనిపోయి వ్రణచికిత్సగావించి యన్నకు ఉపాయనముగ అయోధ్యకుఁ బంపెదను. (కుశుని నెత్తి భుజముపై వైచికొనును.)

(లవుఁడు ప్రవేశించును).

లవు.— (స్వగతము) ఓహో! యీ రాజకుమారుఁడు అన్న నెత్తుకొని వెడలుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగ) ఓయీ! నిలుము, నిలుము. నీదొంగతనము సాగుననుకొంటివా?

తే-గీ. నేను మాయన్న వెంబడిలేనియపుడు
లెక్కయిడరాని సైనికు లొక్కమొగిని
పుట్టతేనెకు నీఁగలు మూఁగినటుల
ముట్టడించి వధించియుఁ బోవువారె.

లక్ష్మ.—(కుశుని నేలపైఁబరుండఁబెట్టి) (స్వగతము) ఔరా! యీ బాలకుఁ డెవ్వఁడు? ఈమూర్ఛితుని ప్రతిబింబమో యనునట్లున్నాఁడు. వీరిరువురు కవలైయుందురా?

లవు.—ఓయీ! శూరంమన్యుఁడా, మీ రాచవారి శూరత్వమిట్టిదియేనా? ఒక్క బాలకుని అందరు సైనికులుపోదివి తెగటార్చుటయేగాక అతని మృతకళేబరము సైతము దొంగిలించుకొని పోవుచున్నావా?

ఓయీ, ఆకళేబరమును విజయోపాయనముగఁ దలంచుము. అన్యోన్యజిగీషువులమగు మనలో నెవరు గెలిచినను ఆపారితోషకమును గైకొందము.

లక్ష్మ.—బాలకా నీవు ఋషికుమారునకు సోదరుఁడవా.

లవు.—నీకు నకాలమృత్యువును.

లక్ష్మ.—అంతరమెఱుంగక బాల్యచాపలమ్మున మాఱొక్కనిన యీ బాలునిగతి యేమైనదో చూడుము.

లవు.—(శింజినీటంకారము సేయుచు) ఇఁక నీగతి యేమికానున్నదో తెలిసికొనుము.

కుశు.—(మెల్లగఁగనువిచ్చి) తమ్ముఁడా నాకుఁ దోడ్పడవైతివా? మరణశయ్యాయందైన నొక్కమాఱు కౌఁగిలించుకొని నన్ను వీరస్వర్గమునకు వీడ్కొల్పవా!

లవు.—(విల్లుక్రిందవైచి) ఆహా! మాభాగ్యవశమున అన్న బ్రతికియున్నాఁడు. (దగ్గరకుఁబోయి మోకాలిపైవఁగి) అన్నా నిన్ను దురాత్ములునొప్పించిరా? నన్నేల ముందుగఁ బంపివైచితివి?

కుశు.—తమ్ముఁడా, నేనిప్పుడెక్కడ నున్నాను?

లవు.—రణరంగమున.

కుశు.—ఇంకను రాజకుమారుఁడు బ్రతికియున్నాఁడా!

లవు.—వీఁడుగో యజ్ఞపశువువలె బంధనమునకు సిద్ధముగనున్నాఁడు.

కుశు.—(చేతిపై సగముతేచి) ఏఁడీ?

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఔరా! ఏమి యీకుమారుని శౌర్యము!

మ. శరఘాతంబుల వేదనల్ సొలయుచున్ శార్దూలపోతంబు న
త్తురులొల్కంగ నగంబునెక్కి మృగయుం దుండాడ నుంకించె నా
శరవిద్ధాంగుఁడు బాలకుం డురుకుషా సంక్షుబ్ధచిత్తంబుతోఁ
బరగున్ బాపురె! వీరమోహన రణప్రావీణ్యరూపంబునన్.

కుశు.—లవా నావింటి నిటు లందియిమ్ము. (లవుఁడు అందియిచ్చును) (స్వగతము)
ఔరా! నాకరముల శరాసనభారము నైన నోర్వకున్నది. (వింటిని దిగవిడచును)

లవు.—(సింజినీటంకారము సేయును.)

(వాల్మీకి ప్రవేశించును).

వాల్మీ.—ఆహా! శాంతికిఁ దావలమైన తపోవనభూమి యార్ద్రశోణితపిశితంబులఁ
గళంకితమైనది.

లవు.—రాజకుమారా నీప్రాణములఁ గాచికొమ్ము.

తే-గీ. మాదుజనయిత్రి లోకసమ్మాన్యవృత్త 1
పూతచారిత్ర వీరప్రసూత యైన 2
తాతవాల్మీకి సత్తపోధన్యుఁడేని 3

వాల్మీ.—ఎవరు నన్నుఁ దలఁచుచున్నారు?

లవు.—అస్త్రమియ్యరె, 4

వాల్మీకి.—ఆహా! ప్రమాదము. విడువక యాఁగుమాఁగు. 4

లక్ష్మ.—మునిచంద్రమా లక్ష్మణుఁడు మ్రొక్కుచున్నాఁడు.

వాల్మీ.—కుమారా వర్ధిల్లుము.

కుశు.—(స్వగతము) లక్ష్మణుఁడా యితఁడు!

లవు.—తాతా, (వాల్మీకిని కౌఁగిలించుకొని) యీదురాత్ముని సేనలు అన్నను ముట్ట
డించి మూర్ఛిల్లఁజేసినవి. అన్నను బ్రదికింపుము.

కుశు.—తాతా, నన్ను శీఘ్రముగ వీరస్వర్గమునకు వీడ్కొల్పుము. ఈశరాఘాత వేదన దుర్భరమగుచున్నది.

వాల్మీ.—(స్వగతము) ఆహా! దైవఘటనాచిత్రము! (ప్రకాశముగ) నాయనా యూరడిల్లుము. నీవు వజ్రకాయుఁడవు కాఁగలవు.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఏమీ వాల్మీకిమునీంద్రుల మనుమలా యీ వీరకుమారులు. ఆజన్మ బ్రహ్మచారికిఁ గుటుంబము కలదా?

వాల్మీ.—(కుశునిపైచేయిడి) నాయనా కుశా, (యొడలునిమురుచు) నీశరాఘాతము లన్నియు నిర్బాధకము లయ్యెడిని లెమ్ము.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఆహా! తపోధనులమహాత్వము!

కుశు.—తాతా, సమయమునకువచ్చి నన్ను రక్షించితివి.

లవు.—అన్నా వేదన శమియించినదా?

కుశు.—లవా, తాతగారి తపఃప్రభావ మమోఘముగదా!

తే-గీ. చేతితోఁదీసివైచిన రీతిగాఁ
దూపుగంటులవేదన తొలఁగిపోయెఁ;
బూర్వ దోర్బలముత్సాహమును జెలంగెఁ;
దగుదునేనింక వైరి మర్దనముసలుప.

వాల్మీ.—కుమారా, యీపట్టుదలవదలుము. మాననీయులయెడ నపరాధ మొనరిం చితివి.

కుశు.—(స్వగతము) ఆహా! యేమి వాల్మీకితాతగారి పక్షపాతము.

వాల్మీ.—లక్ష్మణా, గొప్పప్రమాదము వాటిల్లినది. లోకవిఖ్యాతవీరులగు మీరలీ బాలురతోఁ బోరాడుట ధర్మమా?

లవు.—(స్వగతము) ఇంద్రజిత్సంహారకుఁ డగు లక్ష్మణుఁడా యాతఁడు.

లక్ష్మ.—మునికులతిలకా, మన్నింపవలయు. ఈకుమారకుల మనోహరస్వరూపములు నాహృదయమును గరుణార్ద్రితమును గావింపఁ బోరుట కిష్టపడక సవనాశ్వమును వదలుఁడని యెంత బ్రతిమాలుకొన్నను వీరు వినరైరి. నాప్రయత్నము సాగమి రఘుకులేశ్వరు ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చుటకై అనిష్టముతోనైనఁ గదనము సలుపవలసి వచ్చెను.

లవు.—(స్వగతము) వాల్మీకితాతగారురాకుండిన నింతవఱకే ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చియుందువు కాఁబోలు!

వాల్మీ.—నాయనా గతమునకుఁ జింతించిన లాభములేదు. ఈ తపోవనముఁ బ్రవేశించి మా కతిథులైతిరి.

లక్ష్మ.—మహాప్రసాదము.

లవు.—(కుశుని వంకతిరిగి) అన్నా మనల నొప్పించినదురాత్మునకు ఆతిథ్యమొసఁగవలయునా?

కుశు.—లవా తాతగారు ఆశ్రమధర్మములకు వెలియౌదురా?

వాల్మీ.—కుమారులారా! ఆశ్రమమునకుఁ జోదమురండు; అతిథిసత్కారధన్యుల మగుదము. (స్వగతము) దైవవశమున నేను సమయమునకు తీర్థయాత్రనుండి మరలి రాకున్న నెంతప్రమాదము వాటిల్లియుండునో.

(అందరు నిష్క్రమింతురు).

V. రంగము వాల్మీకి ఆశ్రమము.

(వాల్మీకి - సీత.)

వాల్మీ.—కుమారీ, ఈవిషయము చక్కఁగ నాలోచింపుము. ప్రజ లింతకుమున్నె తమ యవివేకమును దెలిసికొని పశ్చాత్తాపపడుచుందురు. పుత్రవతివి నిన్ను రామచంద్రుఁడు కన్నులఁ గప్పికొని స్వీకరించును.

తే-గీ. నేలనాలుగు చెఱగులు నేలఁజాలు
వీరవీరులు కుశలవుల్ వెలఁదినిన్ను;
అట్టికొమరుల సౌఖ్యంబు నరసియైనఁ
గాంతు సన్నిధిఁ గాలంబుఁ గడపుమమ్మ.

సీత.—నాయనా సర్వమెఱింగిన మీరే యిట్లాడుచున్న నిఁక నే నేమిపలుకఁగలను. ఆర్యపుత్రునకు నాకన్నను గుమారులకన్నను కీర్తియేగదా యాదరణీయము.

వాల్మీ.—కుమారీ, నిన్ను మరలఁ బరిగ్రహించుటవలన రామచంద్రుఁ డపకీర్తివంతుఁ డౌనని యెంచెదవా!

సీత.—ప్రజ లట్లు తలంతురు.

వాల్మీ.—అమ్మా లక్ష్మణునివలన నంతయు నెఱింగితిని. నిన్ను వనములకుఁ బంపి నందులకుఁ జనులు రామచంద్రుని తొందరపాటును దూలనాడుచున్నారఁట!

సీత.—అహా! యేమి లోకుల చిత్తచాంచల్యము!

తే-గీ. నోటికడ్డమాకయు లేక మాటలాడి
సత్యము నసత్యమెఱుఁగరు జడహృదయులు
గాలివీచిన యల్లల్లఁ గదలియాడు
కేతనాంచల మటువారి చేతమలరు.

వాల్మీ.—జానకీ జనసామాన్యము కర్ణధారిలేని నావవలె ముందువెనుకకుఁ ద్రుళ్ళింత లాడుచు అనేకవిధములఁ బోవుచుండును.

సీత.—నాయనా యశ్వమేధ మొనరింపసమకట్టిన యార్యపుత్త్రుఁడు నూతనముగ సహధర్మచారిణిని పరిగ్రహించి యుండునుగదా!

వాల్మీ.—బిడ్డా రామచంద్రుఁడు ఏకపత్నీవ్రతుఁడని యెఱుంగవా?

సీత.—అట్లైన సహధర్మచారిణి లేక యజ్ఞదీక్ష యెట్లు వహించును?

వాల్మీ.—నీ ప్రతిబింబమగు స్వర్ణమయవిగ్రహమె సహధర్మచారిణి యగునట!

సీత.—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి యీవింత. ఆర్యపుత్త్రుఁ డింతటికైనఁ దగియున్నాఁడు.

వాల్మీ.—శాస్త్రసమ్మతమని యెందరో ధర్మవేత్తలగు తాపసులుపదేశించినను ద్వితీయపరిగ్రహమున కియ్యకొనక నీప్రతికృతిగఁ గాంచనవిగ్రహమును నిర్మింపించి రఘుకులేశ్వరుఁడు దీక్షాకంకణము ధరియించెనఁట!

సీత.—(స్వగతము) ఆర్యపుత్త్రుని యేకపత్నీవ్రత మెల్లకాలము వర్ధిల్లుగాక!

వాల్మీ.—అమ్మా, రామచంద్రుఁడు నిన్ను విడనాడియుండుటవలన స్వస్థచిత్తుఁడు కాఁజాలఁడు.

తే-గీ. సిందుచూలాలి విడనాడ నేర్చెఁగాని
విరహతాపంబు రాముఁడు వీడలేఁడు;
పవలురేయును నిన్నెంచి పనవిపనవి
పాండురోగి విధంబునఁ బాలిపోవు.

సీత.—(స్వగతము) ఆర్యపుత్రునకు వినోదహేతువైన ఆ కనకవిగ్రహమునకున్ సంతాపకారిణి నగు నేనే దురదృష్టవతిని.

(కుశలవులు ప్రవేశింతురు.)

కుశు.—తాతా, మాపాఠముల నొప్పగించుకొనుము. మేము పూజాపుష్పములు గోయఁ బోవలయు.

వాల్మీ.—నాయనలారా, పాఠము లటుండనిండు. అయోధ్యాపతియొనరించు అశ్వమేధమునకు మన మాహ్వానింపఁబడితిమి. మనయందఱము నేఁడే రాజధానికిఁ బ్రయాణము కావలయు.

లవు.—తాతా, అమ్మకూడానా?

వాల్మీ.—అవును.

కుశు.—తాతా అట్లయిన మేము రామాయణకథానాయకునిఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూడఁగలమా?

వాల్మీ.—నిస్సంశయముగఁ జూడఁగలరు.

సీత.—(స్వగతము) ఆర్యపుత్రుఁడు తమతండ్రి యని తెలిసిన ఈకుమారకు లెట్లు సంతసించువారోగదా!

లవు.—తాతా, అలక్ష్మణుఁడేమైన మాపై లేనిపోనికొంటాలు చెప్పునేమో.

వాల్మీ.—నన్ననుసరించు మీకు నేలాటిభయముండదు లెమ్ము.

లవు.—అట్లా రమ్ము. చక్రిగ ఉతికియాఁగవైచిన వల్కలములు ధరియించుకొని సిద్ధముగ నుందము. (కుశలవులు నిష్క్రమింతురు.)

వాల్మీ.—కుమారీ తాపసనివాసినుల యాశీర్వాదములు వడసిరమ్ము.

సీత.—అటులనే పోయివచ్చెదను. (నిష్క్రమించును.)

వాల్మీ.—నే నిన్నిదినములఁ దలపోయుచుండిన కార్యము అపరిష్కృతముగ అశ్వమేధ సందర్శనమూలమున సిద్ధింప నున్నది. ఇఁకనైన రామభద్రుఁడు దారపుత్ర వంతుఁడై సుఖియించుగాక! (నిష్క్రమించును.)

VI రంగము యాగమంటపము.

{ రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులును, రాజులును, మునులును, ప్రజలును కూర్చుండియుందురు. }

రాము.—(స్వగతము) అకటా! సర్వాంగనిర్వాణదాయిని యగు నా జానకిని మోసగించి యడవులకు వెడలించి కృత్రిమమగు కనకవిగ్రహముతోడ నే నియాగ

మంటపము నలంకరింపవలయునా? ఈసాహసము సీతాబహిష్కారమునకన్న హృదయభేదక మగుచున్నది.

వశి.—రామభద్రా కంకణము ధరియించికొమ్ము.

రాము.—(చేయిచాపును. వశిష్ఠుఁడు కట్టుచుండును.)

తే-గీ. అవనిజాతరాముని బహిఃప్రాణమనుచు
నెల్లరనుకొను సత్యంబు కల్ల యయ్యె;
నట్లుగాకున్న జానకి నడవి కంపి
పాపిరాముండు నింకను బ్రతికియున్నె.

వశి.—రామచంద్రా హుతాశనునకంజలిఘటియించి హోమకుండము రగుల్పుము.

రాము.—(ఉల్క చేతఁబట్టుకొని కుండముతప్పించి రగిలించుచు) (స్వగతము) సీతా విరహితమైన ఈ యశ్వమేధము నేనెట్లొనర్తును.

తే-గీ. నాదుగృహలక్ష్మి యర్ధాంగి నామనోల
తాంతమకరంద బిందువు చెంతనుండ
నన్యజన్మంబు నొనరించి యున్న నాకు
ధర్మపత్ని యయ్యె నిటఁ గుందనపుబొమ్మ.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) శోకాకులితచిత్తుఁడగు మాయన్న యజ్ఞవిధుల సాంతముగ నొనరింపఁగలఁడా!

రాము.—(స్వగతము) జానకీ, నీకైయొనర్చిన అనన్యసాధ్యములగు సాహసకార్యములు నేఁడు నిష్ప్రయోజనము లాయెఁగదా.

సీ. నీవు లేకుండిన నిస్తుల బలశాలి
వాలిఁ జెండాడుట వమ్ముగాదె;
నీవు లేకుండినఁ బావని జృంభించి
వనధి దాఁటుటయు నిష్ఫలముగాదె;
నీవు లేకుండిన నిఖిల వానరసేన
యబ్ధిగట్టుట వ్యర్థ మానుగాదె;
నీవు లేకుండిన నిర్నిద్ర రణవీరు
రావణుఁ జంపుట రవ్వగాదె;

ఆ-వె. స్వార్థపరత నిన్ను సాధుచరిత్రను
జేతులారఁ గానఁ జేరఁద్రోసి
వెఱ్ఱిపట్టినటుల వెకలినై చింతింతు
గడచినట్టి దుష్ట కార్యమునకు.

(వాల్మీకి కుశలవులు ప్రవేశింతురు.)

వాల్మీ.—రామభద్రా మంగళ మగుగాక !

రాము.—మునీంద్రా, భవదాగమనమునఁ గృతార్థుఁడ నైతిని.

మునులు.—తథాస్తు. తథాస్తు.

రాము.—(స్వగతము) లక్ష్మణుఁ డెఱింగించిన సౌందర్యమూర్తు లీ యిరువురు వటువులై యుందురా ?

(సభలో గుజగుజలు.)

రాము.—మునీంద్రా, యీ తాపసవటువు లెవ్వరికుమారులు.

వాల్మీ.—వీరొక వనవాసిని బిడ్డలు.

లవు.—(జనాంతికము) అన్నా యీయజమానుఁడేనా రామాయణ కథానాయకుఁడు.

కుశు.—అట్లే తోఁచుచున్నాఁడు. తమ్ముఁడా యీ శాంతస్వరూపుని దర్శించినంతఁ దల్లినిగాంచినంత యనురాగ ముప్పతిల్లుచున్నది.

లవు.—అన్నా వాల్మీకితాత సత్యమేవర్ణించెను.

రాము.—మునీంద్రా యావనవాసిని యెవ్వతె ?

వాల్మీ.—ఎవ్వతెయో యొకగర్భిణి వనముల నిస్సహాయయై పరితపించుచుండ నే నాశ్రమమునకుఁ దీసికొనిపోయి కుమారీ నిర్విశేషముగఁ బోషించుచుంటిని.

రాము.—తాపసోత్తమా, యీనిర్హేతుకవాత్సల్యము మీ దివ్యచిత్తమున కనురూపమైనది.— తరువాత,

వాల్మీ.—కొన్నిదినముల కా సీమంతిని యీకవ బిడ్డలను బ్రసవించెను.

రాము.—(స్వగతము) ఆహా! యీ సుందరకుమారులఁ గాంచినప్పటినుండి నామనము పరిపరివిధములఁ బోవుచున్నది. అదియేలొకో వీరి ముఖమండలముల వై దేహీ పోలికలు పొడకట్టుచున్నవి. నాభ్రాంతియే యిట్లు తోఁపించుచున —
(ప్రకాశముగ) కుమారులారా. యిటురఁ

వాల్మీ.—(స్వగతము) వాత్సల్యబీజమా యంకురింపుమా.

కుశలవులు.—(అనుజ్ఞకై వాల్మీకితట్టుచూతురు.)

వాల్మీకి.—నాయనలారా, భయపడకుఁడు. రామభద్రుఁడు సర్వప్రజలకు జనక ప్రాయుఁడు.

కుశలవులు.—(రాముని వద్దికిఁ పోదురు.)

రాము.—(ఇరువురను రెండుచేతులఁ జేరదీసికొని) (స్వగతము) ఆహా! యేమి యీ యాశ్చర్యము!

ఆ-వె. ఈమనోహరాంగు లీముద్దుకొమరులు
నన్ను నంటినంత సన్ను తాంగి
జనకజాతహస్త సంస్పర్శమట్టులఁ
గాయమెల్ల నమృత కలితమయ్యె.

కుశు.—(స్వగతము) ఏమి యీమహాత్ముని తాపసాదరణము.

లవు.—(స్వగతము) తండ్రి కౌఁగిలినెఱుంగని నాశరీరము ఈ మహారాజుకౌఁగిట సుఖించుచున్నది.

రాము.—కుమారులారా మీ నామధేయము లేమి?

లవు.—మహారాజా యీయన కుశుఁడు.

కుశు.—రాజచంద్రా యీతఁడు లవుఁడు.

రాము.—(స్వగతము) ఎంత కఠోరసంబోధనములు.

వశి.—వత్సా, యిఁక యజ్ఞవిధుల గమనింపుము.

వాల్మీ.—నాయనలారా, మీ రిఁకరండు.

కుశలవులు.—(కౌఁగిలివదల్చుకొని వాల్మీకి దగ్గరకువత్తురు.)

రాము.—(స్వగతము) ఆహా! కౌఁగిలి వదల్చుకొనిపోవు నీబాలకుల నాచిత్తముకూడ ననుసరించుచున్నది. అగర్భవతియే సీతయయ్యుండిన—ఈ ముద్దుకొమరులే నా బిడ్డలయ్యుండిరి—ఆహా, యీ మందభాగ్యునియందు నియమాలన్నియు నిరర్థకములు.

(శూర్పణఖనీడ్చుకొని విభీషణుఁడు ప్రవేశించును.)

విభీ.—తే-గీ. ఓసికులపాంసనీ చండి యోసిజంత
నాకు సోదరివై పుట్టినావె నీవు?
కత్తికొక్కొక్క కండగాఁ గాయమెల్లఁ
దఱిగివైచినఁ బోనె పాతకము కుటిల!

లక్ష్మ.—దానవేశ్వరా, యాగమంటపముననా స్త్రీహత్య!

రాము.—విభీషణా, ఏమి యీ దౌర్జన్యము?

విభీ.—రఘుకులేశ్వరా, యీ మాయలమారిజంతను ఇప్పుడే శిరచ్ఛేదన మొనరించుట కాజ్ఞ యొసఁగవలయు. ఈశూర్పణఖయే నిగప రాధినియగు జానకీదేవి బహిష్కారమునకు మూలము. ఈ రక్కసి యొనరించినకుట్రలన్నియు నాకుఁ దెలియవచ్చినవి.

రాము.—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమేమి?

లక్ష్మ.—(స్వగతము) ఇది యేమివింత!

రాము.—విభీషణా యీశూర్పణఖ యేమిచేసినది?

విభీ.—ఈ క్రూరచారిత్రయే తన దుష్టకృత్యమును దెలిపికొనుగాక.

(సభలో గుజగుజలు.)

శూర్ప.—దీనరక్షామణీ, ఆపద్బాంధవా, రామచంద్రా యీడఁ కురయ లాలింపుము. అనాథవత్సలా ఈ పాపాత్మను రక్షింపుము. నాతప్పు క్షమియింపుము. నన్ను బ్రతుకనిమ్ము.

భరతు.—(స్వగతము) ఈరహస్యము పూర్వమే తెలిసియుండిన జానకీదేవి యడవులకుఁ బంపఁబడి యుండదుగదా.

విభీ.—ఓసీ మాయలమారీ నీబొంకు లింకఁ జాలింపుము. సీతాపవాదకళంకము నీ హృదయ రక్తపూరమునఁ గడిగివేయవలయును.

శత్రు.—(స్వగతము.) శూర్పణఖ కుట్రయా యింతటికిం గారణము.

శూర్ప.—దీనబాంధవా, రామభద్రా యీ దీనురాలికి నభయప్రదాన మొసంగి రక్షింపుము.

తే-గీ. ప్రాణవల్లభుఁ జీకాకు పఱచినట్టి
కాకదైత్యుని సైతముఁ గాచినావు;
అఖిలలోక శరణ్యుండ వైన నిన్నుఁ
బ్రాణదానంబు వేడెద రామభద్ర.

లక్ష్మ.—అన్నా యీమాయావినియాదు వినరానఁదగదు.

రాము—దానవీ నీవెట్లు సీతాపవాదమునకు మూలమవైతివి?

శూర్ప.—మహారాజా, యథార్థము చెప్పుచున్నాను. నన్ను రక్షించినను శిక్షించినను మీ కరుణయె.

రాము.—చెప్పుము.

శూర్ప.—రాక్షసవినాశన ప్రతీకార మొనరింపఁగోరి జానకీదేవిని నెల్లైన నడవులఁ గష్టపెట్టనెంచి అయోధ్యఁ జేరితిని. మాఱువేసంబునఁ జరించుచు జనసమ్మర్ద

ములగు ప్రదేశముల ఏమేమొ యపవాదములు వ్యాపింపజేసితిని. రామభద్రా రక్షింపుము. రక్షింపుము.

ప్రజలు.—జానకీదేవి నిష్కలంక—సీతాదేవి సాధుచరిత్ర—

రాము.—(స్వగతము) ఓసీ క్రూరరాక్షసీ నీపగ తీర్చుకొంటివా.

విభీ.—మహారాజా, ఈకపటచారిణిని దెగటార్చుటకు ఆజ్ఞవెట్టుము.

శత్రు.—అన్నా, ఈరాక్షసి కరుణార్హ గాదు.

తే.గీ. నిందుమూలాలి వైదేహి నిష్ఠురంపుఁ
గష్టములకుఁ గారణమైన దుష్టురాలిఁ
గఱకు కఱవాలమునఁ జీల్చి కండలెల్లఁ
గాకులకు గ్రద్దలకు వైవఁ గౌతుకంబు.

రాము.—తమ్ముఁడా దీక్షాకంకణపూతమైన నాహస్తము అపరాధిని రక్తమందైన ముంపఁజాలను. ఈ కుటిలచరిత్రను హింసించినను నాప్రాణవల్లభ మరల బ్రతికివచ్చునా ? శూర్పణఖా వెడలిపొమ్ము. పాపపరీహారము గావించుకొనుము.

శూర్ప.—రఘుకులేశ్వరా నీయనంతకారుణ్యము వర్ధిల్లుగాక ! దారపుత్రవంతుఁడవై సుఖింపుము.

రాము.—(స్వగతము) జానకి జీవించియున్నగదా.—

ఋషులు.—రామభద్రా నీయతిలోకదయాళుత్వము ప్రశంసనీయము.

విభీ.—శూర్పణఖా రామచంద్రుని యాజ్ఞలేమి నీవు వధింపఁబడక బ్రతికితివి. ఇఁక లంకయందు దమగిడిన నాకరవాలము నీప్రాణముల నూటికొనును. పొమ్ము. నీపాపాత్రతరియించునటుల నెక్కడనైన వనమునందుఁ దప మాచరింపుము.

శూర్ప.—(స్వగతము) పులివాతఁబడిన జింకపిల్ల జాతి పడినటుల ఈ విభీషణుని చేతినుండి తప్పించుకొంటిని. ఇఁక నెక్కడికైనఁబోయి నా జీవితశేషమును గడపెద. (నిష్క్రమించును.)

వాల్మీ.—(లేచి నిలుచుండి) ఋషీశ్వరులారా, సకల దేశాధీశ్వరులారా, ప్రజలారా పవిత్రచారిత్రయగు జానకీదేవి శూర్పణఖమూలమున నడవులకు వెడలింపఁబడుట మీరెల్ల రెఱుంగుదురుగదా. నిందుమూలాలు—కోమలశరీర—రాజకుమారి నిస్సహాయయై యెట్లు కాలముగడపుచున్నదో యెవ రెఱుంగుదురు.

రాము—మునీంద్రా, హృదయ మర్మభేదకమగు నీవిషయము నేల తలపించుచున్నావు.

వాల్మీ.—ఆసాధ్వీమణి కష్టపరంపరలు విన్నఁ గఠోరచిత్తులైనఁ గంటఁ దడిపెట్టకుందురా ? ఇఁకఁ గరుణార్ద్రహృదయులగు మీమాటఁ జెప్పవలయునా ?

ప్రజలు.—వాల్మీకిమునీంద్రా, మహారాజ్ఞి దురవస్థఁ దలఁచినంతనే మాగుండెలవియ చున్నవి.

వాల్మీ.—అవునవును; అయోధ్యావాసులు సజ్జనులని నాకుఁ దెలియును.—సీత యన్ననో కదలమెదలలేనిగర్భవతి. వనమా ఘోరమృగాకులము. ప్రాణములు పిడికిటఁబట్టుకొని ఆ యబల యెంతకాలము జీవించియుండును ?

ప్రజలు.—కష్టము ! కష్టము !

మునులు.—సీత సుఖించుగాక !

రాము.—(స్వగతము) అయ్యో! యీమునీంద్రుని పలుకులుప్రేలుచున్న నా హృదయమునకు శల్య సంచలనములవలె నున్నవి.

వాల్మీ.—శూర్పణఖ తనదుష్కార్య మొప్పుకొనినవెనుక సభాస్థారులలో నెవ్వరైన సీతాదేవి బహిష్కారయోగ్యయని చెప్పఁగలరా ?

ప్రజలు.—మునీంద్రా, సీతాదేవి మాకుఁ గన్నతల్లివంటిది. జానకీదేవి పావనచరిత్ర—పతివ్రతామణి. దేవీబహిష్కారము ప్రమాదజనితము; ప్రమాదజనితము.

రాము.—(స్వగతము) ఈప్రజ లేగాలికి యాచాపయెత్తు స్వభావను గలవారు.

వాల్మీ.—సభ్యులారా, సీతాదేవి దైవవశమున బ్రతికియుండినఁ బునర్గ్రహణ యోగ్య యగునా ?

ప్రజలు.—నిస్సంశయముగ—ఈయశ్వమేధమున మహారాజునకు సీతాదేవియే సహధర్మచారిణి గావలయు.

రాము.—ఇది యెట్లు సంభవించును?

వాల్మీ.—వత్సా దైవఘటన కసాధ్యముగలదా ?

రాము.—(ఆతురతతో) ఆర్యా అట్లైయిన నాహృదయేశ్వరి బ్రతికియున్నదా ?

వాల్మీ.—కుమారా జానకి బ్రతికియున్నది.

(ప్రజలలో సంతోషసూచకసంభాషణలు, గుజగుజలు.)

రాము.—ఏమి వినుచున్నాను ? ఇది స్వప్నముగాదుగదా ?

ప్రజలు.—మహారాజా, మామనములు చల్లఁబడునటుల సీతాదేవిని పరిగ్రహించి సుఖింపుము.

వాల్మీ.—రాఘవా, నీకుఁ గుమారులుగూడఁ గలరు.

లక్ష్మ.—(స్వగతము) నాయూహ యథార్థమై యుండునా !

రాము.—ఆహా! యిదియేమొ మాయానాటకముగ నున్నది. మునీంద్రా యిదియంతయు నసంబద్ధము. నాకెక్కడిజానకి! యెక్కడికొమరులు ! సీతకును నాకును పండ్రెండువత్సరములు దుర్భేద్యకుడ్యమువలె యెడఁబాటు గావించినవి. ఇది యంతయు స్వప్నము—మృగతృష్ణాప్రాయము—యింద్రజాలము—ఈమంద

భాగ్యునికి భార్యలేదు, బిడ్డలులేరు, సోదరులులేరు, బంధువులులేరు. ఎవ్వరునులేరు. రామునకు లోకమంతయు శూన్యము; అంధకార మలీమసము; నరకసదృశము.

వాల్మీ.—రామచంద్రా యీ తీవ యుంగరము ధరియించిచూడుము.

రాము.—(ధరియించికొని కన్నులుమూసికొని) ఆహా! నాయర్ధాంగి! నాగృహలక్ష్మి! నా నయనానందసర్వస్వము! నాజానకి బ్రతికియున్నది. ఏకవేణీధారిణియై కృశాంగియై వల్కలములుధరియించి బాష్పపూరితనేత్రముల నన్నుఁ దిలకించుచున్నది. ప్రాణప్రియా నా స్వార్థపరత్వమును క్షమియింపుము. నాయపరాధమును నీ కృపాకటాక్షవీక్షణములఁ గప్పిపుచ్చుము. నాజీవితశేషమును నీ యభీష్టపాలనమునకై వినియోగించి యపరాధవిముక్తుఁడ నయ్యెదను. నాముద్దుబిడ్డలారా, కుశలవులారా, రండు నాయుత్సంగము నలంకరింపుఁడు. నన్నానందవార్ధి నోలలాడింపుఁడు. మీతల్లి నట్లు నట్టడవులఁ గష్టపెట్టితినని కోపింపకుఁడు.

కుశు.—(స్వగతము) ఇదియేమి మహారాజ ట్లనుచున్నాఁడు.

లవు.—(స్వగతము) మేము రామాయణకథానాయకుని బిడ్డలమా!

{ సభలో గుజగుజలు. వాల్మీకి మెల్లగా రామునిచేతినుండి యుంగరము తీయును. }

రాము.—(కన్నులు తెఱచి) ఇంతలో నాజానకి యేమయ్యె. నన్నెల యంతఃపురమునుండి యప్పుడే తీసికొనివచ్చితిరి. నాముద్దుకొమరు లేమైరి.

వాల్మీ.—రామచంద్రా, యీవటువులను నీకుమారులవలెఁ దలంచుకొనుము.

(కుశలవులను పట్టియిచ్చును.)

రాము.—వీరేనా నా ముద్దుకొమరులు. నాయనలారా రండు. నన్నుఁ గౌగిలించుకొనుఁడు.

లవు.—(స్వగతము) ఇంతవఱకుఁ దాపసబాలకుల మనుకొనుచుంటిమి.

రాము.—మునీంద్రా నాహృదయేశ్వరి యేది?

వాల్మీ.—అమ్మా జానకీ.

(సీతయు ఋషిపత్నియుఁ బ్రవేశింతురు.)

ఋషిపత్ని.—కుమారా, యీపతివ్రతాశిరోమణిని పరిగ్రహింపుము.

సీత.—ప్రాణవల్లభా, యీదీనురాలి యపరాధములను మన్నింపుము. (పాదములమీఁద వ్రాలును.)

రాము.—(లేవనెత్తి) హృదయేశ్వరీ నిరపరాధిని వనితెలిసియుఁ, గీర్తిలోభమున, మనసుకట్టి నిన్నుఁ గానలకంపిన యీపాపిరాముఁడు నిన్నుక్షమియించుట

కేవ్యఁడు. నీ యతి లోకపాతివ్రత్యము నీయనన్యసాధ్యమైన క్షమ మానంతము నుద్ధరించినది. మఱి లోకమా జీలోకమును నాకానందమయముగ నొనరింపుము. (స్వగతము) ఆహా! మానవుని సుఖదుఃఖావస్థల భ్రమణము!

తే-గీ. ఐంద్రజాలికుఁ డాత్మ మోహనపుఁగుంచె
విసరినంతనె మాఱెడి విషయములుల
నాకు నిరయంబుగాఁదోఁచు నాదుబ్రతుకు
స్వర్గ సన్నిభమయ్యె నీక్షణమునందు.

(ప్రకాశముగ) మునిసత్తమా నాకృతజ్ఞత నెట్లు దెలిపికొనుటకుఁ దోఁప కున్నది. ఇన్నిండ్లకొకమాఱు సపత్నికుని గావించితిరి.

వాల్మీ.—వత్సా, కష్టసుఖములు లోకమునకు సహజములు; అనివార్యములు. గడచినది మఱచిపొమ్ము. వర్తమానము ననుభవింపుము. భవిష్యత్తును దృష్టిపథమున నుంచుకొనుము.

ఋషులు.—రఘుకులేశ్వరా జానకీసహితుఁడవై యశ్వమేధము నొనరింపుము. పుత్రవంతుఁడవై గార్హస్థ్యసౌఖ్యముల ననుభవింతువుగాక.

ప్రజలు.—తల్లీ లోకమాత, అజ్ఞానుల మాపరాధముల మన్నించి మమ్ము మాబిడ్డలవలె రక్షింపుఁడు.

ఋషులు.— శ్లో॥ స్వస్తిప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం,
న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీంమహీశాః,
గోబ్రాహ్మణేభ్యః శుభమస్తు నిత్యం,
లోకాః సమస్తాః సుఖినోభవంతు.

(యవనికజాఱును.)

భరతవాక్యం.

మ. నెలమున్మూఁడులు వర్షముల్ గురియుతన్ నీరంధ్రమేఘాళి స
స్యలతావృక్షచయంబు సత్ఫలయుతంబై క్షేమముల్ వాపుతం;
గలుగుంగాత స్వరాజ్యమెల్ల ప్రజకుం; గళ్యాణముల్ సౌఖ్యముల్
వెలయుంగావుత స్వర్గమున్మను బలె నీ విశ్వంభరన్ నిత్యమున్.

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్ర సారస్వతలతానికుంజమున

అభినవ కుసుమగుళుచ్ఛములు.

దువ్వూరు రామరెడ్డిగారి గ్రంథములు.

కృషీవలుఁడు రెడ్డికులప్రబోధము, అను పద్యకావ్యముల రచియించి (The poet laureate of the Reddy community) రెడ్లయాస్థానకవియని పేరువడసిన కవి యెవ్వఁడు ?

శ్రీ విజయనగర సంస్థానమువారిచే నెలకొల్పఁబడిన ప్రబంధ సమ్మానపరీక్షయందు 1918 సంవత్సరమున ప్రథమ బహుమానము గడించి యాంధ్రలోకమున ప్రఖ్యాతిగాంచిన కవి యెవ్వఁడు ?

నెల్లూరుపురమున సమావేశమైన చతుర్థరెడ్డి మహాసభయందు తత్సభాధ్యక్షులగు సాహిత్యవినోద కట్టమంచి రామలింగా రెడ్డి యం-యే. గారిచే బంగారు పతకముపొందిన కవి యెవ్వఁడు ?

దువ్వూరు రామిరెడ్డి.

ఈకవి గ్రంథములు మీరు చదివితిరా?

ఇంతకుమున్ను చదువకున్న ఈక్రింది గ్రంథముల చదువుఁడు. ఆంధ్రసారస్వతమును పునరుజ్జీవింపఁ జేయుచున్న అభినవభావములను గనుఁడు. తెనుఁగుటలలోనాని సెలయేటిపాట !! మురళీనినాదము !! వల్లకీగానము !! వినుఁడు. ఆనందించుఁడు.

వనకుమారి.

ఇదియే విజయనగర సంస్థానమువారిచే బహుమానింపఁబడిన నవీనపద్యకావ్యము. విచిత్రకల్పనము— మధురభావము— చెవికి నింపగుశైలి. వెల-0-12-0

ప్రబంధపరీక్షకులైన మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బరాయశాస్త్రిగారు, బ్రహ్మశ్రీ వఝ్ఝల చినసీతారామశాస్త్రిగారు,

బ్రహ్మశ్రీ కొంపెల్ల సుబ్బరాయశాస్త్రిగారు, మ-రా-శ్రీ మొసమండ్ర నారాయణమూర్తి. బి. యే. గారును తాము వనకుమారిని బహుమానయోగ్యగ్రంధముగ నిర్ధారణసేయుచు దర్బారునందు చదివిన నివేదికలోని గ్రంథవిషయకమైన యీభాగమును పరికింపుడు. "వనకుమారియనుకావ్యము స్వకపోలకల్పితకథావిశిష్టమై స్వభావోక్తి ప్రధానమై మృదుమధురశైలిగలిగి నిరర్థకపదరహితమై కొన్ని పాశ్చాత్యప్రబంధమర్యాదలతో నలరారుచున్న శృంగారప్రబంధము. వర్ణనాంశములు కథాసందర్భమునకు లోబడి యపూర్వకల్పనాచాతుర్యమును వెల్లడించుచున్నవి. పాత్రౌచిత్యము చక్కగ పాటింపఁబడినది. రసౌచిత్యములకు ప్రతిబంధకములగు శబ్దాలంకారములు వర్జింపఁబడినవి."

మద్రాసు "హిందు" ఈ గ్రంథముపై ఈ యభిప్రాయము నిచ్చెను

"Vanakumari has an original plot......" The style of the poem is easy and flowing and is free from the pedantry and verbal conceits which are often the feature of Telugu poetical composition. The imagery about the woods is quite realistic and the character of the heroine is well maintained. The author is gifted with great power of imagination.

మహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ఈఅభిప్రాయ మొసఁగిరి.

అయ్యా, యుష్మత్ప్రణీతములయిన వనకుమారీ జలదాంగనా కృషీవల నామకగ్రంధములను పరికించితిని. వానియందు కవితాబీజమయిన ప్రతిభ నాకు గోచరించినది. శబ్దసౌష్ఠవప్రవణత్వముకూడ నగపడుచున్నది. కావున ఈమార్గమున మీకు కీర్తిగలుగునని నేను నమ్ముచున్నాను.

కృషీవలుఁడు.

ఈకావ్యము ఆంగ్లేయవాఙ్మయమున నొక చక్కని గోపగీతము (Pastoral). స్వభావమధురమైన గ్రామవాసులజీవనము ఇందు భావ

గంభీరముగ వర్ణింపఁబడినది. విద్యావినోదులగు మ॥రా॥శ్రీ, కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి యం. యే. గారు వ్రాసిన విపులమైన పీఠికగూడఁగలదు.

వెల 0-6-0

ఓరియంటల్ లయిబ్రరీ తెలుగుపండితులగు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి యభిప్రాయ మొసఁగిరి

"కృషీవలుఁడను పేర మీరు రచియించిన చిన్నకబ్బము చదివి చదివి సంతోషించితిని. తెలుఁగునాటి కాఁపుబిడ్డల పనిపాటలు పైరుపచ్చలు, సౌకుమార్యములు, స్వభావమధురముగ నంగా వర్ణించితిరి. తురుష్కుల జులుములు రాజపుత్రుల చిక్కులు మొదలగు వైదేశిక వస్తువులతోఁ గృతులను కూర్చువారెల్లఁ బ్రోత్సాహకమ్ముగాను మిమ్ము గొండాడుచున్నాను. ఆంధ్రదేశపు సదాచారసంప్రదాయములు లనదగు దేశిరచనల నలంకరించి, మీకవితాకన్యకున్న సహజసౌందర్యమింకను పెంపొందింతురుగాక యని కోరుచున్నాను."

The poem (Krishee valudu) is refreshing from the begining to the end on account of its original conception and new ideas. Most of the verses are strikingly melodious.

K. MALLIKARJUNACHARRY B. A.,
Deputy Collector,
Peddapuram.

" ఈ కృషీవలుఁడు...... చేనెగించి. ఇట్టివస్తువుగల కావ్యము తెలుగులో లేదు. కవనము తీరు మనోహరముగనున్నది. ప్రతిపద్యము సరసమై మంచిశయ్యలో పిరంచిస్వారముగ శ్రుతిహితముగ రచితమైనది.

నేలటూరు రామదాసయ్యంగారు. యం. యే, యల్. టి.,

జలదాంగన.

వెన్నెలబయల పంటపొలమున విహరించుచున్న కవికుమారునకు జలదాంగన తన జీవితచరిత్రమును జెప్పికొనుట ఈ కావ్యములోని విషయము.

వెల రు.0-6-0.

"There is genuine poetry in this book (Jalathangana.)"
Rao Bahadoor G. Ramamoorthy B. A.,

"కవి మిక్కిలి ప్రతిభాశాలి. చక్కని భావములు. శైలియు నిగ్గుదీరియున్నది."

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

స్వప్న ప్రయాణము.

ప్రపంచమునందంతటను మానవహృదయమును ప్రేరేపించు స్వాతంత్ర్యదృశ్యము ఈకావ్యమున స్వప్నరూపమున మూర్తీభవించినది. నవయుగప్రభాతమును దర్శించు ప్రతియాంధ్రుడును ఈకావ్యమును జదువవలయును.

వెల 0—6—0

నలజారమ్మ యగ్ని ప్రవేశము.

ధర్మసూక్ష్మమునకై కొఱతవేయబడిన భర్తతోడ సహగమనము నొనరించిన యొక రెడ్డిపతివ్రత పవిత్రచారిత్రము ఈగ్రంథమున సరసముగ వర్ణింపబడినది. వెల 0—4—0

"కవిత్వము బాగుగానున్నది"

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

నక్షత్రమాల.

ఇందు కవిగారు అప్పుడప్పుడు ఆంధ్రపత్రిక, కృష్ణాపత్రిక, ఆంధ్రప్రకాశిక, ఆంధ్రపత్రిక సంచికలలో ప్రకటించిన ఖండకావ్యములను సమకూర్చి ఈగ్రంథరూపమున ప్రకటించితిమి. ఇందు ప్రసిద్ధికెక్కిన స్వాతంత్ర్యరథము, కవితాప్రణయిని, మాతృపూజ మున్నగు పద్యములు గూడ చేర్పబడియున్నవి. కవిగారి భావోన్మేషణము, శైలిమాధుర్యము గనవలయునన్న ఈగ్రంథములోని (Lyrics) భావగీతములను జదువవలయును. వెల 0—12—0

వీరేశలింగ పుస్తకభాండాగారము,

కాపువీధి, నెల్లూరు.

అచ్చగుచున్నది ! అచ్చగుచున్నది ! !

త్వరలో ప్రకటింపఁబడును ! త్వరలో ప్రకటింపఁబడును ! !

నక్షత్రమాల

కృష్ణాపత్రిక, ఆంధ్రపత్రిక, ఆంధ్రప్రకాశిక, ఆంధ్రపత్రికా సంవత్సరాదిసంచిక, మున్నగు వానియందు దువ్వూరు రామరెడ్డిగారు అప్పుడప్పుడు ప్రకటించిన ఖండకావ్యములు ఈగ్రంథమున సంతరింపఁబడినవి. కవిగారి భావోన్మేషణము, వివిధ రచనాకౌశలము దెలిసికొనవలయునన్న ఈగ్రంథముఁ దప్పక చదువవలయును.

విషయసూచిక

వీరేశలింగ పుస్తక భాండాగారము

కాపువీధి,

నెల్లూరు.